

D

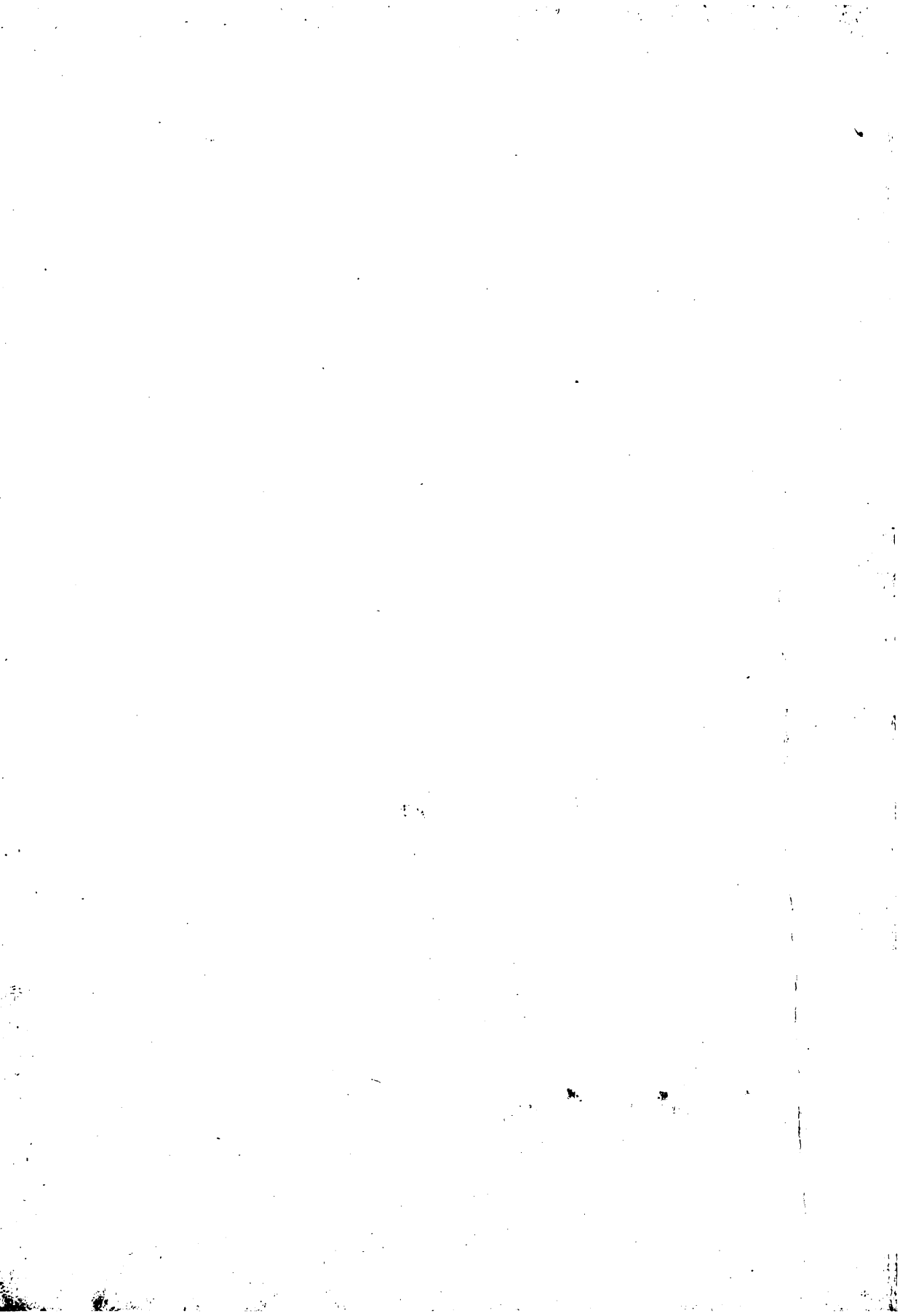
F 667

KERESZTÉNY MAGVETŐ

77. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM ♦ ALAPÍTVÁ 1861-BEN
KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

1971

KERESZTÉNY MAGVETŐ

1971. évi

(77. évfolyam)

tartalomjegyzéke

1. Tanulmányok

Bodor András: Újabb adatok egy négyszázéves perről — — — —	52
Dr. Erdő János: Jézus istenfogalma —	168
Ferenczi Géza: Kiegészítések az énlaki róvásírásos felirat megfejtéséhez és Musnai Dakó György tevékenységéhez	198
Jakab Dénes: Benedek József a 18 éves homoródújfalvi gondnok (1793—1801)	205
Dr. Kiss Elek: Isten és az ember szolgálatában — — — — —	8
Dr. Kovács Lajos: A bibliakutatás Jézus személyével és tanításával kapcsolatban — — — — —	14
Dr. Kovács Lajos: Beszámoló az 1968. augusztus 17—19 napjain Kolozsváron, Tordán és Déván tartott jubileumi Zsinati Főtanácsról — — —	26
Dr. Kovács Lajos: Ökumenikus törekvések az őskeresztény gyülekezetekben — — — — —	105
Kónya Ádám: A kökösi unitárius, középkori templom feltárása és helyreállítása — — — — —	190
Lőrinczi László: Balázs Ferenc (1901—1937) — — — — —	175
Lőrinczi László: Balázs Ferenc vallása	179
Mátyás György: Beszámoló a kökösi unitárius egyházközség történetéről és templomának újjáépítéséről — — —	185
Zsigmond Ferenc: Balázs Ferenc a példamutató igaz ember — — — —	182
Kökösi Kálmán: Az én hitvallásom —	82
Augusztus 23 köszöntése — — —	103
Adatok Toroczkai Mátéről — — —	111
A Béke-Világtanács kiáltványa — —	114
A Keresztény Magvető Olvasóihoz —	5

A Zsinati Főtanács nyilatkozata — —	24	Dr. Kovács Lajos: A gazdag ember és a szegény Lázár — — — — —	208
Az Angol Unitárius Egyház üdvözlete	117	Dr. Kovács Lajos: Imhol vagyok, küldj el engem — — — — —	128
Köztársaságunk évfordulója — — —	145	Dr. Kovács Lajos: Ő él — — — — —	212
Dr. Kiss Elek püspök temetése — —	151	Dr. Kovács Lajos: Szükség tinéktek újjászületetek — — — — —	125
Meghalt dr. Kiss Elek püspök — —	148	Dr. Kovács Lajos: Az újjáépített templom üzenete — — — — —	183
 <i>2. Szószék és Ūrasztala</i>		Kriza János: A vándorlás tanuságos képe — — — — —	63
Búcsúbeszéd dr. Kiss Elek temetésén:		Dr. Lőrinczi Géza: Húsvét üzenete —	214
Az Unitárius Egyház egyeteme nevében (Dr. Barabássy László) — — —	155	Dr. Lőrinczi Géza: Húsvét lelki tartalma — — — — —	215
A Vallásügyi Hivatal részéről (Gheorghe Nenciu alelnök) — — — — —	157	Lőrinczi László: Nagypéntektől — pünkösdig — — — — —	73
A Román Ortodox Egyház nevében (D. Mladin Nicolae) — — — — —	158	Lőrinczi László: Vegyetek szentlelket —	75
A Protestáns egyházak nevében (D. Nagy Gyula) — — — — —	160	Májay Endre: Kiöntöm lelkemet — —	78
Az erdélyi római katolikus egyházmegye képviselőjében (Márton Áron) — —	161	Máthé Zsigmond: Hit és cselekedet —	122
A kolozsvári ortodox püspökség részéről (Herineanu Teofil) — — — —	162	Nagy Lajos: Isten nem hagy el engem	118
Az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Theologiai Intézet nevében (Dr. Dávid Gyula) — — — — —	163	Schweitzer Albert: A szentlélek munkája az emberben — — — — —	74
Medesér, a szőlőfalu nevében (Bíró Lajos) — — — — —	164	Szabó Árpád: Ragyogj reánk pünkösdi világosság — — — — —	80
Búcsúbeszéd a sírnál (Ūrmösy Gyula) —	165	Szabó Árpád: Zsoltárok útján Isten felé	87
Gellérd Imre: Az én Atyám munkálkodik, és in munkálkodom — — —	124	Szabó Árpád: Hivatásunk Isten munkatársává lenni — — — — —	131
Golland, Brian L.: Amit kér tőled az Isten — — — — —	120	Szabó Dezső: A pünkösdi lélek — —	76
Dr. J. Van Goudoever: A lelki otthon építése — — — — —	70	Szabó Dezső: Istennel az ember szolgálataiban — — — — —	90
Greely, Dana McLean: A szeretet tartalma — — — — —	66	Hilton, Muriel: Matches in the Darkness and other essays (Gyufaláng a sötétben, esszék) — — — — —	97
Dr. Kovács Lajos: Gyászbeszéd dr. Kiss Elek püspök temetésén — — — —	152		

3. *Egyházi Élet. Hírek.*

A Keresztény Békekonzferencia 1971. szeptember 30 — október 3. napjain Prágában tartott világgyűlése —	138, 222
Az Egyházi, Főtanács 1971. március 21-én tartott gyűlése — — — —	133
Az Angol Unitárius Egyház Főtanácsa évi rendes gyűlését 1971. április 16—20. napjain tartotta — — — — —	137
Az Európai Egyházak Konferenciája Nyborgban (Dánia) — — — — —	137
A Béke-Világtanács 1971. május 12—16 napjain Budapesten tartotta közgyűlését — — — — —	138
Az I.A.R.F. (Unitárius Egyházak és Szabadelvű Vallásos Szervezetek Nemzetközi Társulata) Végrehajtó Bizottságának 1971. április 25—27. napjain tartott gyűlése — — — — —	137
Az I.A.R.F. négy tanulmányi bizottságának közös munkaülése — — — — —	224
Az I.A.R.F. legközelebbi kongresszusát 1972. augusztus 18—25. napjain tartja Heidelbergben (NSZK) — — — — —	224
Az Egyházi Képviselő Tanács évnegyedi gyűlései — — — — —	220
A chicagói egyetemhez tartozó Meadville Lombard Theological School fennállásának 125. évfordulója — —	224
A Deutsche Unitarier Religionsgemeinschaft (Német Unitáriusok Vallásos Szervezete) új vezetősége — — —	224
Brian L. Golland, az angol unitárius egyház új főtitkárának látogatása hazánkban — — — — —	135
Felvételi tájékoztató a Teológiai Intézet I. évfolyamára — — — — —	138
Karácsonyi légáció — — — — —	220

A kökösí egyházközség újjáépített templomának felszentelése — — — —	223
Lelkésznevelés — — — — —	134, 220
Lelkeszi tájékoztató értekezlet —	134 220
A Magyarországi Unitárius Egyház Zsinati Főtanácsának 1971. május 23-án tartott rendkívüli gyűlése — — —	138
A Magyarországi Unitárius Egyház új vezetősége — — — — —	223
Nyugalomba vonult lelkészek —	136, 221
Pályázati hirdetés prédikáció írásra —	136
Személyi változások a lelkészek sorában — — — — —	136, 221
A Teológiai Intézetek ökumenikus munkaközösségének 1971. március 18-án Kolozsváron tartott gyűlése — — —	135
Teológiai hallgatók segélyezése — —	220
Az újszékelyi egyházközségben lelkészváltás — — — — —	223
Az UNESCO 1971. szeptemberében ünnepelte fennállása 25. évfordulóját —	224
Az unitárius teológiai hallgatók bennlakása — — — — —	220
Vizsgák — — — — —	134, 221

4. *Könyvszemle*

Adventures in Religion (Nézetek a vallásról) — — — — —	98
Böloni Farkas Sándor Naplója — —	227
Domenico Caccamo: Ereticii italiani in Moravia, Polonia, Transilvania (1558—1611) — — — — —	229
Greeley, Dana McLean: 25 Beacon Street and other Recollections (Beacon utca 25 szám és más emlékek) — — —	230
Gordon, Alexander: Heads of English Unitarian History (Az angol unitarizmus vázlatos története) — — —	96
Hewett, Phillip: On Being a Unitarian (Unitárius vagyok) — — — — —	99

Mikó Imre: Az utolsó erdélyi polihisztor (Ürmösi Károly) — — — — —	226
Négyszáz év. 1568—1968. Emlékkönyv az Unitárius Egyház alapításának négy- századik évfordulója alkalmából —	94
Nicolae: Studii de teologie morală (Eti- kai tanulmányok) (Dr. Rapp Károly)	228
Points of Belief (Hitelvi kérdések) —	98
Tökés István: A Második Helvét Hit- vallás Magyarázata — — — — —	99
Unitárius Imakönyv (Dr. Kiss Elek) —	96
Unitárius Káté (Dr. Kiss Elek) — —	95

5. Gyász hírek

Antonya Mihály — — — — —	225
Csifó Nagy Lászlóné Csefkó Éva — —	138
Gál Gyuláné Péterffi Nutka — — —	225
Lőfi Béla — — — — —	138
Lőrinczi Mihályné dr. Bedő Julia —	139
Dr. Kiss Elek püspök — — —	148, 151
Kovács Lajosné Mántó Erzsébet — —	139
Nagy Béláné Lidák Margit — — —	138
Nagy János — — — — —	225

KERESZTÉNY MAGVETŐ - F 667

77. évfolyam

1971

1—2. szám

TARTALOM

A Keresztény Magvető Olvasóihoz!	5
Dr. Kiss Elek Isten és az ember szolgálatában	8
Dr. Kovács Lajos A bibliakutatás Jézus személyével és tanításával kapcsolatos eredményei	14
A Zsinati Főtanács Nyilatkozata	24
Dr. Kovács Lajos Beszámoló az 1968. augusztus 17—19 napjain Kolozsváron, Tordán és Déván tartott jubileumi Zsinati Főtanácsról	26
Bodor András Újabb adatok egy négyszázéves perről	52

SZÓSZÉK ÉS ŪRASZTALA

Kriza János A vándorlás tanuságos képe	63
Dr. Dana McLean Greeley A szeretet hatalma	66
Dr. J. Van Goudoever A lelki otthon építése	70
Lőrinczi László Nagypéntektől — pünkösdig	73
Schweitzer Albert A szentlélek munkája az emberben	74
Lőrinczi László Vegyetek szentlelket!	75

Szabó Dezső	
A pünkösdi lélek	76
Májay Endre	
Kiöntöm lelkemet	78
Szabó Árpád	
Ragyogj reánk pünkösdi világosság!	80
Kökösi Kálmán	
Az én hitvallásom	82
Szabó Árpád	
Zsoltárok utján: Isten felé	87
Szabó Dezső	
Istennel az ember szolgálatában	90
Könyvszemle	94

KERESZTÉNY MAGVETŐ

Alapítva 1861-ben

Megjelenik negyedévenként

Kiadja az Unitárius Egyház

Postacím: Cluj, Bulevardul Lenin 9

Szerkesztőség: Kolozsvár, Lenin ut 9. Telefon: 14609

Szerkesztő Bizottság: Dr. Kiss Elek (elnök), Dr. Kovács Lajos (felelős szerkesztő), Dr. Erdő János (felelős szerkesztő-helyettes), Szabó Árpád, Szabó Dezső (szerkesztők), Sebe Ferenc, Dr. Szathmáry János.

KÉRESZTÉNY MAGVETŐ.

SZERKESZTIK ÉS KIADJÁK
KRIZA JÁNOS ÉS NAGY LAJOS,
KOLOZSVÁRI UNITÁRIUS LEKKÉSZER ÉS TANÁROK.

I K Ö T E T.

SZENT-ÁBRAHÁMI MIHÁLY ARCKÉPÉVEL.

KOLOZSVÁRTT,
a rom. kath. lyceum betűivel.
1861.

A KERESZTÉNY MAGVETŐ OLVASÓIHOZ!

A Keresztény Magvető köszönti régi és új olvasóit. A lap egykori megindításának gondolatát elsősorban Nagy Lajos kolozsvári lelkész és tanár vetette fel, megvalósítója Kriza János püspök volt. Amint a lap egyik alapító tagja megjegyezte: „Nevét ő adta, hitet és bizalmat iránta az ő neve költött, első írói és olvasói az ő körébe gyűltek, zászlaja alá sorakoztak“.¹

A Keresztény Magvető alapításának történetét Jakab Elek a következőképpen örökítette meg:

„Nagy Lajos barátunk szállására, a régi Molnos-féle tanári szállásra gyűltünk össze legelőbb jó nagy számmal, ott volt az összes tanári kar, papok, a buzgó egyháztanácsosok, íróink, köztük az öreg Brassai bácsi, Mikó Lőrincz, Kóvári László, Berde Áron, Kovács Antal, alulírott, a házigazda s mások is sokan. Ez az első eset volt, hogy az unitáriusok nem consistoriumba, nem egyházi ügyben tanácskozni gyűljenek össze. A püspök előadta a célát, egy irodalmi közlöny alapításáról leendő eszmecsere és megbeszélés célját. Vontatva kezdődött meg a beszélgetés és szertelen lassan haladt előre, annyira új és szokatlan volt az eszme... Másfél órai vita után némelyek — be nem várva végét — eltávoztak, ezeket többen követték, ott maradtunk nyolczan-tízen s meghatároztuk, hogy kísérletet mindenképpen teszünk. A folyóirat neve már készen állott, szerkesztői Kriza és Nagy Lajos, tárgya egyházi és vallásos értekezések, szentbeszédok s imák, életíratok stb. Én az unitárius jeles emberek életrajza s a lehetőségig arczképe kiadását tántoríthatatlanul sürgettem...“².

Így jelent meg 1861-ben a Keresztény Magvető első kötete, melynek előszava ma is időszerű:

¹ Keresztény Magvető. 1878. 66.

² Uo. 1890. 35.

„Itt nyújtjuk első zsenge termését azon eszmemagnak, mely egy unitárius egyházirodalmi vállalatnak megindítása iránt lelünkben évek óta ápolva s több lelkész-társaink s hitrokonaink gyakorízben nyilvánított ohajával is találkozva, elvégre múlt évi felhívásunk nyomán az aláíró közönség meleg részvéte s ügy- és elvbarátaink szellemi segélynyújtása által meg lön ér-
elve.

Ugy hisszük — s e hitünkben tán nem is csalódunk — hogy egy ily egyházirodalmi vállalat eszméjének e lelkes felkarolásában mély szükségérzet nyilvánul, s ha mondanunk szabad, isteni ujjmutatás arra, hogy a mit eddig inkább csak a ránk bízott szűkebb körben élő szó s példaadás által tevénk: a keresztény eszmék s általában az erkölcsileg Szép, Jó és Igaz magvainak vetését s fejlesztését az állandó írás által szélesebb körben is eszközteni s magánerőink egyesítése által egyikamást s egész egyházközönségünket építeni s erősíteni ügyekeznenk.

Ugy hisszük — s e hitünket nagy lelki örömmel merítjük saját egyházi életünk legközelebbi múltjából is — miszerint azon istenes, erkölcsi erő, mely számra bár nem tetemes, de értelmiségre s lelkes akaratra, ha egyesülten összetart... képes lesz Isten segedelmével egy ily irodalmi vállalat fentartására is, mely által hű gyermekei épp amaz erkölcsi erő s képesség továbbfejtését, szilárdítását s egyesítését tüzték ki maguknak törekvései szent célul, hogy saját egyházunk is minél jobban megoldhassa feladatát: azt, a mit Isten az ő szent Fia által adott nekünk, az ige segélyével ápolni s mindeneknek köz-javává tenni.

Részünkről bármily erősen át vagyunk hatva vállalatunk célszerűségének érzetétől, szintoly mélyen érezzük a feladat nagyságával szemközt minerőnk parányiságát; azonban bízva az erőtleneben is magát megdicsőítő Isten erejében, a kinek országa ügyét szolgáljuk, s biztatva több elvbarátaink közremunkálási ajánlkozása által, nekiindultunk e szükség- és cél-szerűnek hitt munka megkísérlésének, inkább csak mint közvetítői s egybegyűjtői a közhaszonra gyümölcsözhető különféle talentumoknak. Éreztük, hogy egyházunkban... szükséges sőt halaszthatatlan ideje valamit irodalmi úton nemcsak különleg, hanem szellemi erőtökénk tervszerű összpontosítása által is tenni, s hogy itt nem egyesek önérdekének, hiúságának kielégítése, hanem a mi közös érdekünk, becsületünk forog fenn; arról van a kérdés: a legjobb erők s buzgó jóakarát egyesítése által bizonyosságát adni annak, hogy hitfelekezetünknel életrevalóság, és erkölcsi súly s tevékeny közszellem van...

Vállalatunk főbb célja a gyakorlati lelkészet körébe tartozó munkálatokat adni, mintegy eszmetárt nyitni fel egyházi szolgatársaink előtt, s a legkülönbébb esetekre készült beszédek s imák mint mutatóványok által egyikamást kalauzolni, legalább tájékozni; önként értetvén, hogy elhunyt jeleseinktől is

közleni fogunk olykor ily dolgozatokat, hogy azok egyháziro-
dalmunkban írójok nevével együtt örökítve legyenek...

Vállalatunk másik, aránylag kisebb része... tartalmazni fog nevezeteseb mozzanatok az unitárius egyház jelen és múlt életéből... továbbá ismertetni fogunk vallásunkat illető könyveket, a múltból és jelenből, bel- és külföldieket, kéziratokat, okleveleket; terjeszteni saját belszerkezetünk ismeretét s az ezek iránti érdekeltséget fokozni... szóval: amennyiben lehet, élénk, friss élet tevékenységét idézni elő egyházunkban..."

Aki ismeri egyházunk utolsó évszázadának történetét, az előtt nem kell fejtegetni, hogy mit jelent a Keresztény Magvető unitarizmusunkra nézve. Ez a múlt feleslegessé teszi, hogy mi most új programmal álljunk az olvasó elébe. Mi folytatni akarjuk a folyóirat eddigi munkáját. Minden erőnkkel azon leszünk, hogy abban a mederben, melyet folyóiratunk ásott magának, továbbvezessük. Célunk, hogy a teológia és egyháztörténet köréből készített tanulmányok, dolgozatok, egyházi és szertartási beszédek közlésével szolgáljuk a lelkészek elméleti és gyakorlati továbbképzését, valamint az egyházi élet és munka időszerű kérdéseinek és eseményeinek, egyházi folyóiratok és teológiai munkák szemléjével tájékoztassuk őket.

A szerkesztés gondját és kötelességét Egyházi Képviselő Tanács a mi kezünkbe tette le. Tisztában vagyunk a feladat nehézségével, melyet abban a reményben vállaltunk, hogy lelkészeinket, teológiai tanárainkat és a teológia kérdesei iránt érdeklődő világi híveinket sikerülni fog munkatársakul megnyerni. Meggyőződésünk, hogy közös erővel folytatni tudjuk a Keresztény Magvető munkáját. Építeni kívánjuk Istenországát, melyről Jézus azt tanította, hogy „tibennetek van“. Erre az építő munkára hívjuk mindazokat, akik az igazságot szeretik és Istenországát szolgálni akarják.

Az 1861. évi Keresztény Magvető szerkesztőinek felhívásával kívánunk mi is elindulni a 77. évfolyam útján:

„Legyen az ő munkáján is, mint amaz evangéliumi magvetőén az Úrnak szent áldása, hogy hozzon neveledő és bővölkedő gyümölcsöt.“

A SZERKESZTŐSÉG

ISTEN ÉS AZ EMBER SZOLGÁLATÁBAN

A vallás Jézus tanítása szerint, Istennek és az embernek teljes, odaadó szeretete. Az Isten szellem,¹ lényege a szeretet,² s „akik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják“.

Isten, aki szerető, jó Atya, vallásos hitünknek a központi tárgya. Egész lényünkkel ezért arra törekedünk, hogy életünkben kifejezésre jusson Istenhez, embertársunkhoz és a világhoz való viszonyunk. Isten fogalmának megragadására és tartalmának megélésére egész lelki valónk: értelmi, érzelmi és akarati világunk egysége képes. Jézusnál is a teljes szívből, lélekből, erőből és elméből való szeretet képes a vallás megélésére.

Isten nem személy, a mi személyi voltunk értelmében, de nem is személytelenség, hanem tökéletesség és szentség, öntudatosabb, nagyobb és dicsőbb annál, amit ember elképzelni képes. Benne van a világmindenségnek minden eddigi nemes tartalma, de benne van minden eljövendő tökély is. Isten azonban még ennél is több és magasztosabb rendű, Ő nemcsak hitünk, hanem egész lényünk megismerésének a tárgya. Ez az Isten: Atya, akiben nemcsak az alkotó, hanem a gondviselő képesség és jóakarát is kifejezésre jut.

Ennek a hitnek Isten a tökéletes tárgya. Ez a hit arra sarkall minket, hogy ahol a tudomány és a tudományos ismeret munkál, ott ne zavarjuk a kutató emberi elmét. A kutató emberi elme feladata ugyanis, hogy tudományos ismereteinket gyarapítsa. A vallásos hit feladata pedig az, hogy minket Isten és az ember szeretetére sarkalljon. A vallásos személyiség egyedül Isten és ember szeretetében képes megnyilatkozni a maga osztatlan teljességével.

A vallásos hit sohasem hivatott arra, hogy az ember egyéb tényezőit és értékeit elnyomja és így sekélyesítse az életet. A vallásos hit inkább arra van hivatva, hogy a maga helyén fejtsse ki feladatát. A vallásos hit lehet túltengő is és hozhat létre olyan eredményeket és olyan alkotásokat is, amik a fejlődés magasabb fokán nem bizonyulnak valódi értékeknek. Felburjánozhatik a babona, a varázslat és a dogma, továbbá

¹ Ján 4, 24

² I Ján 4, 16

féktelenkedhetik a képzelet. Mindez azonban nem azonos a vallásos hit lényegével és tartalmával, hanem inkább a fejletlen élet kinövése.

A vallásos hit mellett alakul ki erkölcsi világunk, és pedig a legszorosabb viszonyban a vallással. Az erkölcs tartalma ez: „Szeresd felebarátodat, mint magadat“³. Az ember Isten gyermeke s így természetes, hogy ez a két lételeményező szorosan egymás mellé kerül Isten országában. Az erkölcs arra készlet, hogy ne csak embertársainkat, hanem az élő világot is szeressük minden tényezőjével együtt.

Az unitárius világszemléletnek néhány fontosabb vonását tártuk elő. Ennek alapján meg kell állapítanunk, hogy az unitarizmus a világmindenség egységes életét óhajtja szolgálni s ennek az életnek a fejlődését szeretné előbbre vinni. Nem akar semmilyen tekintetben elválni a világtól s ezen kívül más világot, más életet nem ismer. Egyházunk arra vállalkozott, hogy az unitárius kereszténység szolgálatát vállalja, feladatát megoldja és hitelvéit megélje. Vallás erkölcsi világszemléletünkből természetesen vetődik fel a kérdés: mi tehát az unitárius egyház feladata hazánkban, Románia Szocialista Köztársaságban.

Az unitárius egyház hivatása tudatában buzdítja híveit az ember és a haza szolgálatára. Amidőn ezt teszi, példát akar adni, hogy ki-ki a maga körében és helyén hasonlóképpen teljesítse kötelességét. Mi segíteni akarjuk országunkat sajátos és egyetemes feladatai teljesítésében, többek között azzal is, hogy mi is a magunk helyén minden feladatunkat megoldani törekedünk.

Egészen természetes, hogy az általunk hirdetett és gyakorolt testvéri életben helytelenítjük a rabszolgaságnak és a gyarmati elnyomásnak bármely válfaját. Ellene vagyunk az elnyomás és a szolgaság minden formájának, ugyanakkor készek vagyunk boldog érzéssel szolgálni az egész emberi nem jövőjének előmozdítását. Meg vagyunk győződve, hogy az egyetemes érdeket csak úgy szolgálhatjuk, ha a mindennapi életben az előttünk álló részletkérdéseket becsületesen oldjuk meg. Nem vagyunk hívei az örökös spekulációnak és a tétlen elmélkedéseknek, mert az ember s így a magunk feladatát is abban látjuk, hogy dolgozzunk szüntelenül és jól. A közösségért végzett nemes munka áldás és szerencse. A helyes célok szolgálatába állított és végzett munkának üdvözítő és boldogító hatalmat tulajdonítunk.

Társas életünkben tekintetbe veendőek mindazok a törvények, melyek a társadalmi életet egyensúlyban tartják. Ezekkel kapcsolatban kifejezést adunk ama meggyőződésünknek, hogy a jelenkor nagy problémái minket, unitárius egyházat, nagymértékben foglalkoztatnak. Mi feltétlen azokkal vagyunk, akik az emberi társadalmat olyan fejletté akarják tenni, hogy megvalósulhasson az eredményeképpen jelentkező állandó béke és szerető testvériség. Ebben az áldott világban a munka emberi életfeladattá nemesül és feltétele lesz az egyének olyan tevékenykedésének, akik a napnak többi idejét életértékeik megélésével s a feltétlenül szükséges felfrissítő pihenéssel töltik el.

³ Mk 12, 31

Az unitárius egyházban mindig sokat adtak az egyének életére és értékére, jogaira és kötelességeire. Szem előtt tartották azonban, hogy a társadalmi közösség, a logikai prius s az egyének a társadalomnak nem független és különálló urai, hanem szerves alkotó elemei. Az egyén tehát, mint a közösség szerves alkotó része a maga helyén, értéke szerint feltétlenül megbecsülendő. Hazánk érdekében és igazságunk tiszta tudatában meg vagyunk győződve afelől, hogy itt ez országban s az egyetemes embervilágban mi éppen valláserkölcsi életünkkel járulunk hozzá az eljövendő boldog állapot egyik legnagyobb értékének: az egyetemes világi tartalmának élményszerű felismeréséhez és megéléséhez.

Nemes-öntudattal gondolunk arra, hogy országunk alkotmánya biztosítja a vallásszabadságot, amit aztán Szervezeti Szabályzatunk részletesen, intézményes formában juttat kifejezésre. A mi Egyházunk is szerves része és hivatott munkása kíván lenni a jobb társadalmi rend és emberi élet kialakításának. Vallásos felfogásunk miatt, a történelem folyamán súlyos próbákat kellett kiállanunk. Csupán Dávid Ferenc életét említjük fel, kit azért ítélték el és azért halt meg a dévai vár börtönében, mert „innovator“, „újító“ volt, illetőleg annak minősítették. Ma, hála Istennek, nem bűn és különösen nem halálos bűn az újítás. Az újítás csak ott bűn, ahol azt állítják, hogy amit eddig alkottak (akár egyház, akár más közület) az mind tökéletes, ahhoz hozzányúlni nem szabad, nincs helye tehát a fejlesztésnek és a jobbításnak. A történelem folyamán gyakran találkozunk ilyen helyzettel s egyházi viszonylatban a dogmák világa volt ilyen világ. Ma ezen is túl vagyunk. Ma általánosabb a fejlődés felismerése s mi legfőbb feladatunknak tartjuk, hogy az élet fejlődését és jobbítását szüntelenül szolgáljuk.

A múltban az összetartás és a szeretet gyakorlásáról voltunk ismeretesekek. Feladatunknak tartjuk a jelenben is, hogy ezen életmegnyilvánulások értékét kihangsúlyozzuk, azok figyelmét is felhíva erre, akik egyebekben látják a társas mozgató erők sikerét. A szeretet előttünk nem egyéb, mint közösségi életünkben bárki és mindenki részére a lehetővé tétele annak, hogy hívása megélésében megkapja a szükséges fejlődési lehetőséget és testvéri segítséget. Az is további feladatunk, hogy megértes-sük mindenkivel, hogy e világ életét nem tartjuk értéktelennek és eszközi jellegűnek. Ennek megvan a maga egyetemes, örök jellege és értéke. Mint akik hiszünk a világ jórahivatottságában, azon munkálunk, hogy a népek életében kialakuljon a szolidáris érzés. Feladatunknak tartjuk annak kiemelését s hirdetését is, hogy a természet az élet munkamezeje s ez a természet benne van minden életformában és élettényezőben. Energiaki-fejtés, küzdelem nélkül nincs élet s a küzdelem nem rossz, hanem a létért és az értékekért való törekvéseinknek a formája. Csak küzdelem árán gyarapodhatunk és fejlődhetünk, s minél fejlettebbek vagyunk, küzdelmünk formája annál nemesebb, mert a fejlődés az egész élet összértékét emeli.

Az unitárius egyház hívei évszázadokon át magukban kitermeltek egy bizonyos életformát, amely hozzáidomult az evangéliumi Istenországának alapvető gondolatához. Ez nem jelent egyebet, mint hogy kikristályosodott az élet egészéről alkotott legjobb és legmegfelelőbb fogalmunk,

melyben állandó tényezőként társul az „atyaság” fogalma a „fiúság” és testvériség fogalmával. Az élet egészében ezek a legnemesebb fogalmak és méltók arra, hogy örök földi eszményképpen magunk elé tűzzük.

A tökéletes ember a mi eszményképünk az ő tökéletes életével. Egy percig sem feledjük, hogy Jézus tanításának a lényege ez a tökéletes ember a maga tökéletes életével. De nem mint kész, örökségül kapott értékekkel, hanem egész törekvésével, eszményével és megvalósítandó céljával. Tudjuk, hogy az egyetemes életben soha semmi sem teljesen kész, ott minden állandóan haladásban, kialakulásban, fejlődésben van. Soha senki el nem mondhatja, hogy elérte élete célját, hanem a legjobb esetben is csak annyit, hogy becsületesen törekszik azt elérni. A tökéletesség tehát abban áll, az egyetemesre és az egyesre nézve egyaránt, hogy tökéletességre törekszünk. Ez azt jelenti, hogy az egyén a maga adottságában, családjában, társas közösségében, a népek közötti szerveségben, egyetemes emberi mivoltában, lassan egyik a másikkal tudatosan is kölcsönös baráti, elvi, hivatásbeli, testvéri viszonyba kerül. Így évezredek során fokozatosan szerveződik a tökéletes élet a világban és az emberi szívben.

Ebben a tökéletes életben kifejlődik az ember értelmi, érzelmi és akarat-képessége, élettényekben és alkotásokban valósul meg a helyes gondolkodás és észtevékenység, a tiszta szépség és a világ lényegéhez tartozó emberi jóság. A magasbatörő ember csak ezen az úton közeledhetik a tiszta, szentséges élet felé, ezek nélkül nem lehet a tökéletes élet munkása. Az ember természete nemcsak lehetővé teszi, hanem meg is követeli a tökéletes élet szolgálatát. A hajlandóság és a törekvés meg is van az ember életében a fejlődésre. Ha haladhat, akkor van elemében, ha akadályokat győz le, akkor érzi növekedését és gyarapodását. A boldogság, élettevékenysége eredményeképpen, természetszerűen jelentkezik. Ezt a boldogságot tárja elénk a Hegyi Beszéd. Eszerint a szegénység, a sírás, a szelidség, az igazság éhezése és szomjúhozása, az irtalmasság, a szív tisztasága, a békeségre való törekvés, az igazságért való szenvedés, Jézusért való szidalmaztatás és háborgattatás, a felebaráti szeretet, az istenfiúság érzete, mind forrása az emberi boldogságnak. A boldogság legegyetemesebb feltétele: „Amit akartok azért, hogy az emberek tiveletek cselekedjenek, mindazt ti is úgy cselekedjétek azokkal”⁴. Ez az emberi kölcsönös-ség alapvető törvénye.

A fejlődéshez a tökéletesedés útján, a nevelés révén juthatunk. Jézus éppen ezt a nevelést célozta, amikor arra figyelmeztetett, hogy szeressük még az ellenségeinket is. Ennek az az értelme, hogy a háborgó szenvedélyek és a végtelen indulatok jó mederbe terelése a szeretet útján a legkönnyebben eszközölhető. Ez a szeretet pedig arra irányul, hogy másokat is hozzásegítsünk a tökéletességre törekvő élet gyakorlására. A mások boldogságának eszközlése is egyházi feladataink közé tartozik.

A fenti életelvet formailag bárki magáévá teheti, de kialakításában csak az végezhet hivatásos munkát, aki saját maga, éppen a nevelés útján, átment az egész emberi élet fokozatos kialakulásának élményein. Így a kisgyermeket „egocentrikus” világából átvezetik az ifjú, történelmi hatal-

⁴ Mt 7, 12

makat értékelő, „altrocentrikus“ világába s e szélsőségek után a nevelés dialektikájában eljut a szerencsés szintézishez, amikor is a közösség szer- ves életében saját magára találva mint kifejlett személyiség áll a nagy közösség szolgálatában és él hivatásának. Az egyén életében a személyi- ség megvalósítása jelzi a tökélyt s a világ életében a személyiség a leg- megfelelőbb eszköz a tökéletes élet megvalósítására. Meggyőződésünk sze- rint az unitárius egyház feladata, hogy olyan lelkészeket és híveket neveljen, akik népünk életében a testvériséget és a tökéletes életet munkálják.

Mi, mint unitáriusok 1568-ban nyilatkoztunk meg először a tordai országgyűlésen a vallás- és lelkiismereti szabadság kinyilvánításával és törvénybe iktatásával. Dávid Ferenc szellemében telve voltunk reménnyel, szeretettel és bátorsággal s öntudatosan jelentkeztünk az akkori világ előtt eszményeink szolgálatára.

Ma is készek vagyunk, hogy az evangélium szellemében szolgáljuk a világot s közelebbről népünket és hazánkat, Románia Szocialista Köz- társaságot. Szilárd meggyőződésünk, hogy a boldog holnapért folytatott hősieles küzdelem és kitartó munka révén megvalósul az egyetemes testvéri szeretet és a tökéletes közösségi élet: Istenországa.

Ez örökértékű eszmények megvalósításáért imádkozott és fog imád- kozni, dolgozott és fog dolgozni unitárius egyházunk: Isten és az ember szolgálatában.

Dr. KISS ELEK

A BIBLIAKUTATÁS JÉZUS SZEMÉLYÉVEL ÉS TANÍTÁSÁVAL KAPCSOLATOS EREDMÉNYEI

E tanulmány első részében a Jézussal kapcsolatos tudományos bibliakutatás fejlődéséről és általánosan elfogadott eredményeiről, a második részben e kutatás eredményei alapján előttünk kibontakozó jézusképről szeretnénk rövid tájékoztatást adni.

Az egyház életének első időszakában bibliakutatásról tulajdonképpen nem beszélhetünk. Bizonyos fokú érdeklődés az Újszövetség könyveinek keletkezését és mondanivalóját illetően már a legkorábbi időtől kezdve kimutatható; az egyházatyák már a 2. században írtak bibliakommentárokat; a források és összefüggések ismeretének hiánya, valamint az egyház kemény fegyelme azonban komolyabb tanulmányozást eleve lehetlenné tett. Origenes, a 3. század nagy teológusa a Héber levél szerzésével, valamint Alexandriai Dionisius, a Jelenések könyve nyelvével és tartalmával kapcsolatban már megkérdőjeleztek bizonyos homályosnak látszó dolgokat. Ez a három évszázadon át vitatott két könyv aztán a 4. században véglegesen elfoglalta helyét a Kánonban és a további érdeklődés azokkal kapcsolatban teljesen megszűnt.

A középkor a bibliakutatás terén semmi érdemlegeset nem alkotott. Még Rotterdami Erasmusnak, a lehanyatló középkor utolsó nagy alakjának a számára is Hieronymus, a 4. századbeli egyházatyja írásmagyarázata a mértékadó tekintély, aki a katolikus egyház dogmarendszeréhez és a Bibliával kapcsolatos tanításaihoz teljes mértékben alkalmazkodott.

Ahhoz, hogy a bibliakutatás terén bármilyen fejlődés lehetővé váljék, szükség volt a középkori világszemlélet feltétlen tekintélyének és egyeduralmának a megrendülésére. Ennek fokozatos bekövetkezését a renaissance és a humanizmus mozgalmi készítették elő. Ezek a nagyszerű világi szellemi mozgalmak, amelyeknek tevékenysége a középkor egyházi hatalmának kizárólagossága ellen irányult, már hangoztatták azt a gondolatot, hogy a kereszténységnek az ősegyház tanaihoz kell visszatérnie és a keresztény hit forrásai tanulmányozásának lehetővé kell válnia. E mozgalmaknak a középkor uralkodó szellemével szemben még nem volt átütő erejük. Az utat azonban egyengették és a középkor szellemével való szakítást előkészítették.

A reformáció egyik nagy jelentősége a római egyház egyeduralmának

megtörése volt; igazi tudományos érdeklődést az Újtestamentum iránt, azonban a reformátorok nem mutattak. Luther, Kálvin és Zwingli egyöntetűen hangsúlyozták, hogy egyedül a Szentírásban található meg Isten kijelentése. Luther kutatásai közben már felfedezte, hogy az Újtestamentum könyvei között ellentétek vannak, amelyek néha nem kiegyenlíthetők és azokat értékük szerint próbálta osztályozni. Így a Jakablevelet szalmalevélnak nevezte, a János Jelenések könyvét sötét könyvnek tartotta. A Biblia egységének és szószerinti ihletettségének a dogmái azonban minden alapvetőbb bírálatnak ellenálltak.

A merev, kötött, kizárólagos egyházi álláspont aztán az általános szellemi légkör megváltozása nyomán fokozatosan, kemény harcok, szívós küzdelmek eredményeképpen kénytelen volt örök időkre véglegesnek és megdönthetetlennek látszott védőbástyáit lépésről-lépésre feladni.

A bibliakutatás igazi előfutárai a 17. és 18. századi angol deizmus, a német felvilágosodás és a francia enciklopedisták mozgalmi voltak. Mindhárom mozgalom képviselői megegyeztek abban, hogy szembefordultak minden olyan tekintéllyel, amely a szabad, tudományos világi gondolkodásnak útját állotta. Az volt a törekvésük, hogy az egyház dogmáinak a megdöntése által az őskereszténységhez és Jézushoz eljussanak és a keresztény vallást a maga eredetiségében és tisztaságában visszaállítsák. Hangsúlyozták, hogy a Bibliát is, mint minden emberi alkotást az értelem és a történelem bírálatának kell alávetni.

A felvilágosodás legegyszerűbben Angliában keletkezett, ahol a Stuartoknak Orániai Vilmos általi félreállításával 1688-tól nagy szabadság vette kezdetét. Az angol deisták befolyásolták ugyan a francia felvilágosodást, de a mozgalom eszméinek formakészességükkel a franciák adták átütő erőt. A német felvilágosodás vezető szelleme Leibnitz volt, akinek eszméit Wolff Christian foglalta rendszerbe. A felvilágosodás nagyszerű mozgalmának a Biblia és a Jézus-kutatás szempontjából legkiemelkedőbb alakjai Lessing, a nagy német író, Semler János és Reimarus Hermann Sámuel voltak.

Lessing volt az első nagy racionalista teológus, aki mindent az objektív mérték, az értelem igazságai alapján vizsgált és a szószerinti ihletés tanát elfogadhatatlannak minősítette.

Semler a 18. század utolsó negyedében a kánon szabad kutatásáról írt könyvében kimutatta, hogy egy újszövetségi könyvnek a kánonba való tartozása teljesen történeti folyamat eredménye, mert azt emberi törekvés hozta létre és ezért Isten szava, azaz az Ige és a Szentírás nem fedik egymást. Rendkívül éles történeti érzékkel bizonyítani próbálta, hogy Jézus személynének és tanításainak megértésénél az ő saját világából, kultúrájából és környezetéből kell kiindulnunk. Jézus képei és példázatai saját korának kultúrájából nőttek ki. Azok tehát nem Istentől ihletettek, hanem gyökérszállai az Ótestamentumba nyúlnak vissza. Szerinte a bibliakutatás első feladata, hogy kihámozza Jézus tanításaiból azt, ami bennük helyi és időhöz kötött és megállapítsa, hogy azokban mi állandó érték. Hangoztatta, hogy Jézus élettörténetének kérdésében csak akkor juthatunk általános érvényű eredményekhez, ha az egyes evangéliumok külön forrásaik felkutatása megtörténik.

Semler megjelölte a későbbi újszövetségi bibliakutatás irányát. He-lyes szempontokat fektetett le, amelyek a kutatás további munkáját nagy-mértékben előmozdították.

Lessing, az akkor már országszerte ismert író 1767-ben Hamburgba került és tudomást szerzett arról, hogy az ottani tudományos világ éppen abban az időben elhunyt nagy alakjának, Reimarus Hermann Sámuelnek vannak nagyértékű kéziratai, amelyek soha nem láttak napvilágot. A hát-ramaradt családtagokkal való hosszas és bizalmas tárgyalás után a kéz-iratokat Lessing rendelkezésére bocsátották, aki azokat több részletben névtelenül kiadta, azzal a magyarázattal, hogy azokat a Hamburg melletti Wolffenbüttel könyvtárának elporosodott iratai között találta. Maga Reimarus nem merte írásait életében kiadni, mert tudta, hogy radikális munkája saját maga és családja nyugalmas életét teljesen felforgatta volna.

1778-ban megjelent „Jézusnak és tanítványainak céljáról“ címen a kézirat legértékesebb része, hihetetlenül nagy vihart támasztva; nyomá-ban egész irodalom keletkezett.

Ez az írás a Jézus-kutatás történetében fontos állomás. Reimarus felállította azt az elméletet, hogy Jézus tanításainak lényege eszkatoló-giai jellegű kijelentéseiben keresendő. Ezzel Jézus tanításainak egy telje-sen új, addig ismeretlen értelmezését adta, amely a 19. és 20. század Jé-zus-kutatásában elsőrangú szerepet játszott, és ha általános elfogadásra nem is talált, mégis a bibliakutatás egyik lényeges eredményeként tartja nyilván az újszövetségi bibliatudomány.

A kereszténység hittételei ellen folytatott szívós és bátor támadás ellen az egyház minden erejével védekezett. Az első ember, aki magában az egyházban a megmerevedett dogmatizmussal szemben a harcot bátor lélekkel vállalta, Strauss Dávid Frigyes volt, a 19. század kétségtelenül legnagyobb teológusa. 1835-ben, 28 éves korában „Jézus élete“ címen két hatalmas kötetben megjelent korszakalkotó munkájával a tudományos bibliakutatás alapjait lefektette.

Strauss legjelentősebb forradalmi megállapítása ez volt: Jézus halála után elég volt egyetlen nemzedék időszaka, az evangélium megírásáig, hogy a történeti anyag legnagyobb része mitikus anyaggal vegyüljön. Szerinte a keresztelést megelőző minden evangéliumi tudósítás a mítosz világához tartozik. Az a tény, hogy Jézus számára dávidi családfákat állí-tottak össze, mutatja, hogy volt az evangéliumi anyag formálódásában egy időszak, amikor Jézust egyszerűen József és Mária fiának tartották, máskülönben ilyen jellegű dolgokkal nem foglalkoztak volna. Ha pedig János keresztelése bűnbánati keresztelés volt, Jézus magát megkeresztel-tetése idején semmiképpen nem tarthatta bűnnélkülinek. A megkísértés története keresztény legenda. A gyógyítások egy része egészen biztosan történeti, amelyek nem mennek át a csodálatosnak a területére. Azok egy-része ószövetségi példákra épült. A feltámadási tudósítások két legenda-csoportba sorolhatók. A János evangéliuma Jézus élete történetének a megírásánál értékben messze a többi evangéliumok mögött marad. Kimu-tatja, hogy a János evangéliumában Jézus életének a bemutatását egy elmélet uralja, amely még a szinoptikus evangéliumokban is érezteti hatá-

sát. Itt már a legendának nem csupán öntudatlan működéséről van szó, hanem egy világosan meghatározott apologétikai és dogmatikai célról.

A liberális-történeti teológia legnagyobb és legmaradandóbb vívmánya Jézus életének, személyiségének, a történeti Jézusnak a tanulmányozása. A bibliakutatás természetesen tisztító, és sok esetben, szükség-szerűen, elkerülhetetlenül romboló munkát is végzett, amiképpen egy elavult, korszerűtlenné vált épületet először le kell bontani, hogy annak helyébe újat, jobbat lehessen építeni. A régi épület lebontása könnyörtelen következetességgel történt és ezért a harc lángjai időnként és helyenként igen magasra csaptak fel.

A liberális történeti teológia a jövő számára dolgozott; nem gondolt arra, hogy mi lesz munkájának eredménye. Az igazság érdekelte egyedül; megtudni Jézusról, és a vele kapcsolatos lényeges kérdésekről mindent, ami csak emberileg lehetséges. Igyekezett kimutatni, hogy hol és mennyiben tért el a kereszténység a történelmi fejlődés folyamán a Jézus szellemétől és megmutatta, hová kell visszatérnie, hogy a Jézus szellemében élő vallásnak mondhassa magát és reá hivatkozhasnék.

„A Jézus élete kritikai kutatása a teológia számára a becsületesség iskolája volt“, írja Schweitzer Albert a Jézus történetével kapcsolatos művekről írt nagyszerű könyvében.¹

Hogy mit jelentett abban az időben a bátor kiállás és milyen következményeket vont maga után, annak nagyszerű példája a bibliakutatás fejedelmének, Strauss Frigyesnek egyéni tragédiája. Schweitzer Albert szerint rajta betelt az evangéliumi mondás: „Szükség, hogy botránkozás essék, de jaj annak az embernek, aki által a botránkozás esik“. Híres könyve megjelenése után 25 évvel keserűen jegyezte fel az alábbi szavakat: „Tanítóim, miután első munkám felett felháborodásukat fejezték ki, siettek az igazság kedvéért leszögezni, hogy én azt, ami a megbotránkozás tárgya lett, nem tőlük tanultam“. Egy másik helyen ezeket olvassuk: „Valóban neheztelhetnék könyvemre, mert sok rosszat okozott nekem; kizárt a nyilvános tanításból, amihez kedvem és talán képességem is volt és életemet magányossá tette. És mégis, ha arra gondolok, hogy mit jelentett volna számomra, ha szavakban nem tudtam volna kifejezésre juttatni azt, ami lelkem mélyén élt; ha arra gondolok, hogy a bennem működő kétségeket nem tudtam volna legyőzni, akkor áldom a könyvet, amely kétségtelenül sok külső bántalmat okozott nekem, de amely nem kétlem, sok más emberével együtt elmém és szívem belső egészségét megőrizte“.

Ez a férfias állásfoglalás, ez az igazság utáni bátor, tántoríthatatlan vágyódás volt éltetője azoknak a teológusoknak, akik a legkisebb részletmunka lelkiismeretes, önfeláldozó elvégzésével, idegeket őrítő tárgyilagos kutatásaikkal lépésről-lépésre nyertek tért egy hallatlanul szívós küzdelemben, egy nagy cél érdekében: rekonstruálni a dogmák páncélatába bevont történelmi anyagból az ember-Jézus alakját.

Egy egész könyvtárt tesznek ki azok a teológiai munkák, amelyek Strauss könyvének megjelenése után német, angol, francia és holland nyelven napvilágot láttak, vagy az ő védelmében, vagy tulnyomó többsé-

¹ Die Geschichte der Leben Jesu Forschung 1914.

gükben elméleteinek a megcáfolására. Egy egész Jézus-élete kultusz formálódott ki. Minden valamirevaló teológus megírta a maga Jézus-életét. Rendületlenül hitték, hogy a szorgalmas, kitartó, önzetlen, lelkes kutató-sok alapján felszínre került sokrétű ismeret segítségével alapjában véve lehetséges az ember-Jézus történetének az összeállítás és minden korra érvényes erkölcsstanának megállapítása. E Jézus-életrajzok közül csupán egyet, Renan Ernő „Jézus élete“ című 1863-ban megjelent könyvét említjük meg, mint legismertebbet.

Renan érdeklődése kizárólag történeti volt. A korai egyház történetét akarta megírni. Több munkája van, amelyek nagyrészt értékes alkotások, de a világ előtt úgy vált híressé és úgy maradt ismert, mint a „Vie de Jésus“ írója.

Ez volt az első Jézus-életrajz a katolikus világ számára, amelyet még alig érintett a bibliakritika addigi munkája. Strauss könyvét 1840-ben lefordították ugyan francia nyelvre, annak hatása azonban kis körre terjedt. De jött Renan, aki a maga jellegzetes francia gondolkozásával és stílusában a latin világ elé tárta egyetlen könyvben a német bibliakutatás addigi eredményeit.

Renan munkája korszakot jelentett, nem csupán a katolikus világban, hanem az általános irodalomban is. A problémát, amely eddig csupán teológusokat foglalkoztatott, az egész kulturált világ elé tárta, olyanformán, hogy történelmi tudása és esztétikai ereje által újra elevenné tette a múltat. Renan az olvasók elé egy élő Jézust állított, akit művészi képzeletével és ihletett tollával Galilea kék ege alá varázsolt. Valami mágiikus ereje van a könyvnek. Szentimentális, lírai, szubjektív és mégis rendkívüli módon vonzó, magávalragadó. Alig van könyv, amely közvetlenül abból a lelkesedésből született volna, mint amit Renan a galileai dombokon való jártában megélt.

A 19. század második felének és a 20. század első éveinek egyik legnagyobb újszövetségi bibliamagyarázója, a liberális-történeti bibliakutatás egyik legmarkánsabb képviselője Holtzmann Henrik, akinek egyik fő érdeme, hogy Márk evangéliumának a többi evangéliumokkal szembeni időbeli elsőbbségét meggyőző módon bebizonyította.

A 19. század második felében kialakult ún. liberális-történeti felfogást Jézus személyével és tanításainak lényegével kapcsolatban az alábbi pontokban foglalhatjuk össze:

1. Jézus életének főbb mozzanatait tanításainak különböző időszakai-ban bizonyos mértékben rekonstruálhatjuk. Ennek a rekonstruálásnak az alapja elsősorban a legrégebbi forrás, a Márk evangéliuma, valamint a Máté és Lukács evangéliumaiban található másik ősforrás.

2. Jézus nyilvános tanításainak idejében egy boldog és egy boldog-talan időszakot különböztethetünk meg. Az első időszak Galileában nagy sikerek közt játszódik le és egészen a Cezarea Filippi-úti jelenetig tart; a második időszak első részét, amelynek színtere szintén Galilea, az ellenség-gel kezdődő nézeteltérések és a nép hitetlensége jellemzik. A második rész a Jeruzsálembé való utazás és a halál.

3. Jézus a próféták által megjósolt Messiásnak tartotta magát. Ő azonban ezt a gyökerében izraelita fogalmat teljesen átformálta, szellemi értel-

met adván annak. A Cezarea Filippi-úti jelenet fordulópontot jelent életében. Azelőtt különböző okokból nem beszélt messiásvoltáról, elsősorban azért, mert magukat a tanítványokat sem tartotta eléggé érettnek e fogalom igazi megértésére; másfelől kétségei voltak afelől is, hogy kijelentéseit esetleg félre magyarázzák és a nép politikai messiást látna benne, amit igyekezett mindenáron elkerülni.

4. A Cezarea-Filippi-úti jelenet után tanítványait beavatta a messiási titokba. Ettől kezdve mindinkább számolt azzal a lehetőséggel, hogy meg kell halnia. Felment Jeruzsálembe, ahol honfitársai keresztre feszítették.

5. Jézus célja teljesen szellemi természetű volt. Megalkotta a tanítványok közösségét; ennek a közösségnek adott egy erkölcsstant és ezáltal az Istenországát a földön megvalósultnak hitte és hirdette. Tevékenységének lényege erkölcsstanában rejlik, amelynek összesítése a Hegyi Beszédben található meg.

6. Jézus tanításai szerint az Istenországa jelen van, de ugyanakkor eljövendő is. Az Istenországa már a jelenben létező valóság, a legmagasabb szellemi jó. El lehet érni emberi törekvéssel, a Jézus által hirdetett legmagasabb erkölcsi elveknek gyakorlatban való megvalósításával. Az Istenországa a jövőben van abban az értelemben, hogy a végső beteljesedésnek, Istenországa végleges megvalósulásának egy nagyon közeli jövőben, magának Istennek közbelépésével kell megtörténnie.

A 19. század két utolsó évtizedében Jézus személyének és tanításainak kutatásával kapcsolatban új irányban kezdődik a tudományos munka. Ez az irányzat, Reimarus elméletét elevenítve fel és igazolva, azt hangsúlyozza, hogy az apokaliptikus szemlélet Jézus gondolkozásában és hitében jelentős helyet foglal el. Ebben az apokaliptikus környezetben született és nőtt fel Jézus. Az apokaliptikus irodalom Isten-fogalma lényegesen különbözik a prófétákétól. A próféták Istene jelen volt és személyesen avatkozott bele népének dolgaiba. A fogság utáni időszakban fokozatosan egy új szemlélet, a transzcendens, a világtól távol levő Istennek a gondolata érvényesült, annyira, hogy Jézus idejében az izraelita istenfogalom jellegzetes vonásává lett. Isten távol volt a mennyekben. Ez az Isten és ember közt támadt szakadék teremtette meg a közvetítő megjelenésének szükségességét. Fokozatosan kialakult a messiási reménykedésnek egy új formája. Az emberek gondolkozásában és hitében mindinkább erősödött az a nézet, hogy ha Isten jelenleg valóban nagyon távol is van, a Messiás közvetítése útján ismét el fog jönni népéhez a közeljövőben. Az ősi messiási várakozás átalakult; már nem a földön, emberi alakban várták a Messiást, hanem az égből, ahonnan mint emberfia „az ég felhőiből” fog eljönni, természetfeletti tulajdonságokkal felruházva és jövetelekor végbemegegy az ítélet.

Természetesen a messiási reménység prófétai formájában is megmaradt a nép egyrésznél a Jézus idejében.

Jézus a próféták messiási felfogásától elfordult és a tiszta apokaliptikus reménykedések felé hajlott.

A 19. század utolsó évtizedének elején aztán megjelent a színen Weiss Johannes és a fenti értelmezés alapján kijelentette, hogy a Jézussal kapcsolatos liberális-történeti kutatás helytelen úton haladt, mert

Jézus tanításainak legfőbb részét a messiási és eszkatológiai elem alkotta. Ezen működése alatt az a meggyőződés vezette, hogy egy egészen új világ-
nak előestéjén áll, amely eljövetelével a földi élet feltételeit teljesen meg-
változtatja és Isten transzcendens beavatkozása által valósul meg. Jézus
gondolkozásának lényege az Úri imádságban található: „Jöjjön el a te or-
szágod“. Jézus is, mint népe, várta annak közeli eljövetelét. Ő ezen a
földön még csak próféta volt, Isten szócsöve, aki megterésre figyelmez-
tette népét, de aki hitte, hogy mint „emberfia“, halála és megdicsőülése
után Istentől, az ő Atyjától hatalmat fog nyerni a messiási ítélet végre-
hajtására.

Ez az irányzat tetőfokát Schweitzer Albert kutatásaiban érte el, aki
az eszkatológiai értelmezést Jézus minden kijelentésére alkalmazta és meg-
alkotta „következetes eszkatológiá“-nak nevezett elméletét. Szerinte Jézust,
mint történeti személyt nem egy új korszak megnyitójaként, hanem az
eszkatológikus és apokaliptikus judaizmus végső megjelenéseként kell te-
kinteni és értékelni. Szerinte Jézus erkölcsana nincs úgy előírá-
nyozva, hogy annak minden időkre szóló érvénye legyen; az egy ideiglenes
erkölcsan, egy Interimsethik, amelynek érvényessége csupán a messiási
ország közeli megérkezéséig terjed. A nagy változáskor az erkölcsi tör-
vények létezése megszűnik; azok érvényüket veszítik.

Természetesen a liberális-történeti és az eszkatológikus irányzatok
között a végsőig kiéleződött tudományos viták hosszú, szenvedélyes
sora indult meg, és a vitának még ma sincs vége.

E helyen meg kell említenem az egyik legnagyobb teológus, Harnack
Adolf nevét, aki „A kereszténység lényege“ címen az 1899—1900. iskolai
év téli szemeszterében a berlini egyetemen tartott 16 előadásában, amely
az akkori tudományos élet nagy eseménye volt, a liberális, történetkriti-
kai teológia elért eredményeit mesteri módon foglalta össze. Harnack szer-
int a világ végének drámái, apokaliptikus képei Jézus gondolkozását nem
uralják. Szerinte az Istenországa jön, de már a jelenben is létezik abban
az értelemben, hogy annak hatalma az egyén lelkét betölti. Az előadások-
nak, illetve könyvének sikere óriási volt. Bousset Vilmos, egy másik híres
szabadelvű teológus helyesen jegyezte meg, hogy Harnack könyvének
jelentősége Schleiermacher klasszikus „Reden über die Religion“-jával
hasonlítható össze.

A legutóbbi évtizedekben a bibliai tudósok érdeklődése főképpen a
szinoptikus evangéliumok formálódása, az evangéliumok létrejötte előtti
időszak szóbeli hagyományának, a legősibb rétegnek az alakulása felé for-
dult. A formatörténeti iskola képviselői minden egyes szinoptikus szöve-
get igyekeznek a szóbeli hagyomány kezdetére visszavezetni és a Bult-
mann Rudolf által elsőként alkalmazott ún. mitológiátlanítási folyamat
által a lehetőség határain belül megállapítani, melyek azok a mondások
és történetek, mi az a hagyományanyag, ami Jézusra visszavezethető.

Közben aztán elkövetkezett az első világháború, amely a protestáns
teológiai gondolkodásban, valamint Jézus személyének és tanításainak a
felfogásában egy új, és azt is mondhatjuk, teljesen dogmatikus szemlélet
előtérbejutását eredményezte. Ennek az új teológiai szemléletnek a leg-
főbb törekvése az ősi hitvallásokhoz és a 16. századi reformatori teoló-

giához való teljes visszatérés volt. A nemrégien elhunyt Barth Károly német teológus irányításával, valamint Brunner [Károly] és Gogarten Frigyes svájci lelkészek és mások közreműködésével kialakult az ún. dialektikai teológia, amely az Ige, a Szentírás döntő jelentőségére épít és a legmerevebb és legkizárólagosabb módon elutasító bírálatot gyakorol a liberális-történeti bibliai kutatás eredményei felett, elmarasztalva és megbélyegezve minden olyan tudományos törekvést, amely Jézust, mint embert a protestáns vallásos hit központjába igyekszik állítani. Ennek a radikális ortodox teológiai felfogásnak a középpontjában a feltámadt Krisztus, az egyetlen és végleges isteni kijelentés hordozója, egy fenséges isteni lény áll. Ennek megfelelően az egész Szentírás, az Ó- és Újszövetség nem más, mint az eskől a Krisztusról, Isten fiáról való diadalmas bizonyágtétel. Ennek az iskolának a képviselőit a földi Jézus alakja, élete, tanítása, erkölcstana többé nem érdekli, hanem egyedül Krisztus, akiben mint legfőbb isteni közvetítő lényben Isten egyszersmindenkorra kijelentette magát. A kiinduló pont szerintük húsvét; ami húsvét előtt történt, annak csupán másodrangú jelentősége van és a kereszténység lényegét nem érinti.

Ennek a teológiai irányzatnak az értékelésével külön kell foglalkoznunk. Itt csupán megemlítjük, hogy Barth Károly és a dialektikai, vagy amint ők nevezik, újreformátori teológiának ma már mind több és több bírálója és ellenzője van iránytmutató protestáns teológusok körében. E bírálatokban mind világosabbá válik az a meggyőződés, hogy húsvét, feltámadáshit, krisztológia, a történeti Jézus személyének figyelembevétele nélkül mind teljesen értelmetlenné válnak, mert kétségbevonhatatlan és megdönthetetlen történelmi tény az, hogy a kereszténység keletkezésének kiindulópontja Jézus. Mi unitáriusok ma is a Strauss által elindított liberális-történeti bibliakutatás alapján állunk, kiegészítve ennek az irányzatnak a felfogását az eszkatológiai és formatörténeti iskolának minden olyan megállapításával, amelyet a bibliatudomány igazol.

*

Ezután az egészen vázaltszerű és csupán a leglényegesebb pontokra figyelmet fordító történelmi visszapillantás után és azoknak ismeretében a Jézussal kapcsolatos hagyományt az alábbiak szerint állíthatjuk össze:

A szinoptikus evangéliumok, Jézus életének és tanításainak tanúbizonyságai nem történeti könyvek a szó igaz értelmében, hanem az öskeresztény gyülekezetek hitének a tanúbizonyságai, hitvédelmi és hiterősítő iratok, amelyek Jézus halála után 30–60 évvel íródtak, akkor, amikor a Jézus feltámadásában és messiásvoltában való hit már régen általánosan elfogadott volt. Két lényeges dologgal tisztában kell lennünk:

1. Végleg le kell mondanunk arról, hogy Jézus életének történetét valaha is megismerjük. Róla szóló ismereteink ugyanis rendkívül korlátozottak, hiszen a legendás születési történetektől és a gyermekkorra vonatkozó egyetlen utalástól eltekintve, az evangéliumok csak Jézus élete végét mesélik el, azt a rövid időszakot, amely nyilvános működését foglalja magában, a keresztelestől a halálig. Ami a keresztelestől előző történet,

az ő nem nyilvános működésének 30 esztendeje, azaz Jézusnak tulajdonképpen szinte egész élete előttünk ismeretlen. A rendelkezésünkre álló adatok azonban a dráma utolsó felvonásával kapcsolatban sem tárnak elénk egy élettörténetét, és az evangéliumi szövegeket arról a helyről, ahol most állanak, minden további nélkül elmozdíthatjuk anélkül, hogy azok ezáltal érthetetlenekké válnának.

2. Tisztában kell lennünk azzal, hogy a szinoptikus evangéliumok nem a legrégebbi formák és kísérletek a Jézussal kapcsolatos hagyományyagnak az utókor számára való megőrzését illetően. Azok mind régebbi elődökre támaszkodnak; azok egy már előttük élőszóban, szájhagyományban, vagy részben már írásban is létezett anyagnak csupán későbbi végleges írói rögzítései. Tehát a mi Jézusról szóló ismeretünk lényegében az *evangéliumok megírása előtti időben keresendő*.

A három evangélium egymással szoros rokonságban áll, mert mind a három ugyanazt a gyülekezetekben fennmaradt hagyományt gyűjti össze Jézus életével és halálával kapcsolatban. Ezt a rokonságot az evangéliumi bibliakutatás már évtizedekkel ezelőtt tisztázta az ún. két-forrás-elmélet felállításával, ami ma általánosan el van fogadva. Eszerint 1. a Márk szerinti evangélium a Máté és Lukács szerinti evangéliumoknak forrásul szolgált. 2. Máté és Lukács még egy másik közös forrást is használtak, amely Márk evangéliumában nem található. Ezt a forrást csak körülbelül lehet a szövegekből rekonstruálni. Nagyrészt Jézusmondásokból áll. A hagyomány, amelyet a keresztény ősgyülekezetekben ápoltak, minden bizonnyal sokkal szélesebb kiterjedésű volt, mint amennyit az evangéliumok tartalmaznak. Annak egyrésze, többé-kevésbé elferdítve, az apokrifus iratokban és önálló feldolgozásban a János szerinti evangéliumban élt tovább. A többi minden bizonnyal végleg elveszett.

A hagyomány Jézusról szóló történeteket és Jézus-szavakat tartalmazott. Nehány történetnek csupán a kerete maradt fenn. Sok mondás viszont történeti keret nélkül őrződött meg; azok önmagukban érthetők. A Q-forrásban ezek a mondások Lukácsnál, különösképpen pedig Máténál gyakran úgy vannak egymásba kapcsolva, hogy egész beszédek keletkeztek, mint pl. a Hegyi Beszéd. Azok természetesen nem eredeti beszédek, hanem mondások és mondáscsoportok összeállításai; tárgyuk szerint vannak elrendezve és a gyülekezetek gyakorlati használatára szánva. Általában az ősanagyból az maradt fenn, amit az ősgyülekezetek hasznosnak és prédikálásukban gyakorlatilag szükségesnek minősítettek.

Ezekből a szövegekből nagyon eleven képet kapunk arról, hogy Jézus miképpen beszélt. Ő pl. a görög filozófusokkal ellentétben nem tanítványaival vagy ellenségeivel való beszélgetésben, vitatkozásban fejtette ki gondolatait és nem tanított kis értekezések által. Sokkal inkább az Ótestamentum nagy prófétáihoz hasonlóan Isten nevében „örömmüzenetet“, evangéliumot hirdetett; a makarizmákhoz hasonló üdvfelhívásokban és figyelemztető intésekben tanította hallgatóit. Ugyanakkor azonban bölcsességtanítókhoz hasonlóan rövid mondásokban, képes szavakban jutatta Isten követelését és az embernek Istenhez való viszonyát kifejezésre. Ezek a rövid mondások, felhívások, intések és **parancsok** legtöbbször

olyan klasszikusan vannak megfogalmazva, hogy nem lehet azon csodálkozni, ha odatapadtak a hallgatók füléhez és a követők körében szájról-szájra járva terjedtek úgy, hogy végülis lényeges elferdítés nélkül írásban rögzítődtek.

Mindent egybevetve, ezt mondhatjuk: ha összefüggő Jézustörténetet az evangéliumokból nem is nyerhetünk; ha az egyes történeteket, eseményeket és mondásokat helyi és időbeli vonatkozásban nem is rögzíthetjük, megállapíthatjuk, hogy azoknak megvan az az óriási előnyük, hogy színesek, lebilincselők, jellemzők; a jellemző, a megkülönböztető vonásokat tárják fel Jézussal kapcsolatban, amelyek alapján megismerhetjük rendkívüli egyéniségét. Az evangéliumi anyag mögött tehát *egy élő személyiség áll, egy ember, egy próféta, egy tanító, aki maga köré tanítványokat gyűjtött, az uralkodó társadalmi osztályokkal éles ellentétben állott, a vámszedők és bűnösök barátja volt, aki a próféták szellemétől átittasulva a közeli Istenországát hirdette, aki eszméiért meghalt a kereszten, és aki közvetlen környezetére olyan ellenállhatatlan, lenyűgöző, feledhetetlen hatást gyakorolt, hogy halála után tanítványai őt élőnek látták, hitték és meggyőződtek arról, hogy ő nem más, mint az Ószövetségben megjósolt és az apokaliptikus várakozásokban megjelenő Messiás.*

Dr. KOVÁCS LAJOS

A ZSINATI FŐTANÁCS NYILATKOZATA

Istennek, a mi gondviselő Atyánknak legyen köszönet és hálaadás, hogy a mai napon áhitatos lélekkel, szent érzések között ünnepelhetjük Zsinati Főtanácsunk keretében egyházunk megalakulásának 400. évfordulóját.

Az emlékezés boldog hangulatában gondolatunk kegyelettel száll vissza a múltba. Idézzük a XVI. század, a reformáció mozgalmát, amelynek hazai földön egyik legkimagaslóbb alakja Dávid Ferenc volt. Ő jutott el a reformáció útján legközelebb az evangéliumhoz, hirdelve Jézus embervoltát. Ezért a meggyőződéséért mártirhalált kellett szenvednie a dévai vár börtönében. Dávid Ferenc halála azonban nem bukást, hanem diadalt jelentett. A Jézus tanításai alapján és Dávid Ferenc szellemében megalakult unitárius egyház életképesnek bizonyult, habár szenvedések, megaláztatások és veszteségek hosszú során kellett keresztülmennie a századok során.

Egyházunk mégis fennmaradt, mert volt benne életerő, mert rendületlenül hitte minden időben, hogy Dávid Ferenc örökségként sajátos hivatása van hazánk hívő embereinek sorában; mert kiolthatatlanul lobogott hívei lelkében az igazság szüntelen keresésének és minél teljesebb megismerésének, valamint a hit- és lelkiismereti szabadság megvalósításának szent vágya. Egyházunk megalakulásnak alapját képezte a hit és értelem alapján álló életszemlélet szükségessége, a szüntelen lelki, szellemi és anyagi fejlődés munkálásának felismerése, mások hitének és meggyőződésének tiszteletbentartása. Fennmaradt, mert a jézusi parancsolat: az Isten- és emberszeretet hirdetésével és cselekvésével az egyszerű, sallang nélküli istentisztelet és józan vallásosság eredményes és példaadó hordozójának bizonyult.

Az emlékezés ünnepi hangulatában egyházunk 400 éves történetét idézve, tekintetünket a ma és holnap felé irányítjuk. Megelégedéssel álla-

pítjuk meg, hogy országunkban a hit- és lelkiismeret-szabadság alkotmányosan biztosított valósággá lett. Jól esik arra gondolnunk, hogy hazánkban a különböző vallásfelekezetek közötti ellenségeskedés a múlté, az egyházak, sajátos szerepük betöltése mellett, támogatják egymás törekvéseit és ma minden állampolgár szabadon gyakorolhatja vallásos életét.

Jézus tanítása, Dávid Ferenc és a hitvalló ősök szellemében az eddigénél is fokozottabb mértékben küzdeni kíván minden erejével és teljes felelősségtudattal a népek s nemzetek egyetértéséért, a békés egymás mellett élésért, a békesség és szeretet, az egymás iránti türelem, a jóakarát és a megértés jézusi evangéliumának megvalósításáért.

Szeretettel köszöntjük a világ különböző részeiből hozzánk elzarándokolt hittestvéreinket s általuk a világ unitárius és szabadelvű keresztyén híveit. A múlt és a jövő határán, más-más hitet valló honfitársaink és külföldi hitrokonaink színe előtt szent fogadalmat teszünk, hogy a Jézus által hirdetett evangélium szüntelen munkálásával, a hit fényével és az értelem világosságával az ötödik században is igyekezni fogunk magasrendű hivatásunkat maradéktalanul teljesíteni egyházunk gyarapodására, hazánk előmenetelére és Isten dicsőségére.

Erre kérjük a mi egy igaz Istenünk segítségét és áldását.

Az Unitárius Egyház 1968. augusztus 18-án Kolozsvárt tartott Zsinati Főtanácsi üléséből.

Dr. KISS ELEK
püspök

Dr. MIKÓ IMRE
főgondnok

Dr. KOVÁCS LAJOS
főjegyző

B E S Z Á M O L Ó

AZ 1968. AUGUSZTUS 17—19 NAPJAIN KOLOZSVÁRON, TORDÁN ÉS DÉVÁN TARTOTT JUBILEUMI ZSINATI FŐTANÁCSRÓL

A Keresztény Magvető 1868 évi 4. kötetében az 5. oldalon ezeket olvashatjuk: „Az erdélyi unitárius vallásközösség egyházi főtanácsa az 1568. év nevezetes eseményeinek, vagyis törvényes lételének háromszázados emlékét örömnéppé óhajtván emelni, meghatározta, hogy 1868-ban pünköst első napján általános hálaünnep tartassék minden ekléziában, továbbá, hogy ugyanez évben az 1568-ban Tordán hozott törvénycikk emlékére Tordán tartassék zsinat s ez is egyszersmind emlékünnep legyen“. A főhatósági rendelet értelmében 1868-ban pünköst ünnepén minden unitárius egyházközösségben hálaadó istentisztelet volt, amelyen felolvasták a Kriza János püspök által írt alkalmi imát és himnuszt, amely egyházi énekeskönyvünk egyik népszerű, sokat énekelt énekévé lett és az mostani énekeskönyvünknek 215. számú dicséretét alkotja.

Az emlékzsinat augusztus 30—31 napjain folyt le Tordán. A Keresztény Magvető fentemlített kötetében a 236—252 oldalakon részletes tájékoztatást kapunk annak minden lényeges mozzanatáról. E tudósításból idézzük az alábbi mondatot: „Az utódok iránti kötelességünk... leírni egy olyan ünnepélyt, hol egy hazai hitfelekezet, háromszáz év sanyarúságát felejtve, talán először fejezhette ki szívének örömét hangosan, tartózkodás nélkül“.

Ez volt valóban az első nagyszabású ünnepség, amelyre Erdély földjén az unitárius egyház 300 éves fennállása óta először kerülhetett sor egy „olyan nagyszabású zsinaton, amilyent unitárius nevet viselő keresztény még sohasem ért“.

Száz esztendő múlva, 1968 augusztus 17—19 napjain ismét jubileumi zsinatra gyűlt össze az unitárius egyház, hogy megalapításának 400. évfordulóját méltó keretek között megünnepelje. Az előkészületekről tett zsinati jelentésében Sebe Ferenc előadó-tanácsos afia többek között az alábbiakat közölte: „E zsinat megrendezésére a kezdeményezést, mintegy öt évvel ezelőtt Főtisztelendő Püspök afia tette meg, amit azonnal átvettek az egyházközségek vezetői: a lelkészek, presbiterek és maguk a hívek tömegei. Egyházunk közössége egyöntetűen úgy vélte, hogy az előkészületnek ugyanazon időben két irányban, azaz külsőleg és belsőleg kell megmutatkoznia; hitünk erőforrásaiból külsőleg és belsőleg egyaránt meg

kell újulnunk ahhoz, hogy ünneplésünk méltó legyen a négyszáz esztendő történelméhez. Gyakorlati nyelven ez azt jelentette, hogy minden nagy és kis egyházközségben, még a leányegyházközségekben is erős mozgalmak keletkeztek a templomok és egyéb egyházközségi épületek megjavítására.

A renoválások programjában fontos helyet kaptak a műemlék-jellegű templomok és épületek javítási munkálatai. Az ilyen épületek megóvása érdekében az államtól állandó segítséget kaptunk pénzösszegek, építési anyagok és szakképzett személyzet biztosítása által. Példának említhetjük kolozsvári templomunkat, amelynek megjavításához az állam 90.000 lejrel járult hozzá, ennyivel egészítve ki híveink önkéntes hozzájárulását. Az építés-javítási lendületre, amely híveinket lelkesítette, jellemző az a tény, hogy az utóbbi években az aranykönyvi adományok évről-évre növekedtek s az utóbbi öt évben összesen több mint négymillió lejre emelkedtek, ami egyházunk 117 egyházközségének rendkívüli anyagi hozzájárulását jelenti.

A belső lelki felkészülés tekintetében is főpásztorunk adta meg az ösztönzést, ami főképpen a püspöki látogatásokban nyert kifejezést. Püspök afia a leányegyházközségekkel együtt főgondnok, főjegyző és egyházi előadó-tanácsosok kíséretében 85 gyülekezetünket látogatta meg.

Megállapítható, hogy a 400 éves évforduló megünneplésére való felkészülés a hívek lelkes részvételével ment végbe. De hangsúlyozni kívánjuk annak a különlegesen meleg érdeklődésnek a megnyilatkozását is, amellyel a világ különböző tájain élő hittestvéreink mutatták meg rokonszenvüket, akik a világ több országában maguk is megünnepelték az első szabadelvű egyház alapításának évfordulóját. Ezek közül megemlítjük az Egyesült Államokbeli unitárius univerzalista és az angliai unitárius egyházakat, amelyek közgyűlések keretében szervezett ünnepek által hódoltak az évforduló eseményének. A külföldi egyházi sajtó is széleskörű teret biztosított ez eseménynek, egyházi életünkkel és annak történetével több vonatkozásban foglalkozva. Említést érdemel, hogy az angliai unitárius egyház meghívására 1968 április havában a londoni évi rendes közgyűlés keretében Dr. Kovács Lajos egyházi főjegyző afia előadást tartott egyházunk alapításáról és jövő feladatairól. Végül a 400 éves évforduló tiszteletére egyházunk kiadásában megjelent a „Négyszáz év, 1568—1968” című emlékkönyv.“

A jubileumi zsinaton a lelkészi kar, valamint az egyházi tanácsosok szinte teljes számban résztvettek. Az ország minden részéből csoportosan vagy egyénileg több ezer hívünk jelent meg, hogy a nagyszabású ünnepeknek szem- és fültanúja lehessen.

Egyházunk vezetőségének meghívására a zsinati főtanácson országból az alábbi hivatalos világi és egyházi vezető személyek vettek részt. a) világiak: Dr. Dumitru Dogaru, a Kultuszdepartament elnöke, Clement Rusu, a kolozsmegyei Néptanács első elnökhelyettese, Ștefan Pașcu professzor, a Békeharcbizottság képviselője. b) egyháziak: Dr. Nicolae Mladin, Erdély metropolitája, Herineanu Teofil kolozsvári püspök és Ioan Pop teológiai szemináriumi igazgató, az ortodox egyház képviselői; Márton Áron püspök, Dr. Baráth Béla kanonok, főesperes és Leiter

István püspöki titkár, a római katolikus egyház részéről; Papp László püspök és Sarkadi Pál előadó-tanácsos, a nagyváradai református egyházkerület és Dr. Csutak Csaba előadó-tanácsos a kolozsvári református egyházkerület képviselői; Argay György, az evangélikus zsinatpresbíteri egyház püspöke, Michael Schuller beszercei esperes, az ágostai hitvallású szász egyház képviselője, Dr. Bende Béla, Dr. Nagy József és Lengyel Lóránd, az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet kiküldöttei.

Külföldi testvéregyházaink az alábbi hivatalos küldöttségekkel képviseltették magukat: 1. a Szabadelvű Kereszténység és Vallásos Szabadság Nemzetközi Társulatának részéről: Dr. Peter Dalbert, Dr. A. W. Cramer és van C. A. Gorcum, a Társulat elnöke, főttkára, ill. pénztárosa. 2. Az Amerikai Egyesült Államok Unitárius—Univerzalista Egyháza részéről: Dr. Dana McLean Greeley elnök, Dr. Max Kapp, a külföldi kapcsolatok igazgatója és Dr. Harrington Szántó Donald newyorki lelkész, valamint Dr. Malcolm Sutherland, a chicagói Meadville Teológiai Főiskola elnöke; 3. Az angol unitárius egyház részéről: Dr. John Kielty főttkár, Dr. Fred Kenworthy, a manchesteri unitárius teológiai főiskola igazgatója és Kenneth Twinn lelkész, a londoni Dr. Williams könyvtár igazgatója; 4. a magyar népköztársasági unitárius egyház képviselői: R. Filep Imre püspöki helynök, Ferenc József főgondnok és Bencze Márton egyházi főjegyző; 5. a nyugatnémetországi unitárius egyház részéről Dr. Herbert Todt Frankfurt am Main-i lelkész; 6. a csehszlovák egyház képviselője, Dr. Miroslav Kanak, a prágai Husz János teológiai intézet professzora.

A felsorolt hivatalos bel- és külföldi küldötteken kívül a zsinaton még 160-an az Egyesült Államokból, 40-en a Magyar Népköztársaságból, 35-ön Angliából, 30-an Németországból, 15-ön Hollandiából, 10-en Svájc-ból és egy néhányan Kanadából, Franciaországból és Csehszlovákiából, összesen több mint 300-an vettek részt, akik mint unitárius és haladó szellemű szabad keresztény közösségekhez tartozó gyülekezeti tagok az ünnepség színvonalát nagymértékben emelték. Ezenkívül üdvözlő táviratok érkeztek az évforduló alkalmából a japán, ausztráliai és délafrikai testvérközösségektől.

A zsinati előkészületek hónapokon keresztül tartottak, egy, a főtisztelendő püspök úr vezetése alatt álló háromtagú bizottság közreműködésével, amelynek tagjai Dr. Kovács Lajos, Dr. Erdő János és Sebe Ferenc voltak. Egy szélesebbkörű bizottság a körüli esperesekből és Kolozsváron lakó lelkészekből alakult.

A kolozsvári ünnepségek színhelye a templom volt, amelyet az egyházközség áldozatkész tagjai a már említett állami támogatással negyedmillió lej költséggel, kívül és belül ünnepi ruhába öltöztettek, a gyülekezet nőtagjai buzgóságából torokói mintájú paddiszekkel és terítőkkel látták el és amelynek piacán szőnyegeket és a Szervatius Jenő szobrászművész által készített művészi kivitelű úrasztalát helyezték el. Az ünnepségek alatt a rendezés és rendfenntartás felelősségteljes munkájában fiatal lelkészeink vettek részt. A külföldről érkezett hivatalos képviselők és turisták állandó tájékoztatását hivatalos tolmácok végezték, akik az üdvözlő beszédek angol, illetve magyar nyelvre fordításának nehéz fel-

adatát is ellátták. A különböző meghívók, az összes előadások, a megnyitó- és záróbeszéd, valamint az egyházi beszéd teljes egészükben vagy kivonatban angol és német fordításban a külföldi vendégek rendelkezésére állottak.

A zsinati főtanácsot megelőzően amerikai és angol vendégeink aranyoszéki egyházközségeink nagyrészt meglátogatták. Egy amerikai csoport a zsinat végeztével néhány háromszékköri gyülekezetünket kereste fel. Híveink a kedves látogatókat mindenütt nagy lelkesedéssel és meleg vendégszeretettel fogadták.

Az ünnepi zsinat augusztus 17-én, szombaton reggel vette kezdetét. A zsúfolásig megtelt templomban áhítatos lélekkel csendült fel a „Hajlékodba, templomodba, im bejöttünk, jó Atyánk“ kezdetű egyházi ének, majd Ürmösy Gyula esperes, közügyigazgató mondott szívől fakadó, buzgó hála- és dicsőítő imádságot. Dr. Mikó Imre főgondnok néhány szóval megnyitottnak nyilvánította a zsinati főtanácsot. Majd a zsinati főtanács egyhangú lelkesedéssel szavazta meg üdvözlő táviratok küldését Nicolae Ceaușescunak, az Államtanács elnökének, Ion Gheorghe Maurernek, a Minisztertanács elnökének, Dr. Dumitru Dogarunak, a Kultuszdepartament elnökének és az Országos Békeharcbizottság vezetőségének. Ezután Sebe Ferenc előadó-tanácsos olvasta fel a négyszázéves évforduló megünneplésének előkészületeiről tájékoztató, fennebb ismertetett beszámolóját.

Ekkor megható jelenet következett. Malcolm R. Sutherland, a chicagói Meadville Teológiai Főiskola elnöke bejelentette, hogy intézete Dr. Kiss Elek püspök urat tiszteletbeli doktornak avatta és őt bízta meg, hogy a romániai unitárius egyház négyszázéves jubileuma alkalmával rendezendő zsinati főtanács alkalmával neki a diplomát és a doktori jelvényt (hood) ünnepélyesen adja át. Malcolm R. Sutherland angol nyelven az alábbi üdvözlőbeszédet mondotta: „Unitárius testvéreim! Nagy örömmel olvasom fel a Meadville Teológiai Főiskola alábbi határozatát: „Dr. Kiss Elek, 1946 óta a romániai unitáriusok püspöke, egy erdélyi község szülötte, aki erre az örökségre mindig büszke volt. Tiszta jellemével és próféta lelkületével három teológus nemzedéket inspirált; az Ótestamentum nagy tanítója és tudósa, az izraelita próféták hűség tanítványa; mindig barátja a szegényeknek és alacsonysorban levőknek; sohase kiszolgálója az erőseknek és hatalmasoknak; kiváló szónok, a művészetek rajongója és pártfogója. Könyvei: Az isteni törvény útja és A világ fejlődése az atom szemléletében a mai idők emberei felé fontos üzenetet tartalmaznak. Köszöntjük az erdélyi unitarizmus ez erőteljes vezetőjét. Köszöntjük életerejét és példaadásának nemességét. És most a Meadville Teológiai Főiskola vezetősége által rámruházott joggal Önnek a honoris causa teológiai doktori fokozatát adományozom és felruházom Önt a fenti fokozatot jelképező egyetemi jelvényvel“.

A tiszteletbeli doktornak avatás szertartását a résztvevő templomi gyülekezet szinte örömmel és meglelégedéssel hallgatta végig.

Ezután Benedek Ágoston homoródjánosfalvi, Léta Áron firtosmartonosi, Csongvay Attila gagyi, Nagy Ödön csegezi lelkészek és Harkó Zoltán központi tisztviselő, lelkész ünnepélyes felszentelésére került sor. Az

istentiszteleten imát Lőrinczi László űrmösi lelkész, felszentelő egyházi beszédet Ézsaiás 6:8 alapján Dr. Kiss Elek püspök mondott. Az istentisztelet végeztével Dr. Kovács Lajos egyházi főjegyző az ifjaktól a lelkészi esküt bevette, akik ezután nevüket a felszentelt lelkészek anyakönyvébe beírták, majd a Szervezeti Szabályzat előírása szerint lelkészekké nyilvánította. Végül az új lelkészek letérdeltek és fejükre való kézrátétellel s egy-egy bibliai idézet elmondásával az említett sorrendben űrmösi Gyula és Máthé Zsigmond esperesek, Csongvai Lajos lelkész-édesapja, Nagy Béla és Lukács Sándor esperesek a felszentelt lelkészeket megáldották.

A lelkész-szentelési ünnepi szertartás után úrvacsoraosztás következett, amelyen a szolgálatot Máthé Zsigmond szentábrahámi lelkész, keresztúrköri esperes végezte. A kenyér és bor kiszolgáltatásánál a püspök úr vezetésével egyházi főjegyző és az esperesek segédkeztek. A megható úrvacsorai szertartás, amelyen itthoni és külföldi afiai nagyszámban vettek részt, az ünnepi zsinati főtanács egyik legmegragadóbb, hosszú időre emlékeztető eseménye volt.

Istentisztelet után a kollégiumi épület egyik elsőemeleti termében megnyílt a templomainkat, úrvacsorai kegyszereinket és értékes könyveinket bemutató kiállítás, amelynek megszervezését Dr. Lőrinczi Mihály szindi és Szabó Dezső komjantszegi lelkészek nagy hozzáértéssel, sok munkával és példaadó lelkesedéssel végezték.

Délután a bel- és külföldi meghívottak részére a püspöki lakásban fogadás volt, amely bensőséges hangulatban folyt le és amelynek során a püspök úr és Dr. Mikó Imre főgondnok a meghívott hivatalos küldötteket a jubileumi zsinatra készített „Négyszáz év, 1568—1968“ című könyvvel ajándékozták meg.

Délután 6 és 8 óra között a Nemzeti Színházban a jubileumi zsinati tiszteletére kolozs megyei román, magyar és német művészi együttesek közreműködésével nagyszerű népi ének- és táncbemutató volt, amelynek során aranyos- és mőcvidéki, valamint szamosmenti román, kalotaszegi magyar és besztercekörnyéki német népi táncok bemutatására került sor. Ezenkívül román és magyar népdalok is elhangzottak. A színházat zűfolásig megtöltő, főképpen külföldi vendégekből álló közönség a feledhetetlenül szép műsor minden egyes számát szűnni nem akaró lelkes tapssal jutalmazta.

Este 8 órai kezdettel a templomban nagyszabású egyházi ének- és zeneestre került sor az alábbi műsorral: Dávid Ferenc: „Adjunk hálát mindnyájan“ kezdetű énekét Márkos Albert zenetanár vezetésével az űrmösi és bethlenszentmiklósi egyesített énekkar énekelte. Liszt Ferenc „Krisztus oratoriumá“-nak himnuszát orgonán játszta Péterffy Gyula zenetanár. Gárdonyi: „Énekeljétek az Urnak“ című dalművét a bethlenszentmiklósi énekkar énekelte, vezényelt Halmágyi Pál lelkész. I. S. Bach „Air“ című darabját csellón játszta Márkos András, orgonán kísérte ifj. Márkos Albertné. Loewe: „Az óra“ című dalát énekelte Gálffy Attila, a kolozsvári Magyar Opera tagja. Részleteket adott elő az unitárius passióból a templomi énekkar. Cezar Franck: „Corall“ című művét orgonán játszta Péterffy Gyula. Halmos: „Minden földek Istent dicsérik“ című

énekdarabját előadta az ürmösi énekkar, Lőrinczi László lelkész vezetésével. Vitali: „Ciaccona“ című hegedűszólóját játszta ifj. Márkos Albert. I. S. Bach: „Blute nur“ című darabját énekelte Kriza Ágnes, a Román Opera tagja. I. S. Bach: „Toccatá és Fuga“ című orgonaszólóját előadta Péterffy Gyula.

Augusztus 18-án, vasárnap reggel került sor Dr. Mikó Imre főgondnok román, angol, német, magyar és cseh nyelven elmondott ünnepi zsinati megnyitójára, amely a következőképpen hangzott: „Főtisztelendő Zsinati Főtanács! Az unitárius egyház alapításának négyszázadik évfordulóját ünnepeljük. Üdvözljük a Vallásügyi Hivatal itt megjelent képviselőit. Mélyen tisztelt Dumitru Dogaru elnök úr, a Kultuszdepartament elnöke! Az a tény, hogy az Unitárius Egyház megalapításának négyszázadik évfordulója alkalmából itt ilyen nagy számmal emlékünnepre összegyűlhettünk, elsősorban kormányunk támogatásának köszönhető. A népi hatalom kormánya kezdettől fogva támogatta egyházunkat. Az ország alkományába iktatta a lelkiismeretszabadságot, elismerte püspökségünket, államsegélyt folyósít alkalmazottainknak, karbantartja műemlékeinket s ugyanakkor biztosítja, hogy az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet keretében jövődöbeli lelkészeink tanulmányukat folytathassák. Mindez bizonyosága annak, hogy Románia Szocialista Köztársaságban a lelkiismereti szabadság hitelvekre és anyanyelvre való tekintet nélkül valósággá vált. Amikor ezt Zsinati Főtanácsunk színe előtt is megállapítjuk, kérem államtitkár úr, továbbítsa az Államtanácsnak és a magas Kormánynak hazafias tiszteletünk és érzéseink, valamint mély hálánk nyilvánítását.

Nicolae Mladin erdélyi metropolita úr öszentsége!

Üdvözljük Önt, mint Erdély ortodox metropolitáját templomunkban, a jelenlevő Teofil Herineanu, Kolozsvár, Vád és Felek püspök urának, és az Ortodox Teológiai Szeminárium igazgatójának társaságában, akik a Román Ortodox Egyházat képviselik, mely az ökümenizmus fennkölt szellemétől és az evangéliumi szeretet melegétől vezetette a mi egyházunkkal osztozik örömeinkben. Kérjük tolmácsolja Iustinian patriárka öszentségének, a mi püspökünk jó barátjának és pártfogójának, a mi és híveink tiszteletét és testvéri érzését, amelyet ortodox testvéreink és a román ortodox egyház lelki atyja iránt éreznek.

Melegen üdvözljük az Országos Béketanács itt megjelent képviselőjét, Ștefan Pașcu dr. docens urat, az Akadémia levelező tagját. A béke kérdése minden unitárius lelkésznek és hívőnek szívügye. Papjaink a szószékről az evangéliumi békességet prédikálják, püspökünk az Országos Béketanács vezetőségének tagja. Az Önök jelenléte Zsinati Főtanácsunkon újabb alkalom arra, hogy ünnepélyesen leszögezzük az unitáriusok békeakarátát és felzárkózzunk ama békepolitika mögé, amelyet drága hazánk kormánya valamennyi nép békés együttélése érdekében folytat, függetlenül azok társadalmi rendszerétől.

Üdvözljük az államhatalom helyi szerveinek képviselőit, a megyei Néptanács képviselőit, élőkön Rusu Clement első alelnökkel, akik megjelenésükkel megtiszteltek. Az unitárius egyház alapját 1568-ban Tordán vették meg, püspökségének színhelye Kolozsvár lett. Mindkettő a mai Ko-

lozs megye területén van. Üdvözlöm hát azokat a férfiakat, akik ma Kolozs megye és Kolozsvár város élén állnak, Dávid Ferenc itt élő utódainak gondját viselik, s akikben egyházunk vezetősége mindig támaszra talált.

Üdvözljük a Római Katolikus Egyház képviselőjében megjelent Márton Áron főtisztelendő püspök urat, a Református Zsinat elnökét, Papp László nagyváradi főtisztelendő püspök urat, a kolozsvári református püspökség képviselőjében megjelent Dr. Csutak Csaba tanácsos urat, a Zsinatpresbiteri Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház főtisztelendő püspökét, Argay György urat, az Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház képviselőjében megjelent Michael Schuller esperes urat, az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet képviselőjét, Dr. Bende Béla prorektor urat, akik jelenlétükkel megtiszteltek.

Az unitárius egyház nem alakulhatott volna meg, ha Dávid Ferenc végig nem járja a vallások önkifejlődésének hosszú útját s ennek során maradandó nyomokat nem hagy valamennyi, akkor törvényesen elismert vallásfelekezet hitelveiben.

A tordai országgyűlés négyszázadik évfordulóján meggyőződésünk, hogy a szakadékot, amely valaha elválasztott, betemette a történelem homokja s a közös nyomok elvezetnek a kölcsönös megértésnek arra a magaslatára, amelyen sajátos szerepünk beföltése mellett jobban érezzük mint valaha, hogy egy Atyának vagyunk a gyermekei. A keresztény egység és az ugyanazon néperért vállalt felelősség jegyében fogadják testvéri köszöntésünket!

Melegen üdvözlöm külföldi hitrokonainkat.

Mélyen tisztelt Peter Dalbert elnök úr! Üdvözlöm Önt, mint az IARF elnökét, amely az unitárius és szabad keresztény egyházi szervezeteket tömöríti magában s amelyhez a mi egyházunk is tartozik. Szívesen látott vendég Ön a mi országunkban, ahol nem csak hitrokonokat, hanem nyelvrokonokat is talál, mint a réto-román nép fia. Az Ön szép és bérces hazája, Svájc sok tekintetben hasonlít a miénkhez, s kérem érezze otthon magát a mi körünkben, ahol a vallásszabadságnak olyan régi hagyománya van, mint Önöknél. Hazájába visszatérve pedig adja át a fiatal világszervezetnek a legrégebbi unitárius egyház, vagyis a mi egyházunk üdvözlését, amely azért ünnepli múltját, hogy abból erőt merítsen jövőjének építéséhez, együttműködve és összhangban az Ön elnöklete alatt munkálkodó világszervezet célkitűzéseivel.

Szívből üdvözljük Nagybritánia és az Amerikai Egyesült Államokbeli Unitárius Társulat képviselőit, Dr. John Kielty és Dr. Dana Mclean Greelèy urakat. Hitrokoni szeretetük bizonyosságul több ezer kilométernyi utat tettek meg, hogy jubileumi ünnepségünkön résztvehessenek. Élénken él emlékezetünkben az az erkölcsi és anyagi támogatás, amelyben egy évszázad óta, de különösen a két világháború között Önök minket részesítettek. Ez az áldott és gyümölcsöző kapcsolat egy angol unitárius, John Paget útján kezdődött, aki résztvett az erdélyi 1848—49-es forradalmunkban, itt telepedett le és itt halt meg s itt van eltemetve a kolozsvári temetőben. Sohasem felejtjük el, hogy Oxfordban és Manchesterben, Chicagóban és Berkeleyben, valamint a Harvardon sok fiatal lelkészünk tanult,

41-en Angliában és 12-en Amerikában s többen közülük ma is egyházunk szolgálatában állnak.

Martineau és Carpenter, Channing, Parker és Emerson jelentős befolyást gyakorolt vallásos felfogásunk kialakulására. Képviselő Tanácsunk termében, a mi unitárius Panteonunkban őrizzük egy amerikai asszony, Richmond Anna arcképét.

Nagy megtiszteltetés számunkra, hogy itt üdvözölhetjük két testvér-egyházunk képviselőit, akik ma is az emberi jogokért folyó harc élvonalában küzdenek saját hazájukban. Ez újabb bizonyítéka annak, hogy az unitarizmus eleven és aktív tényező a világban, s nemcsak a múlt, hanem közös törekvéseink is összekapcsolnak a földrajzi távolság ellenére.

Mélyen tisztelt Dr. Todt úr, a Német Unitárius Szövetség ügyvezető elnöke és más kedves vendégeink, a Német Szövetségi Köztársaságból! Az Ön személyében a jelenlevő holland szabad keresztényekhez is szeretnénk szólni, mert a történelmi szálak is, amelyek minket összefűznek, közősek.

Az erdélyi unitárius fiatalok a XVI. századtól kezdve német és holland egyetemekre jártak tanulni. Dávid Ferenc Wittenbergben tanult, Sommer János és Szentábrahámi Lombárd Mihály az Odera-menti Frankfurtban, Lázán István Amszterdamban és Leidenben. Jena és Göttinga éppen úgy nevelt későbbi unitárius püspököket, mint ahogy Dimény Pál Hollandiában talált testvéri támogatásra, amikor 1697-ben leégett Kolozsvárt a templom és az iskola. Ennek a templomnak a kriptájában, ahol most gyűlésünket tartjuk, nem egy nyugszik azok közül, akik postakocsin tették meg azt az utat, amelyet Önök modern közlekedési eszközökkel. Legyenek üdvözölve kedves barátaink, s bízunk abban, hogy a közöttünk levő földrajzi távolságot nemcsak a technika fejlődése, hanem főként barátságunk elmélyülése küzdi le, amint az a mai emlékünnepevényen is kifejezésre jut.

Kedves Kanak professzor úr! Az Unitárius Zsinat nevében köszöntjük Önt, mint a Csehszlovák Egyház képviselőjét. A cseh reformáció a történelem folyamán élénken hatott Erdély vallásos és társadalmi életére. Husz János eszméitől lelkesítve, a román és magyar parasztok együtt harcoltak Bábolnánál a XV. században a hűbérurak ellen. Örömmel látjuk egyházuk címerében a kelyhet és a keresztet s ez minket nemcsak régi harcokra, hanem a szabadelvű egyházak egységére is emlékeztet. Legyen üdvözölve Ön és az Ön személyén át egyházának dolgozó népe!

R. Filep Imre püspöki helynök úr, főgondnok úr, főjegyző úr, kedves vendégeink a Magyar Népköztársaságbeli Unitárius Egyházból! Hasonló meleg üdvözléssel fordulunk hozzátok, közös hitünk és a szomszédos országainkat összekötő kapcsolatunk jegyében, amihez még személyes emlékeink is járulnak abból az időből, amikor tanulmányaitokat a mi országunkban végeztétek. Tudjuk, hogy Kolozsvár, Torda és Déva, amit most viszontláttok, mélyen emlékezetetekbe vésődik és szívből kívánjuk, hogy az unitarizmus bölcsőjének távlati képe kísérjen el további utatokon.

Főtisztelendő Zsinati Főtanács! Ünnepi ülésünk egyetlen tárgya megünnepelni az unitárius egyház megalapításának négyszázadik évforduló-

ját. Négyszáz éve annak, hogy a tordai országgyűlésen az erdélyi karok és rendek határozatba foglalták azt a három alapelvet, amely körül abban a korban parázs vita folyt és elkeseredett harcok dúltak. A prédikátorok a maguk értelmük szerint hirdethetik az evangéliumot — hangzik az első. Minden gyülekezet szabadon választhatja meg prédikátorát — mondja a második. Senkit sem bántalmazhatnak vallása miatt, mert a hit Isten ajándéka — összegezi az első kettőt a harmadik. Ez az országgyűlési határozat vetette meg az alapját annak, hogy a Biblia szabad értelmezői és a más nézetet vallókkal szemben tanúsított türelem hívei egyházba tömörüljenek és később felvegyék az unitárius nevet. Az újító mozgalom élén a kolozsvári varga fia, Dávid Ferenc állott. Mögötte új társadalmi erők vonultak fel: a céhbeli polgárok, a városi szegénység, a jobbágy vagy szabadparaszt tömegek. A tordai országgyűlés határozata nemcsak az unitárius egyház megalapítását tette lehetővé, hanem egy lépést jelentett előre azon az úton, amely a lelkiismereti szabadság feltétel nélküli elismeréséhez vezetett úgy, ahogy az ma szocialista hazánk alkotmányában írva van. Hit és haladás, ez volt az unitáriusok jelszava négy évszázadon át s ezzel a jelszóval köszöntjük egyházi életünk ötödik évszázadának küszöbén a hitben haladó és haladásban hívő embereknek ezt a népes zsinati gyülekezetét. Köszöntjük Kolozsvár anyaegyházközsége híveit s a székely falu itt megjelent hívő népét, akár a Bekecs aljáról jöttek, akár a szóke Nyikó vidékéről.

Ezzel az unitárius egyház négyszázéves fennállásának szentelt Zsinati Főtanács ünnepi ülését megnyitottnak jelentem ki.“

A megnyitó után került sor Dr. Kiss Elek püspök „Az Unitárius Egyház alapításának négyszázadik évfordulója“ című emlékbeszédére, amit a résztvevők nagy figyelemmel hallgattak végig. Ezután Dr. Barabássy László köri felügyelő gondnok felolvasta a Zsinati Főtanács ünnepi nyilatkozatát, amely folyóiratunk más helyén olvasható.

Ezután Dr. Dumitru Dogaru professzor, a Kultuszdepartament elnöke az alábbi üdvözlő beszédet mondta: „Kiss Elek püspök úr! Főtisztelendő Zsinat! A Romániai Unitárius Egyház nagytiszteletű lelkészei és hívei! Tisztelt vendégek és meghívottak! Tisztelt hallgatóság!

Rendkívüli öröm számomra, hogy ezen az ünnepélyes napon, melyet az unitárius egyház alapításának négyszázadik évfordulójára szentelünk, szívélyes üdvözléssel fordulhatok Önökhöz, a Vallásügyi Hivatal és államunk vezetősége részéről és kifejezhetem személyes megelégedésemet, hogy részt vehetek ezen az ünnepségen, mely egyesíti a Szabadelvű Kereszténység és Vallásos Szabadság Nemzetközi Szervezetének kiváló képviselőit, a határokon túli unitárius egyházak küldötteit, hazánk különböző felekezetei vezetőinek képviselőit, az Unitárius Egyházi Főtanácsot, élén Önnel, Püspök Úr, és számos lelkészt és hívőt. Az Önök díszgyűlése igazolja azt az immár megszokottá váló gyakorlatot országunk egyházi életének jellegzetes tényeként, hogy az ökumenitás szellemében kölcsönösen részt vesznek egymás életének nagy eseményeiben. Mindez egyenes eredménye a teljes egyenlőségnek és kölcsönös tiszteletnek, mely ezeket a kapcsolatokat jellemzi.

Országunkban mind a felekezetek egymásközi viszonya, mind az állam és a felekezetek közti kapcsolat a kölcsönös megértés és mindenik meggyőződése tiszteletben tartása alapján áll, ami a vallásszabadság biztosításának elsődleges elemi ténye. Kihangsúlyozni óhajtom itt a nálunk folyó vallásos életnek azt a jólismert tényét, hogy az egyházaknak minden lehetőségük megvan arra, hogy sajátos tanításaiknak és hagyományaiknak megfelelően a legteljesebb szabadságban fejthessék ki hitelveiket és gyakorolhassák vallásukat. De ebből a jellegzetességből, mely a hitélet terén minden egyháznak sajátja, nem következik, hogy az egyházak ne teljesítenék társadalmi hivatásukat és ne támogathassák hitéletük alapján a mélységesen emberi nemes eszméket, az emberek és népek közötti közeledést. Teszik ezt a világbéke megerősítéséért és egy, az igazságos és kölcsönös megbecsülésen alapuló társadalmi rendnek a megvalósításáért, — követvén a sokoldalú fejlődés emelkedő vonalát.

Országunk jelenlegi feltételei közt ezek az alapelvek kifejezést nyernek abban az egyházak által nyújtott segítségben, amellyel a román nép építő erőfeszítéseit támogatják új életének megvalósításában és drága hazánk felvirágoztatásában. Ezek az érzések és törekvések jellemzik az Unitárius Egyház tevékenységét is, melynek hívei magyar anyanyelvűek, akik igazolják állampolgári hűségüket, résztvéve az egész néppel együtt az alkotó munka valóraváltásában.

Az unitárius egyház pozitív magatartásában különleges érdeme van a kiváló Kiss Elek püspök úrnak, aki birtokolja teljes elismerésünket és bizalmunkat, aki az egyház vezetésében eltelt 22 év alatt mindig a legjobb hagyományok folytatásának alapján állt, szoros kapcsolatban a haladással, az unitárius egyház alapítója, Dávid Ferenc reformátor humanista eszméinek szellemében. Mint a lelkészek és hívek irányítója és bölcs lelki vezetője, érdemei elismeréseképpen Kiss Elek püspök az államvezetőség részéről 80. évének betöltése alkalmával magas kitüntetésben részesült. Közelebről a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet díszdoktori címet adományozott neki. Örömmel tölt el, hogy hasonló megtiszteltetés érte az Egyesült Államokbeli Meadville Teológiai Főiskola részéről is. Mindezekben a kitüntetésekben elismerését és megjutalmazását látjuk annak az életnek, melyet egészen a köz javának és a legnemesebb emberi eszmék szolgálatának szentelt.

A román nép és vezetői mélységes megbecsülést tanúsítanak minden ember iránt faji, nemzetiségi és vallási különbség nélkül; óhajtják, hogy minden ember és minden nép tevékeny részese legyen korszakunk legjobb törekvéseinek, legelsőbbrendű erkölcsi kötelességnek minősítve ezt. Ma, amikor a mélységes átalakulások és heves vajúdások korszakát éljük, ha az emberek türelmesek tudnak lenni egymáshoz, ha meg tudják látni és értékelni tudják mások nemes törekvéseit, ha a magasrendű emberi létezés érdekeinek magukat alárendelve, meg tudják találni a lehelyesebb cselekvés módjait, — akkor ez azt jelenti, hogy megtalálták az egymáshoz közeledés útját, amely eltünteti a feszültségeket és az egymást elválasztó távolságokat.

Annak ismeretében, hogy a jóakarátú emberek között, akik ebben a küzdelemben nemes lélekkel résztvesznek, számos egyházi ember van,

meg vagyunk győződve arról, hogy fontos szerepük lehet nekik abban, hogy a világunkat aggodalommal eltöltő kérdések megnyugtató megoldást találjanak, melyek a társadalmi igazságtalanságok, az emberi szenvedés és nyomor megszüntetését, az ember sorsának javítását és sokoldalú fejlesztését, a tisztelet, a kölcsönös megértés és béke állandósulását fogják eredményezni.

Ezekkel a gondolatokkal üdvözöljük jelen ünnepség keretében a Szabadelvű Kereszténység és Vallásos Szabadság Szervezetének képviselőit, élükön Peter Dalbert elnök úrral, a határokon túli unitárius egyházak képviselőit és minden jelenlevő vendéget, mint olyanokat, akik a humanizmus és haladás eszméit támogatják, hozzájárulván ezáltal a világbéke és a korunkat foglalkoztató kérdések megoldásához.

Végezetül engedjék meg, hogy újból kihangsúlyozzam megkülönböztetett elismerésünket az unitárius egyház és vezetősége iránt, élén Kiss Elek püspök úrral, azért a tevékenységért, melyet hazánk megújulása és a haladás eszméinek támogatása terén kifejtének, és azért a hozzájárulásért, melyet a népek közti megértésért, az egész emberiség derús jövőjének megvalósulásáért hoznak“.

Az általános érdeklődéssel végighallgatott üdvözlő beszéd után Dr. Nicolae Mladin, Erdély metropolitája, a Román Ortodox Egyház képviselőjében az alábbiakat mondta: „Különös örömet jelent számomra, hogy Teofil kolozsvári püspökkel együtt Iustinian pátriárka nevében a Román Ortodox Egyház részéről a testvéri szeretet bizonyosságát, az Önök és a Romániai Unitárius Egyház iránti elismerésünket hozhatom erre az ünnepségre.

Ebben a köszöntésben benne van egyfelől a Szentírás szava, a Római levél 12. rész 15. verse, amely arra ösztönöz, hogy örvendezzünk az örvendezőkkel, másfelől a nép bölcsességének mondása, amely azt hirdeti, hogy a sokak között megosztott öröm nagyobb, mint a magányban őrzött öröm. És éppen ebben áll a mai ünneplés szépsége, hogy nemcsak az Unitárius Egyházak fiait gyűjti egybe, hanem hazánk és más országok többi egyházának képviselőit is, az ökuménikus testvériség szellemében, ami mindannyiunkat lelkesedéssel tölt el.

A történelmi múlt, amely felé ez az ünnepség figyelmünket fordítja, azt bizonyítja, hogy a Román Ortodox Egyház Erdélyben, Havasalföldön, vagy Moldovában ahol a nagy többség egyháza volt, sohasem használta harci fegyverként a többi egyház elleni támadásra és prozelitizmusra, hanem ellenkezőleg: a keresztényi szeretet szellemétől áthatva tiszteletben tartotta és oltalmazta a más vallásos hiten levőket. Az őskeresztény egyház forrásaiból származó ősrégi hagyományaihoz való hűségében a román hívő nép értékelte a más hiten levőket, mert meghajolt Isten előtt, ha a maga módján is. Szükség esetén védelmezték őseik hitét, amitől a királyok és az egykori császárok sem tudták eltávolítani. A román hívők azon voltak, hogy testvéries magatartást tanúsítsanak más egyházak hívei felé. Ez a több évszázados együttélés minden hívő lelkébe és minden felekezethez az általános egyetértés, engedékenység és kölcsönös tisztelet szellemét ültette, habár az uralom sokszor a keresztényellenes gyűlölet magvát próbálta a felekezetek közé hinteni, hogy a köz-

tük létező különbségekből hasznot húzzon. A keresztényi szeretetben és a testvéries együttlétezésben gyökerező román emberségesség azonban erősebb volt, és a múltban olyan gyümölcsöket termelt, amelyek előkészítették a mostani jó viszonyt a felekezetek között.

A mi korunkat, a nagy megvalósítások, nagy átalakulások korát valószínűleg a román egyházak közötti együttműködés és közeledés törekvése jellemzi, az egység megerősítéséért, és a népek támogatása a haladás, barátság és béke útján. Ebben a tekintetben hazánk felekezetei a testvéries együttműködés példaképeinek mondhatók, amit méltattak is mindazok, akik hazánkat meglátogatták és alkalmuk volt megismerni a mi egyházi életünket. A múlt megvalósításai tökéletlenek és ellentmondásokkal teli, és kezdetét jelentik annak, aminek beteljesedését ma éljük. Az igazságosságra, egyenlőségre, testvériségre, szabadságra, munkára és együttműködésre alapozott új életünkben jelen vannak a keresztényi szeretet minél teljesebb gyümölcsötetéséhez szükséges feltételek, amelyek arra hívnak bennünket, hogy együtt szolgáljuk az embert, a népet és az egész emberiséget. Elsősorban tehát a keresztényi szeretet egyesít. Az Isten szeretetét — mondja János apostol az I. Ján 4, 16 versben. Szeretet az ember is, aki Isten képe. A szeretet mindennek alapja, ami létezik. Embert emberrel, hívőt hívővel, egyházat egyházzal, egyazon hazában népet néppel gyűjt egybe, a mind magasabbrendű, boldogabb életre. A közös haza közössége és földje egyesít, amit ugyanazzal a lángolással szeretünk, amelynek reménységét, küzdelmeit támogatjuk az egyre világosabbá váló hajnal érdekében. Ugyanaz az akarat egyesít, segíteni a népeket, hogy békében és együttműködésben fejlődjenek a maguk és az egész emberiség javára, kölcsönösen tiszteletben tartva egymás sajátosságait, fejlesztve mindazt, ami egyesít, mindazt, ami közelebb hoz egymáshoz, hogy hozzájáruljunk a szeretetben való egységhez, a haza felvirágoztatásához, az egész világ békéjéhez.

Ez az a szellem, amelyben fejlődött és fejlődik a román ortodox egyház és az unitárius egyház közti viszony. Ez a felekezetek közötti kapcsolatok általános kerete. Ez legvilágosabban hazánk felekezetei vezetőinek a román pátriárkátuson, Iustinian pátriárka székhelyén tartott tanácskozáson nyilvánult meg, amelyen a felekezetek magatartás- és ténykedésbeli egysége fejeződött ki a kor nagy kérdéseivel kapcsolatban, mint amilyenek az általános és teljes leszerelés, a vietnámi háború kérdése és egyebek. Ez nyilvánult meg hazánk vezetőinek a különböző vallásfelekezetek képviselőivel való találkozásán is, ahol új életet építő népünknek a békéért való fáradozásai és a népek közötti testvériség támogatásának egyhangú készsége jutott kifejezésre. Megnyilvánult a teológusok működésében, a lelkészek felekezetközi tanácskozásain és más alkalmakkor is. De a román ortodox egyház és az unitárius egyház közti viszonyoknak kétoldali jellege is van. Ez mutatkozik meg Kiss Elek püspök és Iustinian pátriárka barátságában is, valamint egyházunk többi papjainak a vegyes vagy szomszédos egyházközségek teológusaival, lelkészeivel és híveivel való kapcsolatában is. A testvériség és együttműködés lelkülete egyházi, hazafiúi, általános és helyi vonatkozásban egyaránt áldásos.

Íme, ennyi oka van, és még mások is lennének, hogy a román ortodox egyház az unitárius egyház nagy ünnepségén képviselteti magát. Iustinian pátriárka, a klérus és hívei nevében új eredményeket kívánunk az unitárius egyháznak a hit, haladás és béke útján, Kiss Elek püspök úrnak pedig még sok éven át egészséget és gazdag munkát mind a teológia terén, mind az unitárius egyház irányításában. A többi felekezet képviselőivel együtt fáradozzék hazánk felvirágoztatásáért, a román nép és az együttlakó nemzetiségek testvériségeért és az egyetemes békéért.

Isten áldja meg gazdag gyümölcsökkel egyházaink barátságát és árasztja szét mindenütt bőséges ajándékait, hogy együtt szolgálhassuk az élet tökéletesítését, a mi mennyei Atyánk dicsőítésére“.

Ezután Rusu Clement, a kolozsmegyei Néptanács első elnökhelyettese többek között ezeket mondotta: „Az a tény, hogy az Önök ünnepi gyűlése Kolozsváron folyik és Tordán fog folytatódni, és mindkét város a mi vármegyénkhez tartozik, örömmel tölt el minket és alkalmat ad nekünk arra, hogy mi is az ünnepek gazdáinak tekintsük magunkat. Meg vagyunk győződve, hogy a gyűlésezések ideje alatt alkalmuk lesz megismerni a megyénkben elért gazdasági, tudományos, kulturális fontos megvalósításokat, amelyek románok, magyarok, németek és más nemzetiségek közös munkájának az eredményei, akik nagy lendülettel építik országunk új életét. Az együttlakó nemzetiségek hazafias lelkülete, államunk iránti teljes hűsége és a társadalmi-közösségi munkában való széleskörű részvétele a mélységesen demokratikus szabadságjogoknak és teljes jogegyenlőségnek a kifejezései, amelyeket államrendszerünk minden állampolgárának, nemzetiségre, vallásos meggyőződésre vagy fajra való tekintet nélkül biztosít. Kívánom, hogy ezek az ünnepek, amelyeken részt vesznek a Szabadelvű Kereszténység és Vallásos Szabadság Nemzetközi Társulatának kiküldöttei és a határainkon túl élő unitárius egyházak képviselői, népeink megismerésének és egymáshoz közeledésének nagyszerű alkalmai legyenek és szolgálják az egész emberiség őszinte béketörekvéseit“.

Ezután Dr. Peter Dalbert, a Szabadelvű Kereszténység és Vallásos Szabadság Nemzetközi Szervezete (IARF) elnöke németnyelvű beszédében a Szervezet üdvözlését és jókívánatait tolmácsolta és többek között ezeket mondotta: „Engedjék meg, hogy jókívánataimat egy, a történelembe vetett rövid visszapillantással kezdjem. A történetileg érdekelt ember újra meg újra elmélyül múlt idők eseményeibe. A mi világszövetségünk Önökkel, kedves barátaim, abban a szellemben kíván együtt ünnepelni, ahogyan Blandrata és Dávid Ferenc egész személyiségüket minden ember testvériségének és az igazi türelmességnek a szolgálatába állították. Tiszta szívből örülünk annak, hogy napjainkban az ökümenikus mozgalom olyan nagy előhaladást tett. És amint arról ma itt ismét meggyőződhattünk, az egyházak együttműködése egyre szorosabbá válik. Az a tény, hogy a második vatikáni zsinat „a vallások szabadságáról“ szóló tételt is tárgysorozatra tűzte és azzal kapcsolatban határozatokat fogadott el, nagy lépést jelent előre és sok tekintetben reményekre jogosít.

Az Önök jubileumi ünnepe egybeesik az emberi jogok kinnyilvánításának a 20. évfordulójával. Annak 18. szakasza kimondja, hogy minden

embernek joga van gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadságra és valása szabad gyakorlására.

A mi világszövetségünk ehhez teljes meggyőződéssel kapcsolódik. Számunkra a hit nem jelent uralkodásra való igényt, hanem segítséget az ember számára munkájában, közösségi életében, szenvedéseiben és szükségében egyaránt. Mi egy olyan világért harcolunk, amely minden jóakarátú ember békés közösségéből formálódik ki.

Amikor a svájci egyházi közösségekben egy gyülekezeti tag a 90 vagy 100 éves magas kort eléri, a gyülekezet rendszerint egy kényelmes, szép karosszéket ajándékoz neki. A mi születésnapjaink nem 90 vagy 100 éves, hanem betöltötte a 400 évet. Ebben az esetben azonban az öregségnek kijáró karosszék felesleges. Én a múlt évben, amikor ezt az országot meglátogattam, Nicolae metropolita otthonától el egészen Bukarestig, annyi meleg barátságot és vendégszeretetet, annyi őszinte felebaráti ragaszkodást tapasztaltam, hogy öregségi karosszékre itt szükség nincs. Az Önök egyháza sem öreg a maga négyszáz évével, hanem fiatal. Élet, közösségi szellem és hit sugárzik belőle. Ezért kiáltjuk Önök felé boldog örömmel: „ad multos annos“.

Dr. Dana McLean Greeley, az Amerikai Egyesült Államok Unitárius Univerzalista Egyházának elnöke az ünnepi zsinatot ezekkel a szavakkal köszöntötte: „Ezen a nagy ökuménikus találkozón, ebben a történelmi szentélyben szeretettel köszöntöm Önt, kedves püspökünk és barátunk. Az Ön iránti nagy tisztelet már kifejezésre jutott államuk és híveik részéről, éppen úgy, mint a mi Meadville Teológiai Főiskolánk és mindazok részéről, akik ma itt a mi országunkból megjelentek. Channing Ellery Vilmos városából és Jefferson Tamás országából hittel, szeretettel, reménységgel és emlékekkel teljes üdvözlést hoztunk. Mi gazdag hagyományok és közös eszmék örökösei vagyunk; jól esik azért együtt ünnepelnünk emlékeinkkel, reményeinkkel, történelmi múltunkkal és céljainkkal.

Boston az amerikai unitáriusok lelki központja; de Kolozsvár a világ unitáriusainak, sőt, mondhatjuk, a vallásos szabadságnak és annak tiszteletben tartásának a lelki központja. Négyszáz évvel ezelőtt itt hangzott el a kijelentés, hogy a hit Istennek ajándéka és hogy minden ember saját választása szerint gyakorolhatja vallását. Ez egy egyetemes vallás, amelynek bölcsőit Erdélyben és Londonban, Amerikában és Kalkuttában ringatták; azok nem függenek egymástól, hanem közösségük az igazság és igazságosság, testvériség és béke szellemének hirdetésében nyilatkozik meg.

Jeremiás az ősi Izraelben úgy szólt: „Ezt mondja Isten: íme, én új szövetséget kötök népemmel; törvényemet az ők szívökbe írom be, és nem tanítja többé senki az ő atyjafiát, mondván: ismerjétek meg az Istent, mert ők mindnyájan megismernek engem, kicsinytől fogva nagyig“. Emerson a modern időkben országomban ezt mondta: „Bizzál magadban és te magad, személy szerint ismerd meg Istent!“ Jeremiás és Emerson azt a vallást prédikálták, amelyben Önök és mi is hiszünk. Ez nem az a vallás, amit a századok adnak nekünk, vagy amit az egyház birtokol, vagy őriz a mi számunkra, hanem az a vallás, amit magunknak kell megtapasztalnunk. A bennünk levő Isten, az erkölcsi törvény és a tökéletesedésre való

törekvés alkotják a mi vallásunk alapját. Mi tiszteljük a négyszáz évvel ezelőtt élt vallásalapítójukat. De ők sohase kívánták volna tőlünk azt, hogy pontosan azt higgyük, amit ők hittek. Excelsior, ez számunkra a jelszó. Állandóan magasabbra kell törnünk a békesség és testvériség Olimpuszai vagy Everesztjei felé. Mihelyt tudjuk, hogy a vallás személyes, költői és prófétai dolog, azt is tudjuk, hogy azt cselekedetekké, a szeretet és igazság cselekedeteivé kell átváltoztatnunk családi és nemzeti életünkben és az egész emberiség életében. Ez a vallás ellentéte a gonoszságnak, a gyűlöletnek és a háborúnak. Sok tiszta vallásosság található ma az Egyesült Államokban; de az én személyes meggyőződésem szerint egyetlen tiszta vallás sem igazolhatja a vietnámi háborút. Az elmúlt évben megkaptuk az összes romániai egyházfőknek a vietnámi háborúval kapcsolatos felhívását, amelyet természetesen Kiss Elek püspök is aláírt. Ezek az egyházi vezetők a vietnámi háborúnak azonnali befejezéséért imádkoztak és annak a napnak eljövetelét sürgették, amikor a szeretet és igazság ölelni, az igazságosság és békesség csókolni fogják egymást. Én is ezért imádkozom és dolgozom. Az igazi vallásnak Amerikában, Romániában és mindenütt, mai modern világunkban az erőszakellenesség és felebaráti szeretet, a bölcsesség, erkölcsi magatartás és szabadság alapjain kell állania. És amikor dicsérik a négyszáz évvel ezelőtt élt embereket, azt is tudjuk, hogy az ők vallásuk nem csupán a múlté, hanem az ezutáni négyszáz évnek, a holnapnak és az örökkévalóságnak is szól. Mi ápoljuk a múltat, de bízunk kell a jövőben. Ezért a jövőért szükségünk van egymásra és szükségünk van az általunk ismert legmagasabb értékek iránti feltétlen hűségre. Cselekedjünk azért a mi időkben úgy, amiképpen annakidején Dávid Ferenc cselekedett. Nekünk álmodnunk kell tovább; nekünk szüntelenül tanúbizonyságot kell tennünk; nekünk tiszta, magasztos álmaink valóraváltásáért kell élnünk“.

Végül Dr. John Kielty főtitkár az angliai unitárius egyház üdvözlését ezekkel a szavakkal tolmácsolta: „Boldogan veszünk részt ezen a nagyszerű összejöveten, amikor az Unitárius Egyház megalapításának négyszázadik évfordulóját ünnepli. A mai időkben, amikor olyan sok párbeszéd folyik a keresztény világban az ökumenizmusról, a keresztény egyházak egymáshoz való közeledéséről, jól esik megállapítani, hogy az Önök egyháza négyszázéves történelme folyamán sohasem emelt a keresztény egység útjába akadályokat. Mi unitáriusok igazi ökumenizmust ohajtunk, amely nem hitvalláson, vagy formulán, hanem a lélek alapján áll, tudva, hogy a betű megöl, míg a lélek az, ami megelevenít.

A keresztény egyház 15 évszázadon át nem tanulta meg Pál apostol leckéjét, hogy ahol az Isten lelke van, ott van a szabadság. Önök mutatták meg 1568-ban a világnak e nagyszerű kijelentés igazi értelmét. Ahol pedig az Isten lelke jelen van, ott mindig szabadság van. Az angol unitarizmus mindig tudatában volt annak az adósságnak, amivel az Önök egyházának, azok vezetőinek és tanításainak tartozik. Az Önök nagy elődei befolyásolták a mi mozgalmunkat is. Amióta 1825-ben a „Britt és Külföldi Unitárius Szövetség“ megalakult, állandó volt az egyházaink közti szoros kapcsolat.

Mi, angol unitáriusok köszöntjük Önöket közös hitünk nagy hagyó-

mányai iránti kitartó hűségükért és legalábbis az elkövetkezendő négyszáz esztendőre további eredményes működésükre Isten áldását kérjük“.

Ezzel az üdvözletek első csoportja elhangzott. Rövid szünet után ünnepi istentisztelet következett, amelyen imát Lukács Sándor dicsőszenmártoni lelkész, köri esperes, egyházi beszédet Jelenések Könyve 2. rész 10. verse alapján Dr. Kovács Lajos egyházi főjegyző mondott. Itt jegyezzük fel, hogy a Zsinati Főtanács istentiszteletein az énekvezéri szolgálatot ifj. Báró József, ifj. Szász Dénes és ifj. Végh Mihály lelkészek végezték.

Délben 12 órakor Románia minden unitárius templomában az évforduló tiszteletére megszólaltak a harangok.

Az istentisztelet után az Egyetemiék Háza éttermében ünnepi közebéd következett, amelyen a romániai egyházak képviselői mondták el üdvözlő beszédeiket. Az első köszöntőt Papp László, a nagyváradi ref. egyházkerület püspöke tartotta és ezeket mondta: „Tegnap, ma és holnap embereket, eseményeket és eszméket idéztünk és idézünk. S mi, a romániai vallásfelekezetek vezetői és hívei ezt — ebben a számunkra emlékezésekben különösen gazdag esztendőben — boldog büszkeséggel tesszük. Éveken át nem győztük hangsúlyozni azt, hogy nálunk az ökumenizmus mily őszinte, s ennek következtében mily erős! Ezért tudtunk együtt örvendezni az ortodoxokkal Iustinian patriárka beiktatásának 20. évfordulóján. Ezért tudtunk a legmelegebben kezét szorítani Argay György evangélikus püspökkel szolgálatá megkezdésének ugyancsak 20. évfordulóján. Ezért kértük Ábrahám, Izsák és Jákob Istenének áldását, a szintén 20. évfordulóját ünneplő Dr. Moses Rosen főrabbiára. A tisztelet és elismerés zászlaját ezért hajtottuk meg a 80. évét ünneplő, magas kitüntetésekben részesült egyetlen unitárius püspök előtt. Aztán mi, a reformátusok következünk, mikor Egyházunk történetében első ízben láthattuk vendégül a Református Világszövetség Végrehajtó Bizottságát Kolozsváron, közös Protestáns Teológiai Intézetünk falai között, s ezen a testvérfelekezetek is velünk együtt örültek.

S íme, most ismét a mi unitárius testvéreink következtek. Ez évben már másodszer! Ha nem szeretném őket, ezért az isteni kegyért talán még irigyelhetném is őket. De a jó testvér, — tudjuk — sohasem irigykedik, hanem inkább őszintén örül.

Tegnap, ma és holnap embereket, eseményeket és eszméket idéztünk és idézünk. Négy évszázad távola az emberek közül a kiválókat kiemelte, a törpéket eltüntette. Az eseményeket itt-ott átszínezte. Az eszméket pedig, ha azok megfeleltek az örök mértéknek, drága örökségül — megfenyésítve és meggazdagítva — ránk bízta.

Az emberek! — nem vagyok történész és nem vagyok unitárius, ezért az akkori idők egyik legnagyobbjáról, az unitárius Dávid Ferencről valljon helyettem egy lutheránus s egy református történetíró, akiket most idézek: „...Dávid Ferenc álarcot nem viselt soha; ami felől meg volt győződve, azt ki is mondta, őszinteséggel, tekintet nélkül bármely mellékkörülményre“. (Zsilinszki). „Korának egyik legkülönb... írója és szónoka volt; írásaiban nagyszerű erő, hév, világosság és foglyulejtő retorika van; élıszóval ellenállhatatlan hatással volt pályája zenitjén a töme-

gekre. Egy énekét (89. dics.) a reformátusok is éneklék a mai napig“ (Révész). Tegyük le Dávid Ferenc láthatatlan szobra előtt ma is, itt is az emlékezés hervadhatatlan virágait ennek a dicséretnek a kezdő szavaival: „Adjunk hálát mindnyájan az Atya Úristennek, És mondjunk dicséretet Mi teremő Istenünknek. Ki egybegyűjtött most minket, Hogy ünnepet szenteljünk, És szent Igéjével éljünk“.

S az eszmék? Az egyik történetíró, akit fentebb idéztem, az általa szerkesztett nagy mű előszavában így szedi csokorba az örökségül ránkmaradt eszméket: „Világosság, igazság, haladás, szabadság, türelem, szeretet, jogegyenlőség, testvériség, teljes viszonyosság, humanizmus“. Mikor az eszméket sorolni kezdi, kijelenti, hogy mindez a „reformáció nagy művének a lényege“. (Zsilinszki). A mi unitárius testvéreink ez eszméket velünk együtt kapták drága örökségül. Nem azért, hogy ezeket az eszméket hangoztassuk, hanem, hogy megvalósítsuk. De nemcsak mi ketten, vagy mi hárman, a protestánsok, hanem mi keresztények, sőt mi, e hazában élő kultuszok! Mert ez eszmék közt egy sincs, mely ne lehetne nekünk, protestánsoknak és nem protestánsoknak, keresztényeknek és nem keresztényeknek, messzire ragyogó vezércsillagunk!

Tegnap, ma és holnap embereket, eseményeket és eszméket idéztünk és idézünk. A Romániai Református Egyház úgy ünnepel Veletek, Unitárius Testvéreim, hogy az emlékezésnek e fenti idézetekből font virágkoszorúját leteszi a dévai emléktáblára; aztán magára törhetetlenül kötelezőnek tartja az elmondottakat, s arra törekszik, hogy veletek együtt, de rajtatok kívül e hazában lakó minden becsületes emberrel együtt lankadatlanul szolgálja a ránbízott drága örökség megvalósítását, a következő ragyogó eszmék teljes testetöltését: világosság, igazság, haladás, szabadság, türelem, szeretet, jogegyenlőség, testvériség, teljes viszonyosság, humanizmus. Mindezt az örökkévaló Isten dicsőségére s az Ő szeretett gyermekének, az embernek javára!“

Ezután Márton Áron erdélyi római katolikus püspök emelkedett szólásra és beszéde első részében Erdély közjogi helyzetét vázolta a XVI. század folyamán, amikor a reformáció itt lezajlott. Hivatkozott arra, hogy a reformátorok ellentétbe kerültek a katolikus egyház akkori vezetőségével, amely ragaszkodott a keresztény egységhez és ugyanakkor nem tudta elejét venni az egyház szétszakadásának. Annak ellenére, hogy a vallásszabadság kimondása a tordai országgyűlésen lehetőséget nyújtott az addig egységes egyház elaprózódására, a tordai országgyűlés határozatát haladó cselekedetnek tartja, amely Európában a maga nemében az első ilyen természetű határozat volt, amikor más országokban még dűltak a vallásháborúk. Azt is hangsúlyozta, hogy a későbbi idők folyamán az unitárius egyház baráti kapcsolatokat létesített a katolikus anyaegyházzal s hivatkozott a két világháború között Majláth Gusztáv Károly római katolikus és Ferencz József unitárius püspök meleg barátságára. Kijelentette, hogy a maga részéről is tovább kívánja ápolni az unitáriusokkal azt a baráti kapcsolatot és szerencsekívánatait fejezte ki a fennállásának négyszázadik évfordulóját ünneplő unitárius egyház vezetőségének és híveinek.

Argay György, a zsinatpresbiteri evangélikus egyház püspöke üd-

üdvözlő beszédében többek között ezeket mondotta: „Az unitárius egyház ebben az évben a felemelő ünnepek egész sorát érte meg. Mindezekben a fontos megemlékezéseken az örömben együtt osztozó szívvel vettünk részt. Most is ilyen érzéstől áthatva jöttem ide, erre az ünnepi alkalomra, hogy mint jó szomszéd és szolgatárs átadjam a zsinatpresbiteri evangélikus egyház szeretetteljes köszöntését és szívből fakadó áldáskívánásait.

Kívánom, hogy ennek a sorozatos ünnepi megemlékezésnek áldásos, gyümölcsöző hatása legyen az unitárius egyház további fejlődésére és a hitben való megerősödésére, mert minden egyháznak annyi az erkölcsi értéke, amennyi a lélek munkájával az egyszerű hívek életét megtermékenyíti. Az Úristen nagyon megáldotta az unitárius egyháznak eddig végzett lelki munkáját. Életemben elég gyakran volt találkozásom unitárius hívőkkel és néhányat jól ismerek közülük. Azt tapasztaltam, hogy nagyon öntudatos, buzgó hívei egyházuknak, békeszerető és jóindulatú emberek, összetartók és egymást megbecsülő testvérek és az államnak is hűséges, megbízható polgárai. Ezért is nagy becsületük van a világban.

Az pedig, hogy ez így van, nagyrészt Dr. Kiss Elek püspök úr érdeme. Húsz év óta ismerem. Szomszédok vagyunk. Sok megértést és testvéri szolgálatot tapasztaltam részéről úgy egyházunkkal, mint személyemmel szemben. Ha a püspök úr már nem lesz, úgy fogjuk emlegetni, mint nagy püspököt, Dávid Ferenc és a más kiváló püspökök sorában, mert ő is azzal az apostoli lélekkel, önfeláldozó buzgósággal szolgál egyházának, mint ezek a nagy elődök. Erről tett bizonyosságot most e nagy jubileum előtt is, amikor felkereste és meglátogatta egyháza minden gyülekezetét és így személyesen készítette fel híveit ennek a ritka jubileumnak olyan impozáns, megkapó módon való megünneplésére, amint azt volt szerencsénk látni és tapasztalni. Tiszta szivemből kívánom a püspök úrnak, hogy az Úristen ebben a jó erőben még sokáig megtartsa, minden tervében és jó igyekezetében megsegítse, munkáját sok örömmel megáldja, egyháza és az egész emberiség javára és az Isten dicsőségére“.

Az ágostai hitvallású evangélikus egyház képviselőjében Michael Schuller a besztercei egyházkör esperese többek között ezeket az üdvözlő szavakat mondta: „Különleges megtiszteltetés és öröm számomra, hogy hazánk evangélikus egyháza nevében a négyszázéves fennállását ünneplő unitárius testvéregyházat üdvözölhetem. Ugyanakkor tiszteletteljes megbízást teljesítek amikor egyházuk tagjait, élén Dr. Kiss Elek püspök úrral, egy őszinte barát, püspökünk, Dr. Friedrich Müller nevében, aki ezen az ünnepen betegsége miatt nem vehet részt, köszöntöm és legjobb áldáskívánatait tolmácsolom.

Egyházainknak az évszázadok folyamán való együttélése a kölcsönös tisztelet és megbecsülés bizonyítéka. Abban az evangélikus gyülekezetben, ahol mint lelkész szolgálok, a Beszterce melletti Petersdorffban Dávid Ferenc volt az első evangélikus lelkész 1552-ig. Gyakran volt alkalmam az utóbbi években unitárius teológiai hallgatókat Petersdorffban üdvözölni, akik eljöttek, hogy azt a helyet, ahol Dávid Ferenc, az unitárius egyház megalapítója, az erdélyi lutheránizmusnak ez az előharcosa nagy munkáját elkezdte, megtekintsék.

Különbségeink ellenére —, amiképpen testvérek is különbözhetnek

egymástól, vannak közös pontjaink is. Azt, ami minket egymással egybekapcsol, továbbra is keresnünk kell. Ahol ez megtörténik, igazi, erőteljes béke fejlődik ki, mert nem állunk egymással szemben, hanem egymás mellett. Jövönk attól függ, hogy azon az úton járjunk, amerre minket Isten beszéde irányít. Azt pedig, hogy Isten minket merre irányít, Mikeás próféta tömören, egyetlen mondatban így fejezi ki: „Megjelentette néked, óh ember, mi legyen a jó és mit kíván az Úr tetőled. Csak azt, hogy igazságot cselekedjél, szeressed az irgalmasságot és hogy alázatosan járj a te Isteneddel“. (Mikeás 6, 8).

Ebben az értelemben egyházam nevében, melyet itt képviselek, kívánságomat ebben az imádságban fejezem ki: Isten ajándékozza meg az unitárius egyházat áldásokban gazdag tevékenységgel az elkövetkező évszázadban is“.

Dr. Kiss Elek püspök a bensőséges hangulatban lefolyt ünnepi közebeden elhangzott üdvözlőtekre válaszolva, ezeket mondotta: „E felemelő pillanatokban mélységes hála és köszönet kifejezése tódul ajkamra, midőn végighallgathattam három püspök testvéremnek, főtisztelendő Márton Áron, Papp László és Argay Györgynek, valamint Müller Frigyes püspök afia kedves megbízottjának szíves üdvözlését négyszázéves emlékünnepegünk alkalmából, mely utóbbi afia éppen ott teljesít hivatást, ahol Dávid Ferenc külföldi útja után első állomáshelyét szolgálta. Egyházammal együtt hálásan köszönöm a testvéri megnyilatkozásokat.

A magam és egyházam nevében hálás köszönetemet fejezem ki Nicolae Ceaușescu úrnak, az Államtanács elnökének, Ion Gheorghe Maurer miniszterelnök úrnak, valamint Dumitru Dogaru úrnak, a Kultuszdepartament elnökének unitárius egyházunk iránt mutatott jóakarataukért. A jövőben is arra fogunk törekedni, hogy őszinte odaadással és sikerrel szolgáljuk Románia Szocialista Köztársaságot, hazánk, az emberiség és egyházunk javára, az Isten dicsőségére“.

A közebed végeztével du. 4 órakor a zsinat tagjai és külföldi vendégeink autóbuszokon és magánautókon Tordára utaztak, ahol megtekintették a római katolikus templomot, amelyben 1568-ban a lelkiismeret- és vallásszabadságot törvényesítő emlékezetes országgyűlést tartották, majd látogatást tettek a városi múzeumban, ahol „A vallásszabadság kihirdetése“ című, Kőrösfői Kriesch Aladár által készített és az unitárius családokban jól ismert hatalmas festmény található.

Délután 6 órai kezdettel a zsúfolásig megtelt templomban, ahol ez alkalomra a testvérfelkezesetek lelkészei és hívei, valamint a Néptanács városi vezetőségének képviselői is megjelentek, ment végbe a folytatólagos ünnepi zsinat. Több száz hittestvérünk és érdeklődő a templom melletti térről és az iskola udvaráról hallgatta végig a mikrofonnal közvetített műsort. A rendezés nehéz munkáját Fazakas Ferenc lelkész és Borbély György gondnok vezetésével az egyházközösség keblitanácsa nagy körültekintéssel és buzgósággal végezte. A gyülekezet tagjainak nemes adakozásából a templom megújítva várta az ünnepet; a városi hatóság a templom előtti tér megszépítésével és állandó jóindulatú támogatásával segített az ünnepség sikeres megrendezésében.

Az ünnepi zsinat ülését Dr. Mikó Imre főgondnok nyitotta meg. Imát

Nagy Béla sinfalvi lelkész, köri esperes mondott. Dr. Erdő János központi főtisztviselő, egyházi tanácsos „Az unitárius egyház megalapítása“ címen tartott előadást. A dombói dalárda énekszámot adott elő. Ezután a kolozsvári köszöntések folytatásaképpen a szószékről üdvözlések hangzottak el.

Elsőnek R. Filep Imre püspöki helynök a magyarországi unitárius egyház nevében beszélt és többek között ezeket mondotta: „Tisztelettel jelentkezem szólásra, hogy szívemnek, lelkemnek s hadd mondjam így, valamennyiünk szívének és lelkének legforróbb szeretetével s az Isten szentlelke által sugallt isteni átfogó szeretetnek meleg ölelésével köszöntsem anyaegyházunknak ünneplő zsinatát. Augusztus 21-én a magyarországi unitárius egyház is ünnepelni fogja megalapítása és fennállása négy-százéves évfordulóját.

A magyarországi unitárius egyházzal már a XVI. században beszélhetünk; itt működött mindenekelőtt Karádi Pál, akit a történelem mint az Alföld unitárius püspökét tart számon. Basilius István a mocsárba menekült s a megszálló török iga alatt levő magyarságot igyekezett felrázni az unitarizmusnak Dávid Ferenc-i tanításaival és új életet lehelni azokon a pusztaságokon, ahol a felégetett otthonoknak üszkei hirdették egy egészen másfajta hitű hatalomnak új világot hozó és új felismerésekre készítő világát. Ennek a fundamentumát vetette meg az a Karádi Pál, Basilius István, Alvinczi György, Egri Lukács és mások által képviselt szellemiség, amely Északmagyarországtól az Alföldön át a Dunántúlnak legtávolabbi részéig elvitte az unitarizmusnak áldott evangéliumát, annak az igazságnak a jegyében, amelyet a kereszténység úttörője, Jézus után legjelentősebb prófétája, apostola, Pál így fejezett ki egyik levelében: „Az Úr pedig a lélek és ahol az Úrnak lelke van, ott van a szabadság“.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában nemrégiben jelent meg egy hatalmas, díszes kötet, mely a XVI. és XVII. század unitárius irodalmát tartalmazza, és amely arról tanúskodik, hogy a néppel együtt kell élnünk, ama világnak adottságai és feltételei szerint, ahová hivatásunk szerint Istennek szentlelke elvezérel minket.

Hogy aztán az ellenreformációnak minden oldalról ránkzúduló ereje szinte kiirtotta Magyarországról az unitarizmust, s csak mint a bűvópatak a magavájta barlangok mélyén tudott meghúzódni és táplálni szellemiségét, ez a történelem legsötétebb lapjaira tartozó tragikumuma volt népünknek. De az unitarizmusnak éltető erejét semmi sem bizonyította jobban, mint az a tény, hogy olyan fundamentumra épült, mint a Pál apostoltól már idézett szabadság szelleme s a szabadsággal teljesen összefüggő másik nagy, alapvető fontosságú tétel, a toleranciának a gondolata, ami a szeretet evangéliumára építve, időtállóan bizonyult.

Amidőn szívemnek egész szeretetével azt kívánom a magyarországi unitárius egyház nevében a romániai unitárius egyháznak eljövendő korszakára, hogy együttthaladásunk és testvériségünk, közös szellemiségünk töretlen maradjon, s keményen együtt fogjuk a szeretet evangéliuma jegyében egymás kezét, azoknak a közös céloknak a szolgálatában, amelyek arra hívatottak, hogy egy békés, igazságos és emberhez méltó világot segítsünk teremteni, akkor a jelen vallásaként áldom a mi anyaszentegyházunknak szent hitét és kérem egy igaz Istenünket, hogy ennek a hitnek az

ajándékával ajándékozzon meg bennünket, hogy egy hitünknek bizonyágtevőiként és hirdetőiként, elmenvén a szeretet, béke, igazság, szabadság és türelem ígéivel tanítványokká tudjunk tenni minden népeket. Isten, aki lélek, igazság, szépség, szeretet és szabadság, áldja meg ünneplésünket“.

Dr. Herbert Todt a Német Szövetségi Köztársaság unitárius egyházainak nevében mondott üdvözlő beszédet, amelyből az alábbiakat idézzük: „Néhány szóval szeretném kifejezni örömteljes érzéseimet, hogy itt, Torda városában köszönhetem Önöket. Mert Torda a vallás történetébe kitörölhetetlen betűkkel van beleírva.

El tudjuk-e ma képzelni azoknak az embereknek nimbuszát, akik egykor itt azért harcoltak, amit ma hitszabadságnak nevezünk? El tudjuk-e képzelni, hogy reformátoroknak, mint Szervétnek és másoknak tésztét elevenen égették meg, mert nem a trinitás-t, hanem az unitas-t tisztelték? Ide, mint egy szigetre áramlottak össze Európa tudósai Olaszországból, Görögországból, és, engedjék meg, hogy mint német ember mondjam, Németországból. Hiszen Dávid Ferencnek német segítői voltak és teljes büszkeséggel említem meg, hogy Dávid Ferencben a magyar és német vér egybefolyt; apja német volt, anyja pedig magyar.

Azok után, amit tegnap és ma ennek az időszaknak a történetéről olyan részletesen hallottunk, egyetlen dolgot szeretnék kiemelni, és pedig azt, amit ma délelőtt barátaink, Dana McLean Greeley és Kovács Lajos kihangsúlyoztak. A teológusok londoni konferenciáján egyértelműre jutottunk abban, hogy a vallás állandó fejlődés, nem megállás, hanem dinamizmus, és hogy a régi nagyok tiszteleténél nem állhatunk meg, hanem ugyanazzal a bátorsággal, amiről ők tanúbizonyosságot tettek, a jövő felé kell menetelnünk.

A hit és az ismeret unitasáért folyik ma az egyházakban a nemes harc, éppen így a mi nemzetközi szervezetünkben is. A hit és a cselekedetek unitas-a, ez a mi feladatunk, és nem szabad arról megfeledkeznünk, hogy az unitárius gyülekezetek mindenütt az elsők voltak, amelyek ökümenét teremtettek és a türelem nagyszerű fogalmának hangoztatásával kiformálták minden vallásos ember unitas-át. Mert az igazi vallás mindig elszakíthatatlan az igazi türelmességtől. A XVI. század nagy harcosai legyenek példaadók számunkra, akiket élökké kell tennünk; azt hiszem ez ennek az ünnepségnak is az igazi lényege, mert ez ad nekünk lehetőséget arra, hogy mélyebbé, nagyobbá, bensőségesebbé váljék bennünk az unitas“.

Dr. Miroslav Kanak professzor, a Csehszlovák Egyház képviselője az idő előrehaladottságára való tekintettel röviden beszélt és a következőket mondta: „A vallásszabadság kinyilvánításának négyszázadik évfordulóján Prágából, Husz János és a huszita mozgalom városából, a csehszlovák egyháznak és a Husz János teológiai fakultásnak meleg üdvözlését hozom. Az 1568-iki vallásszabadsági törvény, amelyet a tordai országgyűlés mondott ki, a nagy erdélyi próféta, Dávid Ferenc és a fiatal király, János Zsigmond neveihez kapcsolódik. Az unitáriusok azonban a vallási szabadságnak csak nagyon rövid ideig örvehdettek. A király nem sokkal azután meghalt s Dávid Ferenc püspök is az újabb türelmetlenség és re-

formációellenesség eredményeképpen Déva várának börtönében kiszorították.

Miként a múltban volt, a jelenben is az emberiség egyik legnagyobb javai közül való a vallásszabadság. A mi nemzetünk később, 1609-ben szerezte meg vallásszabadságát. A vallásszabadság az emberi jogok egyik alapköve. Ezért tiszteljük ezt a szabadságot és élünk annak szellemében. Isten áldását kérem egyházukra és vallásos törekvésükre“.

Végül Aron Hădărean, Torda municípium Néptanácsa nevében köszöntötte az ünnepi zsinat Tordán összegyűlt résztvevőit.

A bensőséges ünnepély Dr. Kiss Elek püspök záróbeszédével és gyülekezeti énekléssel ért véget. Egyházunk főpásztora mély meghatottsággal a következőket mondta: „Végtelenül boldognak érzem magam, hogy ebben a nagyszerű pillanatban itt lehetek ezen a szószeiken. Benső lelki érzés fog el arra a gondolatra, hogy valamikor Dávid Ferenc itt, ebben a városban azt a hatalmas jelentőségű beszédet tartotta, amely a vallásszabadságnak lett a híres fénye a világ életében. Én, mint az unitárius egyház püspöke hivatásomnak és kötelességemnek tartottam, hogy Zsinati Főtanácsunk alkalmával magam is eljőjsek ide hozzátok, kedves tordai testvéreimhez és vidéki atyámfiaihoz. Feltűnést keltett az, hogy palástosan léptem be, mellemen kitüntetésekkel és vállamon dísszel. Nem feltűnésből teszem, testvéreim, hanem ezáltal megbecsülésemet akarom kifejezni azok iránt, akik ezzel felékesítettek engem. Ceaușescu államtanácsi elnök és Maurer minisztertanácsi elnök, továbbá Dumitru Dogaru, a Kultuszdepartament elnökének előterjesztésére engem, a 80 évet töltött püspököt a Romániai Csillagrend II. osztálya magas kitüntetésével tüntettek ki. Ők kifejezésre juttatták azt, hogy nem a 80 esztendő a fontos, hanem az a munka, amit az egyháznak az irányításában híveim közreműködésével 22 esztendő alatt folytattam. Azután abban a megtiszteltetésben részesültem, hogy a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet díszdoktorátust adott nekem, majd az a boldogság töltött el, hogy az Egyesült Államokból Sutherland rektor, a chicagói Meadville teológiai főiskola elnöke személyesen jött el és hozta el számomra a díszdoktorátust és ezzel kapcsolatban ezt a piros és kék ún. hood-ot. Úgy éreztem, testvéreim, hogy az állam vezetősége iránti kötelességem az, hogy ez ünneplés alkalmával hordjam a kitüntetést, és ezzel bizonyítsam azt, hogy én ezt értékesnek tartom, nemcsak magamért, hanem egyházamért és híveim előmeneteléért. Úgy éreztem, hogy kötelességem elhoznom ide ezt a hood-ot, hogy megláthassák kedves testvéreim, hogy a mi Meadville-i teológiai főiskolánk milyen módon értékeli minket.

Olyan boldog érzés az, hogy ma már második napja ünnepelünk Zsinati Főtanácsunk keretén belül, ahová összegyűlt a világ minden részéből az unitáriusoknak színe-java és együttesen imádkozhatjuk Istenünket, hálát adva neki a múltért és a jelenért. Ennek a reményével kérjük Atyánkat, vezessen tovább az ő országa építésében, a béke és az egyetemes unitárius testvériség létesítésében.

Az én megállapításom szerint Jézus volt a föld kerekiségén a legnagyobb unitárius. Nem az első; az unitarizmus átszövi a vallásnak a fejlődését. Nekem az volt kiváltképpen a kötelességem, hogy az összeha-

sonlító vallástudományon keresztül megismerjem az összes többi vallásokat, az volt a kötelességem, hogy az összes vallásokon keresztül ismerjem meg a vallásnak a történetét. És mint ilyen történetismerő öntudatos unitárius hirdetem, hogy a mi unitarizmusunk jelentése az, hogy egy az Isten, a mi Atyánk, akinek mi mind gyermekei vagyunk, és mint gyermekek egymásnak testvérei kell hogy legyünk, s ez az egész emberiség az eljövendő egyetemes testvériségben kell, hogy megélje valamikor a maga magasrendű életét, amikor oda fog fejlődni politikájával és társadalmi felfogásával, hogy ezt a nemes feladatot meg fogja élni. Köszönöm német testvérünknek, Todt dr. atyánkfiának, hogy eljött hozzánk, és beletekintett a mi unitárius életünkbe. Köszönöm Kanak dr. kedves atyánkfiának, hogy az öreg Prágából, a gyönyörű hídaknak s a Hradzsinnak világából elhozva a maga jóérzését és jóakarátát, szószerűnkéről tett tanúbizonyságot arról, hogy ők is velünk testvéri közösségben élnek és együtt akarnak velünk haladni további életünkben, végezvén a maguk kötelességeit, munkálkodván az emberiség haladásáért és szolgálván az ember fejlődését. Köszöntlek titeket mindannyian, testvéreim, kik idevalók vagytok vagy ide összegyűltetek, ez alkalommal is kérve Istent, a mi Atyánkat, hogy áldja és szentelje meg ezeket a pillanatokot és adjon nektek és nekünk mindnyájunknak boldog emlékeket az eljövendő haladó időben, amikor tovább élhetünk, munkálkodhatunk az örök Isten dicsőségére, az emberiség haladására, hazánk fejlődésére és egyházunk boldogságára“.

Augusztus 19-én, hétfőn reggel 6 órakor a Zsinati Főtanács tagjai és vendégei Dévára utaztak és az ország különböző részeiből összegyűlt gyülekezeti tagokkal együtt felzarándokoltak a dévai várhoz, hogy egyházunk megalapítójának emléktáblájánál áhítatos lélekkel emlékezzenek. A dévai ünnepségek megszervezését egy Déván lakó híveinkből álló bizottság végezte nagy buzgósággal és lelkesedéssel Barabás József szórványgondnok és Kelemen Imre lupényi lelkész vezetésével. Hálával gondolunk arra, hogy megkeresésünknek eleget téve, a dévai múzeum vezetősége szívügyévé tette a vár területének megtisztítását és a lehetőségek szerinti rendbehozatalát. Az esős idő ellenére mintegy kétezer hívő lélek vett részt a vár romjai között tartott emlékünnepeken, ahol a Zsinati Főtanácsot Bálan, a megyei Néptanács elnökhelyettese meleg szavakkal köszöntötte. A román ortodox egyház képviselőjében az ünnepségen résztvett Teoctist aradi püspök is. Az emlékestentiszteleten Dr. Szász Dénes székelyudvarhelyi lelkész, espereshelyettes mondott imát és Máté 5 : 1—2, 6 versei alapján alkalmi egyházi beszédet, amelyet a gyülekezet mély áhítattal, meghatódottsággal és lelkesedéssel hallgatott végig.

Az istentisztelet után a külföldi hivatalos küldöttségek megkoszorúzták az egyik cellában felállított Dávid Ferenc emléktáblát, ahol a hagyomány szerint egyházunk megalapítója 1579 november 15-én kisenvedett.

A Zsinati Főtanács folytatólagos gyűlését Dr. Mikó Imre főgondnok az alábbi beszéddel zárta be:

„Szent örömrzésre gyúl. Isten, e ház népe,
Emlékünkbe felvonul múlt időknek képe“.

Ezzel az énekekkel kezdtük Zsinati Főtanácsunkat és ezzel is fejezzük be. Kriza János, a költőpüspök, Ferencz József elődjének szavai ezek. Így írt egy évszázaddal ezelőtt, az egyházalapítás 300. évfordulója alkalmából. Sokan vannak még közülünk, akik fogtuk az agg Ferencz József püspök csontos kezét, kinek félszázados püspöksége egyházi életünk kiteljesedését hozta magával. — Ferencz József a Kriza János kezéből vette át az egyház kormányrudját s ez a kéz azelőtt „vadrózsákat“ tépett le, miközben kortársa, a másik botanikus, Brassai Sámuel gondnokunk tíz tudományágat művelt és tíz nyelven sugározta ismereteit. — Kriza János imádkozott jó barátja, Bölöni Farkas sírjánál, aki elsőnek teremtett kapcsolatot a tengerentúli unitáriusokkal s Amerikából visszatérve terjesztett „minden demokráciai elvet“. — A fiatal Farkas Sándor, Körmöczi János rektor-professzor, későbbi püspök kezébe tette le sorsát, amikor a kolozsvári unitárius kollégiumba beiratkozott. Körmöczi pedig úgy írta be nevét a történelembe, mint aki a felvilágosodás természettudományos műveltségét terjesztette s mint meggyőződéses demokrata köztársasági röpiratot is fordított. — Körmöczi püspöksége alatt fejezte be a két Kozma egyházunk latinnyelvű történetét s a tollat Uzoni Fosztó Istvántól és Kénosi Tózsér Jánostól vették át. — Kénosi Tózsért Szentábrahámi Lombárd Mihály püspök nevezte ki a bágyoni szöszékre, aki bölcsességéről és munkabírásaról volt hírneves, s akit megújuló szelleme miatt a sashoz, tekintélye miatt az oroszánhoz hasonlítottak. — Lombárd Mihály abban az évben született, amikor másik jeles püspökünk, Koncz Boldizsár halt meg, ő pedig kemény kézzel teremtett rendet a széthúzó hívek között. Koncz Boldizsár fiatal korában még kezét szoríthatott a későbbi humanista Tordai Jánossal, aki magyarul szólaltatta meg, miként Bogáthi Fazakas Miklós, a bibliai zsoltárok költőjét. Tordai búcsúztatta el sírjánál Csanádi Pál püspököt, ezt a „nagy, hertelen haragú, száraz embert és bölcs, okos medikust“, aki egyaránt ismerte a test és a lélek orvosszereit. — Csanádi püspöknek tanára volt Enyedi György, a legtudósabb unitárius püspök, széphistóriák írója, hűbérelles eszmék terjesztője a XVI. században. — Még egy találkozó s már a század legjelentősebb elbeszélőjének, Heltai Gáspárnak nyomdájában vagyunk, ahonnan magyar nyelvű Biblia mellett fűvéskönyv és fabulák kerültek ki, miközben kortársa, Coresi szerzetes Brassóban román nyelven adta ki a zsoltárokat és a szentek életét. — S az utolsó találkozó a nyomdásztól a varga fiához, a kor legforradalmibb szelleméhez, Dávid Ferenchez vezet, aki a béke és a szabadság korszakának eljövételéért élt, amikor a „szabályából szántóvasak lesznek“, s itt lelte halálát Déván, a várban, ezen a helyen, ahová most emlékének adózni elzarándokoltunk. Tizenkét találkozás és benne van négy évszázad története. Tizenkét kézfogás és kezünkben érezzük Dávid Ferenc kezének melegét. >

Térben és időben olyan közel a mi Dávid Ferencünkhöz, meghatottan búcsúzunk Déva várától, amely jelkép a mi hitvilágunkban és nemcsak a miénkben. A népballada azt tartja, hogy a 12 kőműves, aki Déva várát felépítette, csak akkor tudta megkötni a leomló köveket, amikor Kelemen mester feleségét a falba beépítették. Így épült, a hagyomány szerint, az

Argeş-i kolostor is, amelybe mint mesélik, Manole mester építette be asz-zonyát.

És Déva vára, miként a többi várak is, ennek ellenére összeomlott az idők folyamán. De a vár helyébe, amelyen kő kövön nem maradt, új és ennél tartósabb vár épült azoknak a szívében, akik Dávid Ferenc eszmé-jét tovább vitték s most itt megjelentek kegyelettel adózni Dávid Ferenc emlékének.

Boldog az a nemzedék, amely megérhette ezt a mai kézfogót, ami-lyen száz évben csak egyszer adódik. S bizonyára jönni fognak mások is utánunk, körültekinteni erről a hazai tetőről, Hunyadnak gazdag térsé-gein, amelyeket a Maros vize most is olyan csendesesen öntöz, mint amikor Dávid Ferenc innen körültekintett.

A mai találkozón is tanúi lehettünk annak, hogy szocialista hazánk valamennyi egyházának képviselői ökumenikus szellemben s az egymás közötti baráti kapcsolatok, az egyenlőség és a közös tisztelet szellemében, amely egész munkásságukat jellemzi, tevékenyen közreműködnek egész népünknek egy boldog élet megteremtésére irányuló erőfeszítéseiben és hazánk felvirágoztatására törekednek. Ezek a hazafias érzések lelkesítik az unitárius lelkészeket és híveket is, akik a közös haza hű polgáraiként a maguk erőivel is lelkesen hozzájárulnak az egész nép erőfeszítéseihöz, hogy országunk a haladás és a jólét csúcsai felé emelkedhessék.

Zsinati Főtanácsunk végéhez érkezőre, ismét csak örömünket fejezhet-jük ki, hogy külföldi unitárius és szabadkeresztény testvéreink ilyen nagy-számban vettek részt ünnepélyünkön. Ezt az alkalmat arra is felhasznál-juk, hogy biztosítsuk őket tiszteletünkről és szeretetünkről s megerősöd-jünk hitünkben. Mindnyájan harcolni fogunk a mai társadalom nehéz kér-déseinek megoldásáért, Dávid Ferenc és követői tanításához híven. Ez a tanítás vezessen, amikor folytatjuk harcunkat az ész és a humanizmus győzelméért, a népek közötti megértés érdekében és a béke kiteljesedé-séért világszerte“.

Végül Dr. Kiss Elek püspök mély meghatottsággal Isten áldását kérte a Zsinati Főtanács munkájára, annak résztvevőire, egyházunk minden egyes tagjára, országunk minden állampolgárára és szerte e földkereksé-gen minden jóakarató emberre.

A háromnapos Zsinati Főtanács eseményeire és gazdag élményeire visszatekintve, elmondhatjuk, hogy a négyszázéves emlékezés egyházunk életében fontos határkő; annak emléke gyülekezeteinkben és híveink lel-kében nagyon sokáig élni fog.

A hivatalos külföldi kiküldöttek és vendégek hazaérkezésük után leg-hálásabb érzéseiknek adtak sok sok levélben kifejezést és boldogoknak mondták magukat, hogy a történelmi évforduló ünnepségein résztvehettek; sajtótermékeikben is részletes tudósításokban számoltak be a Zsinat külön-böző mozzanatairól.

Hisszük, hogy az ötödik évszázadba lépve, egyházunk megerősödött **hittel**, az eddiginél még nagyobb buzgósággal, egyházszertettel és lelkesé-

dóssel fogja nemes hivatását Dávid Ferenc és a hitvalló ősök szellemében munkálni, az unitarizmus ügyének szent szolgálatában, a jézusi egyetemes tartalmú és mindig időszerű életprogram a békesség és szeretet eszményi világának megvalósításáért folytatott magasztos törekvéseiben.

Dr. KOVÁCS LAJOS

ÚJABB ADATOK EGY NÉGYSZÁZÉVES PERRŐL

Dávid Ferenc elítéltetése

A reformáció nemcsak a polgárság első rohama volt a feudalizmus kötöttségei és intézményei ellen, hanem az ókori klasszicizmus lehanyaglása után a racionalizmus első tudatos érvényesülésének időszaka is. A XVI. századi erdélyi reformációnak — melynek hullámai éppen 400 évvel ezelőtt csaptak a legmagasabbra — egyik fő jellegetessége abban állt, hogy megelőzve a felvilágosodást, vallási kérdésekben tudott és mert szabadon, a logika törvényeinek megfelelően gondolkozni és az a mélységes, bizonyos fokig ellentmondásos meggyőződés hatotta át, hogy a ráció és a hit kibékíthető egymással. Racionalizmusának volt azonban egy kétségbevonhatatlan mércéje: a biblia, amely a fékező, a korlátokat szabó erő szerepét töltötte be. Ugyanakkor külföldön tanuló hazai képviselői és az idesereglett idegen reformátorok révén magába sűriti az egész európai — német, svájci, francia, lengyel — reformáció balszárnyát, és Blandrata, Paruta, Stancaró meg Socinus révén az olasz szabad gondolkodók eredményeit.

Az erdélyi reformáció balszárnyának, az antitrinitarizmusnak racionalizmusa azonban nemcsak erénye volt, hanem szinte tragédiája is lett. Valahogy kinőtt saját korából és olyan téren szállt síkra, ahol az igazság fölött nem a tudományos tételek, hanem a közvélemény, az ország politikai vezetői döntöttek. A dogmák évezredes légkörét és erkölcsét magába szívó XVI. század „kis embere“ számára a racionalizmus végkövetkeztetései lényegében irracionális, elfogadhatatlan, lázító eretnkségeknek, istenkáromlásoknak tündek.

A hagyomány és az új tanok közötti ijesztő szakadék nemcsak az újonnan keletkezett felekezetek között, hanem azokon belül is ellentétekre, viszályokra, összeütközésekre vezetett. Ezeknek kirobbanását, felszínre kerülését nagymértékben elősegítette az a politikai helyzet, amelybe Erdély a XVI. század nyolcadik évtizedében került. Ekkor érkezett el ide az ellenreformáció szele és a Báthoriak, ha nyíltan nem is, titokban a visszahatás szolgálatában állottak és támogatták annak elszánt harcosait, a jezsuitákat. A belső ellentmondások, az új erőhatások megingatták Dávid Ferenc helyzetét és előkészítették azt a pert, amely nemcsak tanításait ítélte el, hanem életétől is megfosztotta.

A per forrásai és egy eddig ismeretlen jelentés

Az erdélyi reformáció egyik fontos mozzanatával, Dávid Ferenc perevel foglalkozva, nem célunk felidézni a XVI. század vallásos vitáktól túlfűtött légkörét, sem egyik vagy másik fél tanításait, eszméit igazolni vagy elmarasztalni nem akarjuk. De nem térhetünk ki annak elismerése elől, hogy az akkori harc része az emberiség és a mi szűkebb hazánk történetének, tisztítás és alapozás volt, amely a múlt megkötöttségei ellen küzdve a jövő perspektíváját villantotta fel. A történeti távlatból az egykori szereplők elszíntelenednek, ellentéteik elmosódnak, de a kor előírta szerepük erkölcsi, politikai, filozófiai tartalmának értékelése a mának is feladata.

A történeti tények röviden a következők: Dávid Ferenc reformátori tevékenységét János Zsigmond halála után is tovább folytatja, most azonban barátai és hívei nem tartanak mind vele, sőt vallási kérdésekben összeütközik saját felekezetének jeles képviselőjével, a fejedelem orvosával, az Európa-szerte ismert reformátorral, Blandrata Györggyel. A fejedelem, Báthori Kristóf 1579 áprilisában Tordára országgyűlést hív össze, amely nemcsak hitújítással vádolja Dávid Ferencet, hanem fegyveres őrizet alá is helyezi és elhatározza, hogy június 1-én Gyulafehérváron újabb országgyűlés hoz majd ítéletet az „újító“ felett. A kitűzött időben a pert le is folytatták. Dávid Ferenc ellen a végleges ítéletet ugyan nem mondták ki, de a fejedelem foglyának nyilvánították. Déva várába zárták és ott még az év november 15-én meghalt.

Pere és halála egész Európában felháborodást és tiltakozást váltott ki, és akkor jelentek meg azok a könyvek, véd- és vádiratok, melyek e történelmi per legfontosabb forrásait tartalmazzák. Az eddig ismert forrásokat a történetkutatás négy csoportba sorozza: az első csoportba tartozik a két kiadást is megért *Defensio Francisci Davidis*. Az első kiadás 1581-ben Bazelben, a második a következő évben ismeretlen helyen jelent meg. A könyv *Palaeologus*, *Glirius* és Dávid fia, Ferenc műve. Benne tulajdonképpen négy, jellegénél és tartalmánál fogva különböző írás van: Dávid Ferenc és *Faustus Socinus* vitája, a lengyel községek ítélete, ennek *Palaeologus* írta cáfolata. Az utóbbiban *Epistola Fratrum Transilvanorum* című rövid írás van, mely valószínűleg Dávid Ferenc vejétől, a kolozsvári tanácsjegyzőtől, *Trauzner Lukácstól* származott, és a per lefolyását beszéli el. Ez szolgált alapul *Bod Péter* és *Jakab Elek* e kérdést tárgyaló történeti művének. A második kiadás még Dávid Ferenc egyik rövid teológiai művét is tartalmazza.

A második csoport *Faustus Socinus* olasz származású, de Lengyelországban működő reformátor kéziratát öleli fel. Ez tulajdonképpen válasz az előbbire, és szerzője az ellen a vád ellen védekezik, mintha köze lett volna Dávid Ferenc elítéltetéséhez.

A harmadik csoport a kolozsvári pap, *Basilius István* levelezése; a negyedik Kolozsvár jegyző- és számadáskönyveit foglalja magában. Az eddigi történetkutatás e forrásokra támaszkodva gyakran éppen ellentétes szempontokból írta meg Dávid Ferenc perét. Ennek ellenére nem érthetünk egyet a XVI. századi erdélyi reformáció neves kutatójának, *Pirnát*

Antalnak azzal a megállapításával, hogy „az unitárius egyháztörténetírók szemében Dávid Krisztushoz hasonlóan ártatlan vértanú volt, a más hitűek szerint maga a megtestesült ördög“. (Die Ideologie der Siebenbürger Antitrinitarier in den 1570-er Jahren. Budapest, 1961. 161). Állításának megdönthetetlen cáfolatát adja a haladó erdélyi tudós, Bod Péter, aki Historia Unitariorum in Transylvania (Lugduni Batavorum, 1781) című művében református létére leplezetlen melegséggel és együttérzéssel ír a vád alatt álló unitárius Dávid Ferencről.

A négy forráscsoport mellé most új anyag került felszínre. Leleszi Jánosnak, a Báthoriak által Erdélybe befogadott jezsuiták vezetőjének a perről Rómába küldött jelentése. Noha a levélformában írt jelentés a történetkutatásban már csaknem négy évtizede felbukkant, kiadására csak most került sor abban az értékes dokumentum-gyűjteményben, melyet Lukács László és Polgár László több kötetben 1959 óta Rómában tett közzé és a jezsuiták magyarországi okmányait foglalja magában. A gyűjtemény értékes adatokat tartalmaz a XVI. és XVII. századi Erdély történetére vonatkozóan is.

A per előzményei

Ahhoz, hogy értékelni tudjuk ennek az új forrásnak igazi jelentőségét, rá kell mutatnunk azokra az előzményekre, amelyek Dávid Ferenc iudiciumához vezettek.

1568 január első felében a tordai országgyűlés kihirdette a vallásszabadságot. Az új eszmékre és gondolatokra olyan érzékeny korszakban, mint amilyen a XVI. század második fele volt, ez a szabadság szinte nap mint nap új tanításokat, eszméket szült. Nemcsak a papok, hanem a világiak között is napirenden voltak a disputák, amelyek a paraszti és a városi dolgozó rétegekben gyakran „nem kívánatos“ társadalmi gondolatokat ébresztettek, belső zavarokat és forrongásokat támasztottak. Ezért már a János Zsigmond idejében, 1571 január 6-a és 14-e között tartott országgyűlés a kialakult és befogadott vallások védelmében határozatot hozott, mely szerint „ha valamely miniszter criminalis excessusban talál-tatik, azt a superintendense megítélhesse, minden functiojától priválhassa, azután az országból kiűzettsék“. A következő országgyűlések felújítják és folyton szigorítják az innovációellenes határozatokat, sőt ún. „innovációs perekre“ is sor kerül. Az évtized közepén, a háromság tagadásának logikus következményeként, az antitrinitáriusok között heves vita keletkezett Krisztus imádásának kérdésében. Két csoport, az adoramus és a non adoramus hívei állottak szemben egymással. Az előbbinek a Serveto és Socinus krisztológiáját valló Blandrata, az utóbbinak a Krisztus imádását tagadó Dávid Ferenc volt a vezetője. A fejedelem, és természetesen a trinitáriusok minden csoportja kárhözatos újításnak, innovációnak, újabb eretnekségnek tartotta Dávid Ferencnek ezt a tanítását. Blandrata, aki jól

ismerte a fejedelmi udvar megváltozott légkörét, és az Európa-szerte fúvó új szeleket, azonnal átlátta ennek veszedelmes voltát, és igyekezett az egész vitát úgy elintézni, hogy az nagyobb vihart ne kavarjon fel.

Dávid Ferenc, nem akarván megszegni a törvényes kereteket, Blandrata beleegyezésével 1578 márciusában Tordán zsinatot tartott. A zsinat több hitelvi kérdés mellett elfogadta Sommernek már régóta hirdetett elvét, az ún. communis profétiát. Ennek alapján minden pap jogot nyert arra, hogy véleményét a zsinatok által még nem szabályozott bármilyen vallásos kérdésben kifejtse. A valóságban a communis profetia elve az innovációs törvény megkerülése volt, és utat nyitott a további hitviták számára. Ám a másik fél sem maradt tétlen, és az 1578 áprilisában Kolozsváron tartott országgyűlés ismét felújítja az innovációs törvényt, sőt külön bizottságot létesít a rendelkezések ellenőrzésére.

Közben Kolozsvárt anyagi természetű ellentétek támadnak az antitrinitáriusok között, és Blandrata Dávid Ferenc ellenzékét, köztük az Itáliában tanult tehetséges Hunyadi Demetert, Szatmári Istvánt és másokat igyekszik megnyerni. A két csoport között szóban és írásban folyik a vita, míg Blandrata, talán a békés kibontakozás reményében, Bázélból meghívja honfitársát, Faustus Socinust, hogy lehetőleg megbeszéléseken és magánvitákon tisztázzák a felmerült hittani kérdéseket. Socinus 1578 novemberében érkezett Kolozsvárra, és Dávid Ferenc vendége volt a következő év márciusáig, vagyis Dávid őrizetbevételéig. De kétségtelen, Socinus egyúttal Blandrata és rajta keresztül a fejedelmi udvar informátora is volt. Megegyezni azonban nem tudtak, és ezért Dávid téziseit, valamint Socinusnak ezekre adott válaszait döntés végett megküldték a lengyel antitrinitáriusoknak. Közben a két csoport között az ellentétek elmélyültek. 1579 február 28-án a tordai zsinat elutasította a Dávid Ferenc ellen felhozott innovációs vádat. Blandrata most már nem nyugszik meg, ellenakciót kezdeményez, majd újítás címén vádat emel a fejedelemnél Dávid ellen. Ennek eredménye az lett, hogy Dávidot eltiltják a templomi szolgálattól, őrizet alá helyezik, és április 26-ára Tordára országgyűlést hírdetnek, amelyre Dávid Ferencet mint vádlottat idézik meg. A kolozsvári tanács és Dávid hívei küldöttségek és ajándékok útján elérik az ítélet elhalasztását a következő június 1-re, Gyulafehérvárra meghírdetett országgyűlésig.

Leleszi jelentésének értékelése

Leleszi jelentése az események ismertetését a tordai országgyűléssel kezdi. Jelentése új fényt vet a per indokaira és fellebbenti a fátylat a kulisszák mögötti tárgyalásokról. Az eddigi történeti kutatás a per hitvitajellegét hangsúlyozta, és úgy tüntette fel, mint a két szembenálló fél, Blandrata és Dávid Ferenc vallási harcát. Ugyanakkor a fejedelmet

olyan elfogulatlan bírónak ábrázolta, akit csak az igazság érdekel. De helyesen jegyzi meg idézett tanulmányában Pirnát, hogy „a fejedelmet egyáltalán nem érdekelte, melyik részen van az igazság és Blandrata nézeteinek sem tulajdonított jelentőséget“. Őt nem a szőnyegre került hitelvek foglalkoztatják, hanem az a szándéka, miként lehetne a reformáció legszükségesebb, ezért a legveszedelmesebb ágát visszaszorítani. A jelentés tükrében a szembenálló két fél lényegében eszköz, akik elfogultságukban észre sem veszik, hogy bizonyos célok érdekében tudatosan irányított bábok csupán.

Ilyen körülmények között Blandrata úgy viselkedik, mint jó diplomata, meg van győződve, hogy a fejedelmi indulat megnyihitése áldozatot követel. Ezt csak Dávid Ferenc hozhatja meg, ha lemond makacsul védett újításáról. A modern történetírás arra az eredményre jutott, hogy a reformáció három — vallási, politikai és gazdasági — tényező folytonos összefonódásában, váltakozásában, és egyik vagy másik tényező dominációjában nyilvánult meg. Blandrata jól megértette, hogy pillanatnyilag a politikai tényező kerül előtérbe. Dávid viszont mint meggyőződéséhez görcsösen ragaszkodó, lelkiismeretének tisztaságát mindennél többre becsülő, a vértanúságot is vállaló reformátor, e tényezők váltakozását nem tudta felfogni, és számára csak a hitelvi megfontolások voltak fontosak.

A gyulafehérvári országgyűlés e jelentés tükrében már nem hitvita, hanem életbevágó, előre megrendezett politikai per, amelyen már a tárgyalás előtt megvan a döntés, és a vádlott kivételével talán mindenki csupán előre betanult szerepét játssza. A tordai és a gyulafehérvári országgyűlések fontos mérföldkövei annak az ellenreformációs törekvésnek, amely a Báthoriak és a jezsuiták vezetésével már a század nyolcadik évtizedének elején megkezdődött. Míg azonban a tordai, inkább az erők összemérését, a gyulafehérvári az erőegyensúly teljes megbomlását, az ellenreformáció első nyílt győzelmét jelentette Erdélyben.

Leleszi jelentése bepillantást enged a kulisszák mögé. Nyíltan beszél arról az ügyes és feltétlenül sikeres taktikáról, melyet a katolikusok a tordai országgyűlésen alkalmaztak. Nem hallgatja el azokat a fejedelem előtt felhozott érveket, amelyekkel a kimenetelében ellenőrizhetetlen hitvita engedélyezéséről beszél le a fejedelmet, és egyetlen napirendi ponttá annak eldöntését teszi, vajon Dávid Ferenc újító-e, vajon megsértette-e az idevonatkozó országgyűlési határozatokat. A fejedelemmel folytatott megbeszélések alapján sikerült olyan légbört kialakítani, amely a vádlott védelmét lehetetlenné tette és legbátrabb híveit is megfélemlítette. Egészen leleplező erejű a fejedelemnek a per módozatára vonatkozó írásbeli közlése: ez mindennél jobban bizonyítja a per megrendezett jellegét. Ugyanakkor a jelentés értékes adatokat szolgáltat Kolozsvár történetére vonatkozóan is (a Farkas utcai templom visszavétele). Szinte természetes, hogy a Rómába küldött levél név szerint csak a főszereplőket: Dávidot, Blandratát, a fejedelmet és azokat említi, akik a jelentéstevőnek segítségére voltak. Más forrásokból tudjuk azonban, hogy a kancellár Kendi Sándor, Dávid Ferencnek erélyesen közbelépő veje pedig Trauzner Lukács volt.

Az alábbiakban az említett kiadvány alapján (Documenta Romana Historiae Societatis Jesu in regnis elim corona Hungarica unitis, Romae, 1965. II. 353—357.) magyar fordításban közöljük Leleszi levelét:

1. Amikor Gyulafehérvárról az országgyűlésre, Tordára utaztam, a Nagyságos Fejedelem a karok és a rendek előtt többek között Dávid Ferenc új hittételeiről és eretnekségeiről panaszkodott. Miután sokáig mindent alaposan meghánytak vetettek, miképpen lehetne a kérdésben a legjobban dönteni, a nemesség azt határozta, hogy a Fejedelem ebben az ügyben ne ragadtassa magát semmiféle meggondolatlan cselekedetre, hanem alaposan megfontolva, az összes világi és egyházi bírák tanácsának kikérésével intézkedjék ez ügyben, s ezalatt Dávid Ferencet őrizet alatt tartásuk. Dávid Ferenc, bízva korábbi hitvitáiban és a nemességben, amelyről az volt a felfogás, hogy az ő oldalán áll, nem félt egyáltalán. Mihelyt azonban köztudomásúvá vált, miszerint a fejedelemnek a szándéka valóban az, hogy a Krisztust káromló nézeteket kiirtsa, kevesen voltak olyanok, akik vele szembeszálltak volna. A főnemeselek közül ebben a helyzetben már senki sem támogatta D. Ferencet, a nemesek közül pedig nyolcan, vagy legfennebb tizen tartottak vele. Ezek is, mivel úgy látták, hogy a Fejedelem szándéka komoly, nem akartak elszántan és megalkuvás nélkül szembeszállni az ő akaratával. Minthogy észrevették, hogy az országgyűlésen a jelenlevő katolikusok száma rendszerint kicsiny, törvénybe akarták iktatni az ország nevében az eretnekség elfogadását, de intézkedtem (intézkedés történt), hogy ha csak egyetlen katolikus lenne is jelen, az azonnal tiltakozzék. A gyűlésen négy előkelő katolikus nemes volt, akiket én szüntelenül biztattam, hogy bátran tiltakozzanak. Velünk egy véleményen, vagyis Dávid ellen voltak az erdélyi szászok, mert mint buzgó lutheránusok erősen haragudtak Dávid Ferencre. Ennélfogva mihelyt egyetlen katolikus tiltakozni kezdett, őt követve egy egész szász nemzetség — tiltakozásként felállt. Emiatt azután az országgyűlésen, D. Ferenc érdekében követői semmit elérni nem tudtak. Ennélfogva az a határozat hozatott, mely szerint június elsejére hívjanak össze országgyűlést Gyulafehérvárra, arra Dávid Ferencet tizenkét papjával együtt idézzék meg; ha a nemesek közül egyesek az ő pártját akarnák fogni, megjelenhetnek és ügyét szabadon védelmezhetik. A Fejedelem hívjon meg a szászok közül tizenkét papot, mert az országban ennyi a szász városok száma; ugyanannyit a magyarok közül, közben azonban D. Ferenc őrizetét erősítsék meg a Fejedelem darabontjaival. Dávid pártján levő nemesek határozottan követelték, hogy D. Ferenc legalább a gyűlés megtartásáig maradjon szabadon, ígét hirdethessen stb. Elérni mégsem tudtak semmit, ellenkezőleg, Dávidot húsz darabontra bízták azzal a meghagyással, hogy mindenkit tartsanak távol a vele való találkozástól. Így erős őrizet alatt Kolozsvárra küldték saját házába. Blandrata György az országgyűlésen Dávid Ferenc hivataltársával, név szerint Istvánnal, a kolozsvári magyar pappal és iskolaigazgatóval nyilvános vallomást tettek arról, hogy ők sosem voltak D. Ferenc véleményén, és mihelyt alkalmuk lesz, D. Ferenc tanításának új voltát latin, német és magyar írások alapján részletesen be fogják bizonyítani. Ezzel a tordai országgyűlés véget ért. Mindezek a húsvét utáni első és második héten történtek.

2. Éppen távozni készültem Tordáról, amikor a Nagyságos Fejedelem magához hívatott és mintegy hat órát vagy még annál is több ideig mindenről elbeszélgettünk egymással. Átadta nekem D. Ferenc téziseit azzal, hogy azokat a Szentírásból vett helyekkel röviden cáfoljam meg. Közben arra is felhatalmazott, hogy ha akarok, utazzam Kolozsvárra és nézzem meg a Társaság kollégiuma számára kijelölt és átadott helyet. Mivel a sok, szinte nap mint nap tartott prédikációtól nagyon kifáradtam, szívesen elfogadtam, amit Nagysága ajánlott. Távozásomkor igen komoly formában arra hívtam fel Nagysága figyelmét, nehogy hitvitát engedélyezzen. Miért kellene azt megvitatni, ami fölött közülünk senkinek sincsen semmi kétsége? Ki kételkedhetnék abban, hogy Krisztust imádni kell? Ki ne tudná, hogy ő az örök élet adója? Különbön is ezt tanítja az egész keresztény világ az összes felekezetek, bármilyen névvel neveznek is magukat. Mi történe, ha most támadna egy megátalkodott rebellis, aki azt kezdené állítani, hogy Nagyságodnak engedelmeskedni nem kell és elpártolásra hívná fel az országot? Ha pedig azt kérdeznék tőle, miért teszi ezt, miért nem ismeri el Nagyságodat fejedelemnek, holott az összes rendek egyhangúlag Nagyságodat választották meg az ország fejedelmének, azt felelné: a rendek Somlyói Báthori Kristófot választották meg, Felsőged azonban, Nagyságos Fejedelem, nem mondott igazat, amikor azt állította, hogy személye és neve Báthori Kristóf, a valóságban Nagyságod nem azonos vele. Hogyan — mondom — védené meg ellene a Nagyságod ügyét? Átadná-e, hogy kivizsgálják, vajon Nagyságod valóban Báthori Kristóf, vagy talán inkább az ellene kihirdetett és megállapított büntetéssel bizonyítaná be, hogy valóban Nagyságod Báthori Kristóf? Hasonlóképpen most, midőn D. Ferenc Krisztust teljesen kivetkőzteti mindenféle isteni mivoltából, és azt vallja, hogy őt nem illeti meg semmiféle imádat, továbbá azt tanítja, tőle semmiféle alkalmi vagy szellemi segítséget remélni nem lehet; amikor ezt az istentelen tanítást valamennyi ország, valamennyi nép, nemzetség és állam egyhangúlag balgának és nevetségesnek tartja, hát miért kellene azt vitára bocsátani, amiben azok közül, akik magukat keresztényeknek akarják vallani, senki sem kételkedik?

3. Ezzel eltávoztam a Fejedelemtől. A Fejedelem másnap Gyulaférvárra, én a tanácshoz intézett levelekkel Kolozsvárra mentem. Ezekben a levelekben az a meghagyás állott, hogy a templomot, melyet remek művészettel, három királynak igen bőkezű költségén építettek, és ők elfoglalták, adják át a mi kezünkbe. Ebben az ügyben segítségemre volt egy katolikus nemes, a Nagyságos Fejedelem udvarmestere, Nagy Gáspár. A tanács a templomot még aznap át is adta. Mindent megtisztítottunk, időleges használatra faoltárt építettünk, a szobrokat és a festményeket, amelyekről valamiképpen megtudtuk, hogy a polgároknál vannak, bírói felhatalmazással felhajásztuk és elhoztuk. A kelyhet és vele együtt a legértékesebb papi ornátusokat a Nagyságos Fejedelem adta. Azért, hogy Jézus Krisztus dicsőségére és az egyház gyarapítására üdvös és áldott legyen, a húsvét utáni harmadik vasárnap én hirdetem ígét és mondtam misét a templomban. Szinte alig hihető, hogy az emberek milyen nagy sokasága gyűl össze mind a mai napig az igehirdetésekre. Igen sokan

megkeresztelkednek. Ezért aztán nem csoda, ha mindig olyan fáradtan érkezünk haza, hogy csak az egyedüli Isten kegyelmével tudjuk magunkat megtartani.

4. Eközben közeledett június elseje, a meghirdetett országgyűlés napja. Ezért a Fejedelem levélben arra szólított fel, hogy D. Ferenc perén legyek jelen Gyulafehérváron. Következésképpen mindketten, én és D. Ferenc, útnak indultunk, de én két nappal korábban, mint ő. Május 31-én megérkezvén Gyulafehérvárra, istentiszteletet tartottam a fejedelmi udvarban. Ugyanazon a napon a Fejedelem magához hívatott és mindent tövéről hegyire elmondott. Én szilárdan kitartottam a véleményem mellett, vagyis, hogy semmiféle vitára szükség nincs, s még azt is hozzátettem, ha vitára kerülne a sor, egyáltalán nincs kétségem afelől, hogy a kálvinisták és a lutheránusok szükségképpen alulmaradnak. Nagyságos Fejedelem — mondám —, Nagyságod tudja, mi az ő alaptételük: azon kívül, amit a Szentírás kifejezetten tanít, semmit sem kell elfogadni. Nem fogadják el az állításokból folyó következményeket, visszautasítják az Írás szavaiból a legvilágosabban adódó következtetéseket, csupán a szavakra támaszkodnak. Kifejezetten sehol sem fordul elő az az állítás, hogy Krisztus nem József magvából fogant. Mig tehát a kálvinisták, a lutheránusok és D. Ferenc elvetik a következményeket, Mária szüzességéből a kálvinisták sohasem fogják bebizonyítani, hogy Krisztus nem József által fogantatott. Ilyen megállapodások után a Fejedelemtől a szál-lásomra tértem, és lám este a vacsoráról a Fejedelem írásba foglalva elküldte hozzám a per egész sorrendjét, éppen ezt a lapot, melyet ideiktatva láthattok; ebből világosan kivehető a per egész indoklása és lefolytatása.

5. A vallás és a nemrégén Dávid Ferencről írásban és szóban hirdetett tanok kérdésére vonatkozó peres eljárás és per módozatáról és rendjéről:

I. A Nagyságos Fejedelem meghagyása szerint a meghívott világiak és egyháziak június elsején reggel hét órakor gyűljenek össze a Fejedelem nagytermében, ahol kinek-kinek egyenként kijelölik a helyét.

II. Mihelyt helyüket valamennyien elfoglalták, a nagyságos Fejedelem mindenkit komolyan figyelmeztet, nehogy bárki is, akár világi, akár egyházi, felhívatlanul valamit is mondjon vagy beszéljen.

III. A Fejedelem Dávid Ferencet azon a címen idézi meg, hogy az egyházközségek hitújítónak mondják, őt a terem közepére vezetik, és ott bizonyos, arra kijelölt személy meg fogja kérdezni tőle, vajon szerzője-e annak a hittételnek, mely állítólag eltér korábbi tanításaitól.

IV. Ha D. Ferenc e tényt tagadná, akkor tanúk és iratok által rá fogják ezt bizonyítani.

V. Ha azonban azt mondaná, hogy ez a valóság, és makacsul igyekeznek ezt megvédeni, akkor Blandrata doktor, annak az egyháznak a seniora, amelynek D. Ferenc a superintendense volt, és e felekezetnek többi papja, valamint a többi erdélyi meg magyarországi egyházközség be fogja bizonyítani az írások alapján és élőszóban, hogy Dávid Ferencnek ez a hittétele nemcsak új, hanem istenkáromló is.

VI. Minthogy azonban ebben a tárgyban már volt egyszer kiadva nyilvános tiltó rendelet, nehogy valaki a vallás dolgában az egyházba valami újat bevezessen, ezért e kérdésben utólagos disputára szükség nincsen, hanem mindenekelőtt annak a vallásnak tudorai fejtik ki, hogyan kell vélekedni D. Ferencről.

VII. Mihelyt erre a kérdésre kerül sor és D. Ferencet az övéi ítélete alapján tévelygőnek és újítónak jelentik ki, a többi tudor és isten igéjének szolgája egyenként kifejti véleményét e tárgyban, s miután valamennyiük felfogását a közösség előtt írásba foglalják, a Nagyságos Fejedelem a tanáccsal együtt megvizsgálja, hogy milyen intézkedésekre lesz majd szükség.

6. Nagyon szerettem volna és szüntelen kértem a Fejedelmet, hogy a peren ne legyek jelen, de akaratának engedelmeskednem kellett. Június elsején napkeltekor a Fejedelem saját kezével írott üzenetben szólított föl, hogy hét óraker legyen ott. Sokaktól körülvéve vonultam be a terembe. Azt figyeltem meg, hogy az aula a kálvinista és a szász papok tömegével, valamint a nemességgel van tele. Az udvarmester kijelölte mindenki helyét. Engem ezalatt bevezettek a Fejedelem belső hálótermébe s közben mindent elrendeztek és a helyemet is kijelölték. Miután a formai kérdések elintézését nyertek, belépett a Fejedelem; nekem az udvarmester mögött adtak helyet, jobbomon, — amint mondani szokás — a főkamrás ült, ezután következett a kancellár. Elékn asztalt tettek s mellé jogvégzett írkokot, aki mindenkinek minden szavát írásba foglalja. Ezután bevezették D. Ferencet, mocskosan, porlepetten, remegve; a Nagyságos Fejedelem felszólította, vajon ő-e a szerzője azoknak az újításoknak, amelyeket mindenfelé terjesztenek? Nyomban ezután Blandrata Dávid írásaiból és mondásaiból előadta az istenkáromlásokat, melyeknek lényege a következő. Krisztust semmiképpen sem kell imádni, senkinek semmilyen segítséget nyújtani nem képes stb. Amikor azt kérdezték tőle, vajon hirdette-e ezeket, először azt felelte, hogy ő Tordán ezeket nem prédikálta. Mégis később, amikor a sok kérdéssel ezt rábizonyították, beismerte, hogy ez volt az ő véleménye, ezt tanította és kész megvédeni. Mihelyt azonban a Fejedelem újítással kezdte vádolni, könnyörögve még egy nap engedélyezését kérte számára, hogy pontosabban válaszolhasson és felkészüljön annak bizonyítására, hogy ő mindig, kezdettől fogva ugyanazt tanította. Miután kivezették a teremből, a Fejedelem mindenkit megkérdezett, mi a véleménye, vajon engedélyezhető-e számára még egy második nap. Sem az összes világiak, sem a papok közül senki sem akadt, aki emellett érvelt volna, csupán azok, akik körülöttem ültek, javasolták, hogy kérésének teljesítését nem kell megtagadni, nehogy azt mondhassa, nem az igazság törvényével, hanem erőszakkal ítéltek el. Így aznap az országgyűlés véget ért.

7. Másnap hét óraker megjelent D. Ferenc és azt akarta bebizonyítani, ő mindig azt tartotta, hogy Krisztust nem kell imádni és tőle semmi segítséget nem kell kérni. És azt bizonygatta műveiből, hogy nincs semmi más, csak Atyaisten, az egyetlen és imádandó Isten. Blandrata ezzel szemben társaival együtt azt állította, hogy a vita nem arról folyik,

vajon az Atyát imádni kell, hanem arról, vajon tanította-e, hogy Krisztust nem kell imádni. De mikor a Fejedelem D. Ferencet megfeddte, vajon véleménye szerint helyesen járt-e el és azt bizonyította-e, amit kellett volna, bátorságát teljesen elveszítette. Miután a teremből kivezették, a Fejedelem mindenkit felkért, hogy mondjon véleményt e három kérdésben:

Először: Magukévá tették-e valaha is D. Ferencnek ezt a nézetét és tanát?

Másodszor: Vajon ez a tan új-e?

Harmadszor: Vajon istenkáromlás-e?

Elsőnek Blandrata és hívei fejtették ki véleményüket külön-külön. Mindannyian azt bizonygatták, hogy ők ebben a kérdésben nem értettek egyet D. Ferencel. Továbbá azt állították, hogy nem is hallottak róla, és hogy ez az egész keresztény vallást felforgatja. Másodiknak a kálvinista és a lutheránus papok következtek, akik ugyanazt hajtogatták, amit Blandrata. Azután a D. Ferenc pártjához tartozó nemésekre került a sor, ezeknek állhatatlansága és pálfordulása egyenesen elképesztőnek látszott. Először ugyanis mesterük, D. Ferenc ellenében azt állították, hogy ők sohasem hallották tőle ezt a tanítást. Kezdetben nem merték istenkáromlásnak nevezni, azután, mégis, ha későn is, annak mondták. Negyediknek az ország előkelőire került sor, közülük azok, akik a Fejedelemtől balra ültek, mind elítélték. Ezután mi következünk. Azok, akik az én két oldalamon ültek, szintén elítélték. Legvégén a Fejedelem véleménye, amely megegyezett az enyémmel, ez volt: hiszünk az Atyaistenben, Jézus Krisztusban, az Ő Fiában és a Szentlélekben, a lényegében egy, személyében három Istenben. Ennélfogva Dávid Ferencnek ezt a nézetét mi is újnak és istenkáromlónak tartjuk. Ilyen előzmények után vezették be D. Ferencet, hogy meghallgassa az ítéletet: a Nagyságos Fejedelem akaratóból fogollyá nyilvánított. Kalapját a katonák lába alá dobták. A kalap a nyomában haladó követői kezébe került, akik amint ott állogáltak (ó, micsoda kába dolog, micsoda papok!), azt kezdték kérni, hogy válaszolás végett biztosítsanak számára még egy napot. Vonakodás nélkül engedélyezték. A harmadik nap, miután összegyűltünk, az ügy hamar véget ért. Ugyanis mindannyian takarodót fűjtak, egyetlen ember, D. Ferenc vejének a kivételével, akit, minthogy akkor makacsabban kiállott, bilincsbe verték. Igaz, később ő is elpártolt D. Ferentől. Ime, a története az egész pernek.

Ugyan
Blandrata
Lutheránus

8. A következő napon, amely pünkösd első napja volt, elég nagyhatású szentbeszédet tartottam. Amikor azonban a Nagyságos Fejedelmet kötelessége arra szólította, hogy valahova elutazzék, felhatalmazott, hogy akaratom szerint Nagyságát, akár Gyulafehérváron, akár Kolozsváron várjam meg. Válaszom az volt, hogy én inkább Kolozsváron szeretném megvárni. Ezért pünkösd másodnapján Kolozsvárra jöttem, ahol a keresztények gyülekezete diadalt ülve a D. Ferenc fölött aratott győzelemtől, boldogan fogadott. Dicsértessék Isten, és a mi urunk, Jézus Krisztus Atyja, aki azt mondván, nincs béke az istentelenek számára, magát Blandratát, D. Ferenc mesterét, mint ellenséget fegyverezte fel ellene. Most,

ha valaki dolgozni akar, annak van mit tennie Erdélyben. Ugyanis minden arianus szégyelli a maga csúfságát. Ő atyák és testvérek a Krisztusban, akik után oly nagyon sóvárgunk, bárcsak itt lennétek, hogy tanítsátok az Isten ígérére szomjúhozó népet. Bocsássatok meg, ha nem írtam elég csiszoltan. Ám, ha itt lennétek, belátnátok, hogy nincs erre időm. Kolozsmonostor, 1579. év június 9-én.

Hozzátok méltatlan testvéretek

*Leleszi**

* A bevezetőt írta és a dokumentumokat latinból fordította Bodor András. Átvéve a Korunk 1968. 8. számából, 1208—1216 l.

SZÓSZÉK ÉS ÚRASZTALA

A VÁNDORLÁS TANUSÁGOS KÉPE

1 Móz 47, 9

Földi vándoréletünk rövid időszakára emlékeztethet minket általában minden változás, amit belvilágunkban s a körülöttünk levő dolgokban szemlélünk; arra figyelmeztet minden eszme, minden iránynézet, mi az öntudat első felvillanása óta lelkünkben támad.

Vándoréletünkre emlékeztet minket közelebről mindennap alkonyodása, midőn lankadatlan hagyjuk félbe napi munkánkat; minden betegség, midőn a vándorbot egyidőre mintegy kiesik vagy kiszakíttatik kezünkből. Azonban kedves atyámfiai! e vándorlásra emlékeztetésnek csak akkor lehet valódi becse s fontossága, ha azt erkölcsi életünkre nézve épületessé tesszük, mi az által eshetik meg leginkább, ha a vándorlás tanuságos képét szüntelen szemünk előtt tartjuk s nem feledjük azt oly hamar, mint a halottat olykor feledni szokták, mihelyt azt a sírjába rejték. Jertek hát atyámfiai! Válasszuk ki s szemléljük néhány pontban egy mestersége tökéletesítése végett vándorló ifjú képét, hogy ennek szemlélése által Isten képét, saját lelkünket tökéletesítsük.

1. Első kelléke a vándornak az útiköltség. Gondoskodjatok minde-
nekelőtt az útiköltségről, ti földnek vándori! Ideje korán gondoskodja-
tok a földi vasárnapokra megkívánható eledelről; ámbár a lelki, az örök-
javakra szükség embernek főképp törekednie, de ki kell elégítenie az ér-
zéki természet szükségéit is; a lelkiekre nézve is nélkülözhetetlenek a
testi javak mint segédeszközök. Gondoskodjatok azért ezen eszközökről.
Ne hagyjátok magatokat csudákra. Vándorútunk nem pusztákon megyen
keresztül, mint hajdan a zsidó népé, hol saját munkásságával semmit se-
szerezhetvén, a mennyei Atya küldözgeté neki az eledelt.

A munkában leli fel az ember az ő paradicsomát, abban a bünök
elleni leghathatósabb fegyvereket; a vidámságot, mely a munkának kísé-
rőtársa; az emberek előtti becsületet, mely a szorgalmat környékezi; a
testi és lelki erőket, a melyek gyakorlat nélkül elrozsdásodnak; munkás-
ság nélkül nincs tisztességes kenyér, nincs izletes falat, anélkül nem
virulhat fel a lélekbéke s megelégedés virága. Az útravalóról gondoskod-
jatok hát jó korán ti is életvándorok!

2. Az útiköltség mellett az öltözet az, miről gondoskodnia kell a
vándornak, hogy por- és szennyfoltos úti és mivesnapri ruháját olykor
változtathassa.

A te úti és mívesnap i ruhád, azon gondolkozás- és cselekvésmód, amelyben lelked e földi utazása alatt a rábízott munka közben megjelent; ámde e mindennapi szokott öltözet olyan könnyen szennyesülhető, s majd alig ismerhetni ama hófehér tisztaságra, melyben lelked a teremtő kezéből kijött. Ne mulaszd el azért ember, ezen te lelki ruhádnak minél gyakrabbi tisztogatását, s világosság fiaihoz illő öltözettel i változtatását, nehogy belélapadjon lelkedbe a tisztátalanság s megrögzött hajlamoddá váljék az abban való járás. Azonban a köznapi öltözettel, a közszokással nem szabad megelégedned. Mint a vándorlegénynek megvan az ő különös ünnepi díszruhája: így neked is atyámfia, olykor a közönségesen felül kell emelkedned, vagy kép nélkül szólva viszonyozd szeretettel a gyűlölést, nyújts békejobbot megsértőidnek; tégy többet is, mennyit az önérdek kíván, karold be jótékonyságod ölébe mind, akikre azt kiterjeszteni képes vagy. Ily vasárnapi fényesebb eszmék és elvek új ruháival, miket a mindennapi lelkek nem várnak, fel nem foghatnak, szükség olykor ékesíteni magadat; a szeretet és nagylelkűség ilyen munkáival, miket a rendes köznapi igazság nem kíván, szükség magadnak egy-egy magasított lelki ünnepet készítened. Csak a szentebb órák ily gyümölcsei által szentelhetsz mennyei Atyádnak is valóban szent ünnepeket.

3. Vegyétek gondolóra továbbá ifjúnk vándorkönyvét is: ott béjegyezve találjátok: honnan jó s hová megyen, személyes leírását, hivatását, életszabályait; a helyeket hol munkában volt; a megbízásokat miket itt-ott végre kell hajtania; az oktatásokat, miket az Atya utolszór az útra adott. Életvándora! a te vándorkönyvedet megbecsüld. El ne távozzék e törvénynek könyve a te szádtól és a szerint cselekedjél, mert akkor lesznek szerencsések a te lépteid. (Józs. 1:8). E könyvben van megírva: honnan jöttél s hová mész: porból vagy és porrá kell lenned; személyes leírásod: Isten képe re vagy teremtve; hivatásod: orcádnak verítékéval eg yed a te kenyeredet, — és légy tökéletes, mint a te mennyei Atyád tökéletes. E könyvben van megírva a két nagy parancsot: szeressed a te Uradat, Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és minden erődből, — s szeressed felebarátodat, mint te magadat; s az életbölcesség szabályai, mikre ügyelned szükség a vándorút annyi veszélyei közt.

4. De a vándornak botra is van szüksége, mely támasza neki elfáradtában; fegyver kezében a megtámadók ellen; oly eszköz, mellyel a rögök és akadályköveken át magának utat törhessen. Van-e valami támaszod, van-e jó vándorbotod ember, a fárasztó életpályán? A hit a vándorbot, — nincs annál erősebb támaszunk, midőn erő s bátorság megfogyatkoznak. Ragadjuk meg azért mindkét kezünkkel a fenntartó botot, mely mint Mózes pálcája: képes lesz eloszlatni szükségünket, aggasztó gondjainkat. Azonban a hitnek szükség külsőleg is erényes tettekben, a szeretet munkáiban nyilatkoznia: a te vándorbotodnak, mint hajdan az Áron vesszejének, egyszerre kell virágokat és gyümölcsöket teremnie. Ekkor a tiszta jószándék s Istenbe vetett hit vigasztaló érzetével szívedben s emberbaráti nemes tettek fegyverével kezekben, a munkás hit erős botjára támaszkodva bátran szólhatsz fel Dáviddal: „Még ha a halál árnyékának völgyében járok is, nem félek a gonosztól, mert te velem vagy; a te vessződ és botod, azok vigasztalnak engem.“ (Zsolt. 23:4).

5. Ne említsem-e még azt is Atyámfiak, mily kívánatos a vándornak a jó útitársaság, az útja terheit könnyebbitő szíves részvét, az útasító kalauz: mert senki sem érezheti inkább e szavak igazságát: nem jó az embernek egyedül lenni, mint aki idegen földön vándorol. Mily árván, elhagyottan érzed magad, hogyha hű társak, részvevő jóbarátok nélkül kell utaznod. De íme, mennyei Atyád, ki a társas lét ezen szükségét szívedbe oltá, annak kielégítéséről is gondoskodott. Küld útitársat tenéked életpárodban, s útikíséretül gyermekek, rokonok, jóismerősök és tanítókkal környékez téged, s kalauzul adta elődbe a lelkiismeretet s kijelentett igéjét. Ki az oka, ki hibája, hogy ha te Isten és természet szava ellenére elvonod magad ettől a jó és balsorsodban résztvevő társágtól, vagy ha ezt meg nem becsülve, boldogtalanná teszed életedet.

Csatlakozzunk minél szorosabban útitársainkhoz, akiket még mieinknek nevezhetünk, s hű egyetértésben utazzunk velök; ekkor mindvégig örvendhetünk egynéhány részvevő, hű lélek társaságának s egymást, kiegészítve, támogatva, könnyebbíthetjük a vándorlás nehéz terheit.

6. Oly rövidre van szabva különben is a vándorlás időszaka, mit a maga kiképzésén csüngő vándornak egy percig sem szabad szem elől téveszteni. A próbaidő ily rövid s bizonytalan voltának bizonyossága nem indítana-e minket annál nagyobb becsben tartására s felhasználására, minden még mosolygó percnél? Lehetnének-e képesek azon vándorhoz hasonlítani, aki útitársaival mindig verseng és kötekedik, s parányi örömeiket is irigylis háborgatja; aki a legjobb munkaórákat s a tanulhatós alkalmait elhanyagolván, mindig csak azon járta eszé, hogy önkényes ünnepeket tartson s hogy minél több időt lophasson el magának henye s haszontalan mulatozásra?

7. Gondoljuk meg inkább végtére azt, amit a vándor ifjú szakadatlanul szemé előtt tart: ez a vándorlás célja. S mi volna ez egyéb, mint magát önszakmájában, mesterségében tökéletesíteni, hogy hazatértekor a próbát jól kiállhassa, hogy mesterré lehessen, övéinek, honának javára. Ember! a te rendeltetésed ugyanaz, menj hát és cselekedjél hasonlóképpen, tökéletesedés a te földi vándorlásod magasztos célja; a mennyei hazában szoros vizsgálat vár reád: miként töltötted ki munkaidődet e földi hazában? méltó vagy-e arra, hogy egykor a nagy munkaadó s bíráló szájából hallgassad ama jutalmazó szót: „Jól vagyon jó és hű szolgám, kevesen voltál hű, sokra bízlak ezután; menj be a te uradnak örömébe“. (Mt 25:21).

Ily magasrátörő szellemben haladjunk elő atyámfiak! Az élet vándorútján, mindig tökéletesítve magunkban a szentnek, igaznak és szépnek érzelmeit; mindig igyekezve jobba és bölcsebbé lenni, hogy a mi előnkbe adatott célt kifuthassuk; de mindig helyet adva szívünkbe az apostol szerény vallomásának: „Nem mondom, hogy már elértem, vagy, hogy már tökéletes volnék; hanem igyekezem, hogy el is érjem“. (Fil 3:12). Ámen.

KRIZA JÁNOS*

* Megjelent a Keresztény Magvető I. kötetében 1861. 124—133; rövidített szöveg.

A SZERETET HATALMA

1 Kor 13, 1—13

A 8. Zsoltár 4—6 verseiben ezt olvashatjuk: „Mikor látom egeidet, a te ujjaidnak munkáját, a holdat és a csillagokat, amelyeket teremtettél: micsoda az ember — mondom — hogy megemlékezel róla, és az embernek fia, hogy gondod van reá? Hiszen kevéssel tetted őt kisebbé az Istennél, és dicsőséggel és tisztességgel megkoronáztad őt“.

A világ egyik legnagyobb tudósa, Harlow Shapley, Darwin szellemében arról beszél, hogy az ember folytonos fejlődésben van addig a korszakig, amíg a szellem és a lélek eddig nem is sejtett tökéletesedési fokát el nem éri. Ehhez a megállapításához azt a megjegyzését is hozzákapcsolja, hogy e szó: együttműködés (kooperáció) az az erkölcsi elv, amelyre az embernek fennmaradása reménységét fel kell építenie. Az egyik feltevés szerint Isten az embert az angyaloknál csak valamivel tette kisebbé. Egy másik feltevés szerint az ember képes szinte elérni Isten magasságát.

Az éremnek másik oldala az, hogy a legkiválóbb biológusok arról beszélnek, hogy ha nem is hirtelen, de fokozatosan lesüllyedhet az ember a dinosaurus nevű őszállat állapotába, amikor szembe kell néznie megsemmisülésével, mert a környezetéhez való alkalmazkodásra teljes mértékben képtelenné válik. Szerintük ez az állapot bekövetkezhetik, ha az ember nem találja meg legégetőbb problémáinak megoldását.

A közvélemény csak lassan, fokozatosan ébred rá a környezetünkkel való sok visszaélésre, annak kihasználására, sőt megmérgezésére. Sok vonatkozásban nem voltunk és nem vagyunk elővigyázatosak. Kifosztottuk a természetet, megmérgeztük a földet, a levegőt és a vizet, mindenféle kártékony, egészségtelen anyaggal. Egyik tudósunk megállapítása szerint egyedül az Egyesült Államokban évenként 2 és fél billió tonna méreggel szennyezzük be környezetünket.

Mindemellett meg kell említenünk a szörnyű veszélyt, amely a fehérek és feketék egymással való küzdelmében társadalmunk egységét egyre nagyobb mértékben fenyegeti Amerikában, Rodéziában, Dél-Afrikában és máshelyt.

Ezenkívül nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a fehérek és sárgák közötti harcot, amely Kelet és Nyugat között ma folyik. Eljöhét az idő, amikor a technológia képes lesz az emberiséget megsemmisíteni.

Mindezt bevezetésképpen mondtam el mindahhoz, amiről nektek a mai napon beszélni szeretnék. A nagy amerikai unitárius, Channing Ellery Vilmos írja emlékezéseiben, hogy prédikációiban, bármilyen kérdéstről szóltak is azok, mindig valamilyen formában előtérbe került az ember méltóságának a fenséges eszméje, — és én, részben saját tapasztalataim alapján, részben mint Channing buzgó tanítványa szeretném kihangsúlyozni azt, hogy ez a nagy kérdés állott a múltban is és áll ma is gondolkodásom és érdeklődésem középpontjában.

Pál apostol, a mindenkori irodalom egyik legfenségesebb szövegében ezt mondja: „Most pedig megmarad a hit, remény és szeretet, e három, ezek között pedig legnagyobb a szeretet“. Pál apostol azonban nem csupán erről a három tulajdonságról beszélt. Szüntelenül hangoztatta, hogy van múlandó és van maradó az életben és e három tulajdonságban az élet igazi értékeit csupán egybefoglalta. Nem sokkal előtte Jézus, a történelem legnagyobb humanistája nem csupán arra hívta fel a figyelmünket, hogy a szombat van az emberért és nem az ember a szombatért, és egyetlen nap sem megszentelt, amelyen az ember nem tép kalászt az éhezőnek, nem gyógyítja a beteget és nem látogatja meg a börtönben vergődőt, — hanem azt is erőteljesen hirdette, hogy az élet legfőbb mértéke és legnagyobb ajándéka a szeretet, és hogy a szeretet nem ismer félelmet, hogy a vallás nem merülhet ki szertartások gyakorlásában, vagy az „Uram, Uram“ egyszerű ismételtetésében, hanem annak lényege a szeretet gyakorlása a felebarát iránt, sőt még az ellenség iránt is.

Ballou Hózeás, az Egyesült Államok legnagyobb univerzalista prédikátora, aki az evangéliumi szeretetet prédikálta, szemben azzal a dogmával, amely az embernek a haragvó Isten általi kárhozát hirdeti, megingathatatlan meggyőződéssel hirdette azt is, hogy ha szeretet van bennünk, a világon semmi nem árthat nekünk, ha pedig nincs bennünk szeretet, cselekedeteinknek nincs semmi értékük.

Egy másik híres prédikátor, Gibran Kahlil pedig azt hirdette, hogy „ha a szeretet megragad minket, kövessük annak irányítását, bármilyen nehéz és meredek úton vezessen is minket. És ha a szeretet szárnyai átölelnek, engedjünk ennek az ölelésnek. A szeretet, amiképpen megkoronáz, keresztre is feszíthet. De a szeretet mégis önmagában az ember számára mindenképpen elegendő“.

Csodálatos ez a szó, szeretet, Testvéreim! Ki képes igazán ismerni annak titkait? Csak annyit tudunk, hogy a hidrogén jelenlétének formájában valósította meg a világegyetem létrejövetelét, hogy ez áll a gravitációs erőnek a középpontjában is, amely egybetartja a földet és irányítja annak titkait? Csak annyit tudunk, hogy a hidrogén jelenlétének formáját, amelyet Noéminak tett, így hangzik: „Ahová te mégy, oda megyek én is, ahol te megszállsz, ott szállok meg én is, néped az én népem és Istened az én Istenem“.

Ez volt a lényege annak a teljes odaadásnak, amely Dantét Beatrix-hoz, vagy Browning Róbertet Barrett Erzsébethez kapcsolta. Ez testesült meg Assiszi Ferenben, aki szerzetestársait és a szegényt és minden embert szent és feltétel nélküli szeretettel szeretett, és aki a legenda szerint a madaraknak is prédikált és meggyőző erejével még a vadállatot, a farkast is megszelídítette. Florence Nightingale, ez a nagyszerű angol asszony, akit a londoni Essex unitárius egyház nevelt, a krími háború idején egyformán részesítette szent szeretetmunkájában a katonákat és a polgári személyeket, bár, amint visszaemlékezésében írja, az általa gyakorolt szeretet állandóan azzal fenyegette, hogy „álmai halomra dőlnek, amiképpen az északi szél elpusztítja a kert virágait“. Cawell Edit pedig Belgiumban tett a háború idején nagyszerű tanúbizonyságot a szeretet

erejéről, amikor egyformán ápolta az ápolásra szorulókat arra való tekintet nélkül, hogy barát vagy ellenség volt-e az illető.

Különféle szavak állanak rendelkezésünkre annak kifejezésére, amiről elmélkedünk. Agapé, ez a görög szó szellemi, lelki szeretetet jelent, a testvér, a hozzánk legközelebb álló és nekünk legkedvesebb, valamint minden férfi és minden nő iránt. Caritas, ez a latin szó inkább a jóakaratot, a segítőkészséget, a szolgáltni akarást fejezi ki. És Eros, amely szintén latin eredetű, a férfi és nő egymás iránti szép kapcsolatát, a testi szerelmet és a lojalitást, a hűséget jelenti, azt, amit a modern társadalom oly gyakran nevetségessé próbál tenni és lealacsonyítani. A szeretet éppen annyira misztérium, mint az ember, vagy mint Isten, vagy mint maga a világegyetem, vagy mint az édesanyának gyermeke iránti szeretete, vagy mint Dávid és Jonathán egymás iránti hűsége, vagy mint Schweitzer Albert felesége és főápolónője iránti szeretete, akik egymás mellé vannak eltemetve, az ő saját sírja mellé, és misztérium az ő kollégái, betegei és minden szenvedő ember iránti szeretete; misztérium Waldo Emersonnak fiatal menyasszonya iránti szeretete, akinek szenvedéseit és korai halálát feledni nem tudta soha. Emlékezetembe idézem egy fiatalkori barátomat Bostonból, az Izrael templom rabbiját, Lóth Liebman Józsuét, aki a lélektan és vallás kapcsolatáról írta első nagyszerű könyvét, és aki tudta azt, hogy az élet művészete, a szellemi egészség önbecsülést, önmaga iránti szeretetet, de ugyanakkor a testvér és felebarát iránti szeretetet is jelenti, legyen bár szamaritánusról, zsidóról, angolszászról, oroszról vagy kínairól szó.

Ez ünnepi órában emlékezem Martin Luther Kingre, aki négy évvel ezelőtt az északamerikai unitárius univerzalista nagygyűlésen többek között ezt mondta: „Habár ti üldöztök és elhanyagoltok minket, mi szeretni akarunk titeket; habár megfosztotok minden jogunktól, bántalmazátok gyermekeinket és eltapossátok őket a nagyvárosok utcáin, mi szeretni akarunk titeket; és habár ti megvették és megölték minket, mi mégis szeretni akarunk titeket“. Ezek alig elhíhetők kijelentések, pedig valóban elhangzottak; és habár az ilyen élet számunkra alig elképzelhető, Luther King valóban ilyen életet élt.

Ez alkalommal japán testvéreimre is gondolok, akikkel két évvel ezelőtt ültünk néhányan egy japán városban a tárgyalóasztal mellett, vallások közti megértésről és együttműködésről beszélgetve. A napnak a végén a japán résztvevők egyike felállott és ezt mondta: „Ha ismertük volna annakidején egymást, úgy ahogy ma egymást megismertük, egészen bizonyos, hogy mi nem bombáztuk volna Pearl Harbort, ahogyan azt harminc évvel ezelőtt tettük, és önök se dobták volna le azokat a bombákat, amelyek olyan szörnyű pusztítást vittek végbe Hirosimában és Nagaszakiban.“

Természetesen a nemzetekben megvan az a felfogás, hogy a támadás és erőszak életünkhöz hozzátartoznak. Nekem azonban az a szilárd meggyőződés, hogy az erőszak semmiképpen nem lehet a mi módszerünk, se Vietnamban, se máshelyt. Véleményem szerint az ország védelmére kiadott sok-sok billió dollár sem jelenthet megoldást. Szüntelenül azért imádkozom, hogy a védelmi politika helyett nemzeti életünk üllőin a szellem és az igazságosság kardjait kovácsoljuk.

Személyes életünkben is van bennünk hajlam arra, hogy elkülönültségbe húzódjunk vissza és a gyűlölet fegyvereit élesítsük a rajtunk kívül állók ellen. Pedig meg kell tanulnunk, hogy szenvedélymentesekké és résztvevőkké váljunk. Vallásunk arra kötelez, hogy legyünk alázatosak Istenünk előtt, hogy igazságosan cselekedjünk, szeretetet és irgalmasságot gyakoroljunk, hogy adjunk és megbocsássunk. Vallás nincs ott, ahol önzés, bosszú és a szív keménysége uralkodnak. Hinnünk kell abban, hogy testvérek vagyunk, hogy a szeretet elúzi a félelmet, és hogy a rosszat is le tudjuk győzni a jóval. Ezt mindaddig elég komolyan nem próbáltuk meg.

Egy lelkészünk, James Blake hitvallás helyett ezt írta temploma falára: „Ennek a templomnak a szelleme szeretet, törvénye pedig a szolgálat. Ez a mi parancsolatunk: egymással békeességben élni, keresni az igazságot a szeretetben és segíteni egymást“. Erre a szeretetre van minden embernek nagy szüksége.

Szükségünk van nevelésre; szükségünk van jó kormányzatra; szükségünk van templomokra; szükségünk van hitre és reménységre, — de mindenekelőtt szükségünk van szeretetre, mert mindezek között a legnagyobb a szeretet. Egyetlen ember sem él egy szigeten, senki sem él egyedül. Mi egymáshoz tartozunk, egymást el kell szenvednünk, és együtt kell örülnünk az örülőkkel. Szükségünk van arra, hogy a szeretet szálai miniket egybekapcsoljanak, mert azt semmiféle hatalom meg nem semmisítheti.

Amikor Hilary és Tensing utolsó kapaszkodásuk előtt állottak, hogy a Monteverest legmagasabb csúcsát elérjék, hogy a világ tetején álljanak, meghódítva az eddig meg nem hódított magasságot, — egymást egy hat méter hosszú kötéllel egymáshoz kapcsolták, hogy egyikük se eshessék le, vagy egyikük se menekülhessen meg a másik nélkül, és fogadalmat tettek arra, hogy egyikük se fogja elmondani egyetlen élő léleknek se, hogy kettőjük közül melyik tette elsőnek lábát a legmagasabb csúcsra, mert azt ketten együtt akarták megtenni.

A vallás és a nemzetek nagy feladata ma, és tudjuk, hogy ez nagyon nehéz, de éppen annyira szükséges feladat, hogy ilyen magasságokhoz hasonló szellemben mi is felemelkedjünk: Ilyen ünnepélyes és elszakíthatatlan szövetségességre van mindannyiunknak szükségünk. Ez kell legyen a kapocs fehér és fekete ember között. Ez kell legyen a világ népeinek közös erőfeszítése, akkor is, ha a Mars meghódításáról, vagy az igazságosság és a békeesség e földön való királyságának megteremtéséről van szó. A Biblia szerint eljön az idő, amikor a földön nem lesz többé félelem és mindenki egygyé fog válni a szeretetben. „Most pedig megmarad a hit, remény és szeretet, e három, és ezek között legnagyobb a szeretet“. Ámen.

Dr. DANA MCLEAN GREELEY

az unitárius világszövetség
elnöke

A LELKI OTTHON ÉPÍTÉSE

1 Pt 2, 5

A háznak az ember életében kettős szerepe van: a házban otthonosan érezzük magunkat és a ház véd minket kívülről, veszélyek ellen. Bárhol laktak is az emberek a múltban és bárhol laknak ma, mindig arra törekedtek, hogy itt a földön egy hely, egy látható hajlék megépítése által magukat otthonosan érezzék. Ez alkalommal azonban én sokkal inkább egy szellemi, lelki, benső lakásról szeretnék beszélni. Amikor Ábrahám a pusztán keresztül vándorolt, sátort épített magának. A lelki közösség, a hitben való közösség egy ilyen ház, ahol mi együtt magunknak bensőséges otthont teremtünk, hogy ott egymással szeretetben és békességben élhessünk.

A háznak tehát kettős célja van: kívülről véd eső, vihar, zivatar ellen, de a házba be kell engedni a kívülről jövő napsugarat is. A háznak nyitva kell állania, ablakokkal és ajtókkal kell rendelkeznie. A háznak nem szabad óvóhelynek vagy várnak lennie, ahova az ember be legyen zárva. Az óvóhely-gondolatnak, amennyire az lehetséges, életünkből el kell tűnnie. A házban ki- és bejárhatunk. A házban örvendhetünk minden szépségnek és jónak, ami künn az életben létezik. A modern templomokat is nagy ablakokkal építik, hogy azokon keresztül minél tisztábban és teljesebben tekinthessünk ki a világba. Az az igazi életművészet: magunknak egy ilyen nyitott és mégis védő, oltalmazó otthont építeni.

Egy lényeges dologban egyet kell értenünk: amennyire az lehetséges, *együtt* kell építenünk. Az idősebbek a fiatalabbaknak, a fiatalabbak az idősebbeknek építenek otthont. Férfiak az asszonyok számára is, asszonyok a férfiak számára is építenek otthont. Őt talentummal rendelkező emberek egy talentummal rendelkezőknek építenek otthont és az egy talentummal rendelkezők megértik, hogy a hitbéli lélek-közösségben a több talentumú emberek számára is kell helynek lennie. Mindenki azokkal a talentumokkal dolgozik, amelyeket ajándékképpen kapott.

Igen, mi nem csupán azzal építünk, *amink* van, hanem azzal is, *amik* vagyunk; élő kövekként kell az életben szolgálnunk.

Mi tehát a közösség számára építünk lelki otthont, de kell tudnunk abban időnként egyedül is élnünk. A hit ismeri az egyedülvalóság és az elhagyatottság időszakát is. Ez a hajlék egy különleges, sajátos otthont; nagyon sok nagy ellentét: a fiatal és az öreg, a férfi és a nő, a bölcs és az egyszerű, a közösség és az egyedülvalóság ellentétei békésen kiegyenlítődnek benne.

A húsvét és pünkösd közti 50 napos időszakot lényegében a növekedés és az építés határozza meg. Húsvét a kezdet és pünkösd, az ötvenedik nap, a beteljesedés. Az első keresztény gyülekezetben ez a lelki aratás időszaka volt. Ma ezt mondjuk: húsvétkor a nagy épület első köve helyeződött el; ez az első kő Jézus. Erre a kőre kell építenünk, bármilyen nehéz legyen is az. Mert ez az igazi kőszikla, különben homokra építünk. Ez a bölcsék köve (a tudománynélküli bölcséké is); ez a szeretet köve, a kényesítés nélküli békesség köve; éppen ezért az ellenkezésnek és a botrán-

kozásnak a köve is. Mert olyan nehezen tud az emberiség élő kövekkel, tehát önmagával, önmaga által reá építeni. Egy olyan templomot kell ugyanis megépítenünk, melyben Isten lakhatik, mert az Isten temploma mi magunk vagyunk.

Ha erre a kösziklára építjük templomunkat, minden ellentét kiegyenlítődik, minden nézeteltérés megoldódik. De hol találhatjuk meg ezt a kösziklát? Régebben ez a kő Jeruzsálemben volt és Jeruzsálem volt a világ középpontja. Később az maradt, évszázadokon keresztül a kereszténység számára is. Ma azonban már tudják a keresztény hívő emberek, a lelki középpont földrajzilag meg nem határozható, egyetlen helyhez sem köthető. A kereszténység ma már sok-középpontú.

Ezt értette meg az Egyházak Világtanácsa amsterdami, evanstoni és ujdelhii kongresszusain; ezt értette meg a római katolikus vatikáni zsinat kétségtelenül megállapítható pozitív törekvéseivel. És ezt értette meg a mi Világszövetségünk, a Szabadelvű Keresztények Világszövetsége is. Mi mind megpróbáljuk most az igazi kösziklát megtalálni. Talán eddig még senki sem találta meg igazán. Mindenki, aki megkísérelte az isteni gondviselés nyomait a történelem folyamán végigkövetni, megérti, hogy ma, sokkal inkább, mint valaha, hangzik az emberiség felé a felhívás, a sürgetés: építs magadnak lelki otthont! Nem csupán emberi tervek fulladhatnak kudarcba, hanem számunkra megígért isteni tervek is. Ezért ne csak ti magatok építetek, hanem timagatok épüljetez mint élő kövek lelki otthonná. Mert ez egy isteni terv, amelynek alapján építenünk kell.

A ház, amit építünk, az első Péter-levélben szent papságnak van nevezve. Az alapige felhívása szerint egymás számára papokká kell válnunk. Mi a pap tulajdonképpeni feladata? E feladatok közül ez alkalommal egyet említek: az imádkozást. A Szabadelvű Kereszténység Világszövetsége karácsonyi üdvözlétében a híres francia szobrász, Rodin szobrának a fényképét küldte szét. A szobor két magasba emelt, összetett kezét ábrázol. Címként alája Rodin ezt írta: A katedrális. Ha a szobrot jól megfigyeljük, két különböző embernek, valószínűleg egy férfinak és egy nőnek a kezéről van szó. Összetett, egymáshoz illesztett kezeikkel egy katedrális alkotnak.

Egy Ashford nevű kvéker felekezetű angol költő a két kezét így beszélteti:

Az első kéz ezt mondja:

Építsünk együtt katedrális, egy élő Isten házát, nem kézzel épített, hanem kezeiből formált istenházát: a te kezed és az én kezem emelkedjék együtt a magasba dicsőítésben és könyörgésben, megbocsátás és gyógyulás után sóvárogva, isteni gondviselésért, isteni erőért és áldásért áhítatos lélekkel esedezve. Építsünk magunknak katedrális, nem élettelen kövekből, hanem élő kezekkel, amelyeket együtt emelünk fel Isten felé.

A másik kéz így felel:

De miképpen jöhetek Isten elé tisztátalan kezekkel, amelyeket megszállott a hitetlenség pora, beszennyezett a gőg és büszkeség korma és az önzés alacsonyrendűsége? Én csak tisztátalan kezekkel jöhetek, másképpen

nem; de azok az imádságban megtisztulnak. Ezért van szükségem a te kezedre, különben nem tudunk katedrális, istenházát építeni. Én túl gyenge vagyok ahhoz, hogy egyedül imádkozzam, de te imádkozhatsz értem és én imádkozhatom érted: ketten, közösen építhetjük meg katedrálisunkat; Isten azt tisztává fogja tenni.

Szükségünk van egymásra imádkozásunkban és imádkozhatunk egymásért. Egyedül túl gyengék vagyunk. Nem imádkozhatunk csak önmagunkért és csak egyedül. Váeljünk azért az egymásért való imádkozásban egymás papjaivá.

Milyen felbecsülhetetlen, felmérhetetlen érték az, ha életünkben olyan barátaink vannak, akik benső gondolatainkat és érzéseinket meg tudják őrizni! Milyen nagyszerű dolog egy hitbéli közösségben úgy élni együtt, **hogy** egymás előtt kibeszélhetjük magunkat! A legnagyobb dolog a földön egymás között, egymás közösségében, egymással és egymásért élve, szent lelki papsággá formálódni.

Végül Péter alapigénkben ezt mondja: „Ti magatok is mint élő kövek épüljétek fel lelki házzá, szent papsággá, hogy lelki áldozatokkal áldozatok“.

Miért kell lelki áldozatokkal áldoznunk? Azért, mert a régi zsidó templomban állatáldozatokat végeztek. Péter pedig ezt mondja: nem állatáldozattal kell áldoznunk, hanem igazi emberáldozattal, önmagunkat hozva áldozatképpen. És az igazi áldozatot Isten előtt nem meghalva, hanem élve kell bemutatnunk. Önmagunkat kell, amint a francia filozófus, Gabriel Marcel mondja, *rendelkezésre bocsátanunk*. Ez a mai időben az igazi keresztény magatartás.

Végül az eddig elmondottakat úgy foglalhatjuk össze: egy lelki hajlékot kell tehát felépítenünk, hogy a földön bárhol otthonosan érezzük magunkat. Ez a ház belülről nézve. Ebben a belülről megépített lelki hajlékban egymásnak papjaivá kell válnunk, hogy egymást hitben szüntelenül erősítsük. Kívülről nézve pedig az a feladatunk, hogy Istennek újra meg újra lelki áldozatot mutassunk be, hogy magunkat rendelkezésre bocsássuk.

En hiszem, hogy ti gyülekezeteitekben lelki otthonokat megtaláljátok. És hiszem azt is, hogy a ti egyházatok összes gyülekezetei veletek együtt a mi szabadelvű keresztény világszövetségünk keretein belül egy ilyen lelki hajlékot találnak. Természetesen többféle hajlékban lehet lakni. Nem óhajtok arról beszélni, melyik a jobb, megfelelőbb hajlék. De lépünk közel Jézushoz, az élő kőhöz, akit az emberek megvetettek és keresztfára feszítettek, de aki Isten előtt a legértékesebb maradt. Hozzá hasonlóan építsünk önmagunkból, mint élő hívekből lelki hajlékot, hogy váeljünk egymás számára szent papsággá, hogy tudjunk Isten előtt, a názáreti Jézus szellemében olyan lelki áldozatot bemutatni, mely kedves öelötte. Amen.

Dr. J. VAN GOUDOEVER

az unitárius világszövetség
titkárságának tagja

NAGYPÉNTÉKTŐL — PÜNKÖSDIG

Mk 4, 26—27

I. Az almamagnak, hogy kikeljen, „előkészítón“ (jarovizáción) kell át-
esnie. Ősszel elvetjük. Teleszívja magát nedvességgel, a föld titkos erőivel.
Tél folyamán átfagy-kienged, átfagy-kienged. Ez a jarovizáció. Kicsit ki-
nos, de megéri: tavasszal kikel! A föld tápláló őseréje egyesül és meg-
sokszorozódik azzal az energiával, amit önmagából termelt ki s amit úgy
nevezünk: helytállás. A tavaszi nap melengető csókja csupán mozgásba
hozza e feszülő energiákat s kínban, lázban, fagyban — mindent legyőzve
kibomlik egy új élet.

II. Valami ehhez hasonló folyamat ment végbe az evangélium mag-
vetésében, a tanítványokban, nagypéntektől pünkösdig.

III. Jézus, az örök magvető járt a lélek szántóföldjén s emberi életek-
nek megnyíló barázdáiba beleszórta Istenországa magvetését. Mi lett a
mag sorsa?

IV. Helyzetkép nagypénteken:

1. Pilátus: mossa a kezét,
2. A papi nagytanács dörzsöli a kezét,
3. A nép bánkodik, sötétben ül, suttog, emlékezik, vár, csírázik
benne a szájhagyomány,

4. A tanítványok csalódottan elszéledtek.

A mag, mely teleszívta magát a föld áldott erőivel — megfagyott.

V. A tanítványokkal azonban valami történt:

1. Péter, az odaadó, a köszikla, aki a próbák éjjelén háromszor tagadta
meg Mesterét — a Genezáret tavánál viaskodik, gyötrődik. Ebben a nagy
számotadásban háromszor hallja a kérdést: „Simon, Jóna fia, szeretsz-e
engem?“ És ő háromszor feleli könnyes remegéssel: „Igen, Uram! Te tu-
dod, hogy szeretlek téged!“

2. Ketten bandukolnak Emmaus felé, két csüggedt, kiábrándult ta-
nítvány. A Golgotán magaslik a kereszt — s ők úgy látják, minden elve-
szett. De valaki hozzuk csatlakozik és vigasztalja: „Miért vagytok szo-
morú ábrázattal?“ Ekkor nyílt fel a szemük s mondogatták egymásnak:
„Nem dobbant-e meg a szívünk, mikor beszélgett velünk az úton?“

3. Tamás nem tud hinni, csak a kézzel tapintható valóságnak. Kétel-
kedik. De aztán következik a megrázó felismerés s a bizonyágtétel: „Én
Uram és én Istenem!“

4. A Tizenkettő boldog örömtől zengő vallomása: „Láttuk az Urat!“

5. Ötvenegy napos „jarovizáción“ mentek át. Gyötörte őket a lelki-
ismeret. Most értették meg Jézust: tanítását, kiállítását, halálát. Megérték
az apostoli bátorságra. Közben eljött pünkösöd s felmentek Jeruzsálembe.

A megfagyott mag lassan felenged — új erők indulnak, bontakozik
az élet csírája, a jövődő ígérete.

VI. Pünkösöd. Mind együtt vannak, egyakarattal a jeruzsálemi fel-
házban. Péter és János bizonyágot tesznek: „Mi nem tehetjük, hogy ne
szóljuk azokat, amiket láttunk és hallottunk!“

Isten lelkének ihletésére, melengető tüzes csókjára megfogant és virágba szökken az új élet: a keresztyén anyaszentegyház — Istenországa.

VII. Csodálatosak Isten útai! Országának ügyét veszni nem hagyja. Azért adta lelki tehetségeinket, hogy eszköz legyünk a kezében. Mi vagyunk a jelen magvetése Isten számára s a holnap aratása. Szívjuk magunkba a lélek földjének — az evangéliumnak — áldott erőit, töltekezünk szakadatlan. S aztán önmagunkban érleljük, szívünk vérével tápláljuk, szeretetünkkel melegítsük Istenországa csírázó magvetését, a magasabbrendű, békés emberi életet. Engedjük, hogy ránk zuhogjanak Isten szeretetének fényei, hogy mi is világolhassunk.

Isten munkatársai vagyunk. Ámen.

LŐRINCZI LÁSZLÓ

A SZENTLÉLEK MUNKÁJA AZ EMBERBEN

Ma a szentlélekről szeretnék nektek beszélni. A sok baj, gond, betegség és háború között, amely feldúlja békés életünket, méltán kérdezhetjük: „Miért nem nyilatkoztatja ki magát ma is a szentlélek?”

Milyen lassan, szinte zajtalanul hömpölyög a nagy víz itt a hátunk mögött. Fennebb a forrása felé mennyivel zajosabb és sebesebb. Veszedelemes örvényeket kavar, zajló zuhogókon ömlik lefelé. De ahogy felénk halad, mind jobban megcsendesedik, lelassul, magának mind szélesebb és mélyebb medret vág. Ilyen a szentlélek útja is bennünk. Először jelenlétének apró jelei rezdülnek át szívünkön. Ezek a rezdülések apránként erősödnek, szívünk mind jobban eltelik vele, míg végül teljesen odaadjuk magunkat megszentelő erejének.

Mit felelnénk, ha a jó Isten megkérdezné tőlünk: „Él-e bennetek a szentlélek?” Feleletünk csak ez lehetne: él, de nem eléggé! Érezzük magunkban, de csak olyanformán, mint a könnyű szellő érintését az arcunkon.

Igaz, nem is olyan könnyű szívünket kitárni a szentlélek előtt! Érezzük, hogy uralni akarja életünket, kicsi és nagy dolgokban, minden téren egyaránt. Vissza akar tartani a kegyetlenségtől, a gyilkolástól, a boszszuállástól. Békével akarja megtölteni családi hajlékainkat, s mi mégis félünk magunkat átadni neki.

Jó lenne megbarátkoznunk a szentlélekkel, mert az Isten lelke bennünk. Ha befogadnók, egészen más emberekké lennénk. Újjászületnénk; más emberré varázsolna át a szentlélek, Istennek lelke. S ez az újjászületés nagy dolog lenne. Nem néznők, hogy más emberek mit csinálnak, mindig csak azt tennők, ami jó. Szánjuk reá magunkat erre az újjászü-

ítésre. Harcoljuk ki magunkban azt minden napra, hogy másokkal szemben türelmesek, kedvesek és jók legyünk.

A szentlelket Isten adja nekünk, az az ő ereje, segedelme a szívünkben. Azt cselekszi velünk, hogy mi minden nap azt akarjuk, amit Ő akar. Imádkozzunk hát minden nap érte: „Add Uram nekem a szentlélek erejét, hogy akarjam a te akaratodat!“ Ezért az erőért minden nap meg kell harcolnunk a magunk harcát gyarlóságainkkal. Ma is, holnap is, holnapután is el kell szánnunk magunkat a szentlélek szerinti életre.

Akaratunkat sokszor hatalmába keríti gyarlóságunk. Olyanná lesz gyarló emberi akaratunk, mint a tornádó. Néha ebből, máskor más irányból tör rá életünkre; feldúlja nyugalmunkat, összetöri békénket. Rombolás, könny és vér jelzi útját.

A szentlélek úgy is jön, mint ébresztgető, szelid szellő, tisztító fuvallom. Nyugalmat, békességet hoz szívünkbe. Odaállít Isten mellé; odagyűjt az ő áldott közelébe.

Vegyetek szentlelket, hogy nyugodalmat találjatok a ti szívetekben.

*

Istenünk, hallgass meg minket, kik szegény és gyarló gyermekeid vagyunk. Adj erőt, hogy élhessünk a te szentlelkeddel. Adj bátorságot, hogy felvegyük a harcot a szentlélekért. Töltsd be szentlelkeddel a világot, hogy lakozhassál minden embernek a szívében és béke legyen a földön. Épüljön a te országod szívünkben és a világban a szentlélek által. Ámen.

SCHWEITZER ALBERT*

VEGYETEK SZENTLELKET!

Ap Csel 19, 12

1. Az egykori történet szerint egy lelkész azzal kezdte pünkösdi beszédét, hogy erősen rákiáltott a gyülekezetre: Vettetek-e szentlelket? Majd szétnézett közöttük s még erősebben kérdezte: Vettetek-e szentlelket? Mikor már harmadszor is még erősebben megismételte, az emberek egymásra néztek, azután a lelkészükre s tekintetük ezt mondta: A lelkészünkkel valami baj történt!

2. Pedig jobb lett volna, ha magukba néznek, mert a kérdés oka bizonyára bennük lappangott.

3. Az embernek gyarló élete rendjén mindegyre „szentlelket“ kell vennie. Töltekeznie kell újabb erővel, feszülő vágyakkal, mint az akkumulátornak, hogy szolgálni tudjon.

*Schweitzer Albert ezt a pünkösdi prédikációt, melyet a Christian Register 1947. 8. száma közölt, az afrikai Lambarene kórháza betegeinek mondotta el.

4. Mi a szentlélek? Káténk klasszikus megfogalmazása szerint: „A szentlélek Istennek ereje, jóra való segedelme, az igazság lelke, mely az értelmet felvilágosítja, a szívet megtisztítja, az akaratot megerősíti, szóval megnyugtat és boldogít“.

5. Hogyan vehetjük magunkhoz Isten lelkének ihletését, mi az a szentlélek-vevés? Az, aminek eredményeként Péterék kiálltak az első pünkösdkor. Lelki lélegzetvétel: Istenből. Péterék 50 napig szedték ezt a lélekzetet magukba, de a sokaság pünkösdkor csak a szentlélek „kirobbanását“ észlelte. Ezért „álmélkodának és zavarban valának mindnyájan, mondván egymásnak: Vajon mi akar ez lenni?“

6. Ma már ismerjük ezt a lelki folyamatot, ahogy Péterék a szentlelket vették. Ahogy a gyávákból bátrak, ingadozó kicsinyhitű tanítványokból apostolokká szentelődtek. Azt is tudjuk, hogy a kereszténység történelme folyamán, akik hasonló módon kiálltak az evangélium védelmében, azokban is lefolyt ez a folyamat.

7. Ma is, bennünk is lefolyhatik. Hogyan? Az élet legegyszerűbb alkalmáiban. Mindannyiunknak szükségünk van a lélek felvilágosító, ösztönző, bátorító, vigasztaló erejére. És reánk is szüksége van Istennek akarata munkálására. Nem vár tőlünk nagy dolgot Isten: csak egy jó gondolatot, egy jó szót és jó tettet, mely által szépül a világ.

8. Vettetek-e szentlelket? Ez a pünkösd kérdés. Igazi ünnepi vallatás. Azt kérdezi: van-e egy jó gondolatod, egy jó szavad, egy teted mások számára?

Én nem rontok rátok ezzel a kérdéssel. Reátok hagyom, ti kérdezzetek: vajon én vettem-e szentlelket, hogy legyen igazi pünkösd ünnepem? Ámen.

LŐRINCZI LÁSZLÓ

A PÜNKÖSDI LÉLEK

Ap Csel 2, 1—4

A legszebb tavaszban, mikor már minden rügy felfakadt, mikor legtöbb a virág, legszebben dalolnak a madarak, érkezik hozzánk pünkösd ünnepe. Színes, miként a természet, szép, miként a madárdal, meleg, miként a szeretettel teljes szív.

Pünkösd a rózsák, a csodák szivárványszínű szépséges ünnepe. A boldogság ünnepe!

A vallásos keresztény ember két nagy eseményt ünnepel: a pünkösd lélek, a szentlélek kitöltését és az első gyülekezet születésnapját. Ez alkalommal figyelmünket a pünkösd lélekre, a szentlélek kiteljesedésére fordítjuk.

Történeti folyamában ismerjük az első püskösd eseményeit. Az elfogatás, az elítélés, a golgotai kínszenvedés, a halál s a hegycsúcsról meszeszenyülő kereszt árnyéka sötét, fekete gyászát ráborította nemcsak a Mesterre, a földre, de a tanítványok kis seregének lelkére is. Riadt félnék bárányokként szóródtak szét. Emlékezzünk: még Péter, a legbátrabb is, aki követni meri Jézust a főpap udvarába, remegő lélekkel háror szor tagadja meg őt. Visszatérnek régi foglalkozásukhoz, mert hitük nyiladozó virága elhervadt, odaveszett a Golgotán.

Az egyszerű emberi lélek, mely a kereszt árnyékában a halál, az elmúlás közelségébe jutott, féltve az élet alvó rügyét, csak bezárt ajtók mögött mer suttogva megnyilatkozni. Napok, hetek múlva csodálatos lelki élményképpen zúgó szélnek zendülése tölti be a házat, a tájat, Jeruzsálemet, a lelkeket s a tanítványok kezdenek szólni más nyelveken, új nyelveken, miként a lélek adta nekik szólniok. Megérkezik, felvirrad az első püskösd áldott napja!

Ha lélektanilag vizsgáljuk, mi hozta létre ezt az ünnepet, az első püskösdöt, a léleknek ezt a csodáját, a felolvasott bibliai versekben így találjuk a feleletet: „Egy akarattal együtt valának“.

Amíg az egyedüllét árvaságát és súlyát érezték,

amíg félelemmel telten mindenik menekült,

amíg azt hitték, hogy teljesen elhagyatva vannak,

addig csak gyász, fájdalom, kétségbeesés és reménytelenség töltötte el lelkük. Amikor végre egy akarattal együtt vannak és tapasztalják, hogy él a Mester minden szava, tekintete, szívének szeretete, él az ő csodálatos személyisége, egyszerre kiteljesedik a világ, átzúg rajtuk Isten szent lelkének tüzes lángja, fénye.

Dermesztő tél után a nap csókos sűgára rügyeket bont, virágot fakaszt, új életet teremt. Isten lelke tüzes lángnyelvként a gyász, árvaság, reménytelenség komor telét oszlatta el. Fényt, világosságot, bátorságot öntött a lelkekbe.

A lélek tüze, melyért Jézus keresztfához szegezetten szenved, áldozatot hoz, hogy áldást adjon, a lélek áldását. És az égi lánggal, a püskösd lélekkel megtelnek az apostolok és „kezdenek szólni más nyelveken, miként a lélek adta nekik szólniok“.

Ez az új nyelv a szentlélek nyelve, a Jézus nyelve, a szeretettől át-tüzesedett szívnek nyelve, amelyet kicsi és nagy, boldog és boldogtalan, nevető és síró, beteg és egészséges, ismerős és ismeretlen, mindenki megért.

Ez történt, ez volt a püskösd csoda, az új nyelv csodája. Kitöltetett a szentlélek!

Közel kétezer éve minden évben püskösdöt ünnepel a keresztény világ. A 12 apostol csodája él, megmarad. Ha azonban csak egy szép esemény, ünnepi ruha, melyet időnként, ha érkezik, felvesz az ember, akkor gyorsan elhervadó tavaszi rózsaszirm lenne püskösd története. Más mond azonban az Írás, más mond a lélek, más mond az élet, a te életed! A mondás így hangzik: veszteség, halál, csalódás ért, árván maradtál, egyedül, elhagyottan, fájdalmat, betegséget, szenvedést, félelmet, csüggedést hordozol — nyújtsd ki kezéd, tárd ki szíved, lélekben keresd

az egyakaratot hitveseddel, testvéreddel, gyemekeddel, szomszédoddal, munkatársaddal, minden emberrel, és szűk, zárt világodon át így majd az égi láng ma is és megszólalsz a lélek nyelvén te is!

Tudni fogod: másnak is van gyásza, fájdalma. Másnak is van panasza, bánata. Megérted társaidat s azok is megértenek téged. A lélek fényénél meglátod: másnak is van igaza, másnak is van értéke, és neked is vannak tévedéseid, hibáid! Pünkösöd, mely színes, mint a tavasz virága, szép, mint a madár dala, kiteljesedik benned és megszólalsz más nyelven, mint eddig: megbocsátasz ellenségednek, aki megbántott, együttérzel a szenvedőkkel, testvéri, meleg szeretettel szólsz az idegenhez. A szentlélek teljessé lesz benned!

Testvérem! Adja az égi Atya, hogy sebesen zúgó szél zendülése töltse be lelked, formáljon át, alakítson át, tegyen mássá, hogy szólhass azon a nyelven, melyet mindenki megért.

Ez a pünkösdi lélek tanítása. Légy egyakarattal Istennel, felebarátoddal, az emberrel, ma és mindenkoron. Ámen.

SZABÓ DEZSÓ

KIÖNTÖM LELKEMET

Joél 2, 28

„És leszen azután, hogy kiöntöm lelkemet minden testre és prófétának a ti fiaitok és leányaitok, véneitek álmokat álmodnak, ifjaitok pedig látomásokat látnak“. Ahol és amikor ez történik, ott és akkor pünkösöd születik. Így volt ez háromezer évvel ezelőtt Izraelben, Joél idejében s így volt kétezer esztendővel ezelőtt Jeruzsálemben, a gyászoló, majd öntudatra ébredő, végül az Isten szentlelkét elnyerő tanítványok esetében. Péter a szentlélek birtokában csodálatos prédikációt tartott. Az emberek azt mondták: részeg. Pedig nem volt részeg, csak kiöntötte Isten rá a lelkét.

Így van ez a természet életében is. Nézzétek meg, ilyenkor tavasszal a természet micsoda pünkösödöt ül, Fű, fa, virág! Erdő, mező, berek! Patak, felhő, madár! A kéklő ég, a tündöklő nap! A zsoltáríró hogy is jellemzi ezt? „Kibocsátod a te lelkedet, megújulnak és újjá teszed a földnek színét“. (Zsolt. 104 : 30).

De vajon csak egyes kivételesekre, mint voltak hajdan Jézus tanítványai, vagy csak kivételes időben, mint amilyen a tavasz a természet életében, — ömlik az Isten lelke? Nem! Isten lelke ömlik örökké, szakadatlanul a világra. Úgy amint mai, ünnepi szentleckénk mondja: „És leszen azután, hogy kiöntöm lelkemet minden testre.“ Minden testre, időtől, helytől függetlenül. Mint ahogyan ömlik a napnak fénye a kis ökör-

szemre és a kőszáli sasra egyaránt. Mint ahogyan hull a májusi esőcsepp búzára és konkolyra egyaránt. Csakhogy ki kell menni a napfényre, nem pedig bezárkózni a pincébe, ha azt akarjuk, hogy ránksüssön az. A palántát a szabad ég és nem a diófa alá kell ültetni, hogy ráhullhasson az égi permet. Isten önti, önti az ő lelkét, időtől, tértől függetlenül, mert azt akarja, hogy világa tökéletesedjék, az ember pedig istenfiúvá s így boldoggá legyen. Isten örök pünkösödöt akar.

Sajnos csak néha telik be Istennek e csodás, örök akarása. Íme nekünk is egy évben csak egyszer van pünkösödünk. De tudjátok, testvéreim, azért csak mi vagyunk hibásak. Isten, a nagy Adó örökké sugározza a szentlélek drága, éltető lelkét.

Mi történik, ha hagyjuk, hogy pünkösöd legyen bennünk? Mi történik, ha hagyjuk, hogy Isten kiöntse ránk az ő lelkét? Az, amit Isten mondat Joéllel: prófétálnak a ti fiaitok, leányaitok! Oh, micsoda eszményien boldog állapot! Prófétáló fiak és leányok! Kiváló emberek! A proféciaiban maga az isteni akarat és gondviselés rejlik.

És így van ez ma is. Míg Isten világunkat fenntartja, addig önti lelkét s addig az azt befogadók mind-mind prófétákká lesznek. Óh, nemcsak a vallásnak vannak prófétái. Az erkölcsnek, az emberségnek és a jóság-
nak, a békességnek, az igazságnak, a szépségnek, a munkának, az akarásnak, a tudásnak boldog megszállottai: a mai világ prófétái. Boldog lehetsz, amikor olyanok között élhetsz, akikről lesugárzik a profétaság s még boldogabb, ha érzed, hogy hagyta magadra ömleni a lelket, s te magad is prófétává lettél. Hogyan teheted ezt? Fogadd be a rád ömlő lelket: fordítsd arcodat a nap felé, szívedet tedd ki Isten ege alá, lelked ablakát tárd ki s tiéd lesz Isten szentlelke!

Mi is e szentlélek? „A szentlelken értem Istennek erejét, jóra való segedelmét, főként az igazságnak lelkét, mely az értelmet felvilágosítja, a szívet megtisztítja, az akaratot megerősíti, szóval megnyugtat és boldogítja.“ S mikor rájössz, hogy te, a gyenge, szentlélek által erőt nyertél, segedelmre a jóság útjára terelgetett s az igazság ösvényét látod, hogy értelméd felvilágosodott, szíved megtisztult, akaratod megerősödött... akkor életed már profétizmus s te prófétává lettél a húszadik században.

Hogyan lesz még, ha Isten kiönti az ő lelkét...? „Lészen pedig... hogy véneitek álmokat álmodnak!“ Mind gyakrabban ömlik ki Isten lelke öregeinkre, lassan örök lesz számukra a pünkösöd, míg nem az álom valósággá lesz: Isten szentlelke által övék lesz az üdvösség. De mielőtt ez történne, álmaikat mesélik az öregek a fiataloknak. Vannak, akik nem hallgatják meg, „unalmasak az öregek!“ — mondják. De egyesek meghallgatják és tanulnak belőle. Tartozz ezek közé! Mert nemcsak a jó pap tanul holtig, hanem az okos ember is.

Röviden ez a pünkösöd lényege: Isten kiönti az ő lelkét minden testre. Rád is, most is, itt is! Itt a templomban, most pünkösöd ünnepén. De nemcsak most és itt, hanem mindenkor, mindenütt. Tanuld meg elfogadni azt, legalább amikor szükséged van rá. Nyitsd ki lelked ablakát, tartsd arcodat, a sápadtat, a napra; sóvárgó szívedet a szentlélek esőjébe. Kapcsold be a rádiót, csodálatos az örök pünkösödi adás!

Légy profétává! Nem kell azért teveször-csuhát öltö, mint János a Jordán mellett. Csak hadd, hogy a rádömlő lélek szívedet megtisztítsa, akaratodat megerősítse, értelmedet felvilágosítsa. Légy tiszta! Légy erős! Legyen benned világosság!

Ifjak, lássatok csodaszép látomásokat! Sarkaljon, buzdítson tette, munkára, hűségre és kitartásra a látomás, hogy meg tudjátok építeni boldog jövőtöket, Isten szép világán. Ámen.

MÁJAY ENDRE

RAGYOGJ REÁNK PÜNKÖSDI VILÁGOSSÁG!

(Úrvacsorai agenda)

Jn 8, 12

Jézus kezébe lámpást adott az Isten: a hit sugárzó szövétének, a jóság szívet melengető fényét, a szeretet lobogó lángját, hogy világítson mindenkinek. És amerre csak járt a lámpásos ember, a Názáreti, mindenütt világosság támadt, mindenütt fény gyúlt a szívekben. Ő mindenkinek világított, aki csak meglátta lámpásának fényét: ez volt élethívátása. Nem kérdezte, hogy miért és hogyan, kinek és meddig, csak azt tudta: „Én vagyok a világ világossága“. De vajon a csillag kérdi-e, hogy miért ragyogjon; a hajnal, hogy miért pirkadjon; a gyertya, hogy meddig lobogjon?

Jézus élete a fény, a világosság életét és mint örök forrása a derűnek, a melegségnek, a lélek ragyogásának, mindenki felé egyformán szórta sugárát: az élet számkivetettjeinek és nyomorultjainak, akiknek eddig csak a nyomor s szenvedés volt a sorsuk; azoknak, akik éheztek és szomjúhozták az ő igazságát, mint ahogy várja a tél fagyában megdermedt föld a tavasz melengető csókját, a vámszedőknek és bűnösöknek, a síróknak és szenvedőknek, akik remélték a szeretet vigasztaló melegét és megbocsátó jóságát, mindenkinek, aki kereste a mennyei Atyával való találkozás új életet támaztó boldogságát.

De egyszerre sötétség borult a világra, amikor Jézus kezéből kivették és eloltották a lámpást azok, akiknek élete a sötétség: a farizeusok és írástudók. Már úgy látszott, hogy a nagypénteki kereszt, a rémület és megbotránkozás, a csüggedés és félelem árnya erősebb a jézusi élet és példa világosságánál. Ám a húsvéti hajnal fénye boldog bizonyosságként árasztotta a tanítványok és követők lelkébe, hogy a fény, a világosság: a jézusi élet nem pusztult el, csak éppen meg kell találni az elveszített lámpást: az evangélium szellemét.

És így virradt fel pünkösöd napja. A tanítványok egy akarattal gyűltek össze, mindenikük lelkében ott élt valami megmagyarázhatatlan ér-

zés. Mintha vártak volna valamit. Mint mikor a természet várja a nap felkeltét s egy percre a nagy pillanat előtt elnémul minden, úgy ülte meg lelküket a várakozás feszültsége. S egyszerre „nagy hirtelenséggel, mint sebesen zúgó szélnek zendülése“ töltötte be a házat a pünkösdi lélek, mely mint kettős tüzes nyelv ébresztette öntudatra őket. Ott, abban a pillanatban eszméltek rá, hogy nem volt hiábavaló a jézusi áldozat, dőbent beléjük a felismerés, hogy a lámpás, mellyel a Názáreti Mester oly csodálatos fényt árasztott, nem vészett el, velük van, az övék, csupán ki kell nyújtani a kezüket érte. Ez az öntudatos kézmozdulat, amikor az evangélium birtokáért kinyúlt a tanítványi kéz, hogy magához szorítsa és soha el ne engedje az evangéliumot, ez adta az emberiségnek pünkösödöt.

„És lámpást adott kezembe az Úr“ — állott elő Péter, hogy fényét magasra emeljem s világosságával utat mutassak.

Azóta vallja a keresztyén világ, a vallásos ember, hogy számára Jézus valóban a „világ világossága“, hogy a jézusi élet és jézusi tanítás a mi lámpásunk. Azért, hogy istenfiakká nőjünk, hogy reménységgel járjunk; hogy álmaink és vágyaink fényénél szépüljenek; szeretetünk általa gyarapodjunk; jószágunk nagyra növekedjék s hitünk mindig élő maradjon.

Aldrich egyik regényében egy édesanya küzdelmes, de győzedelmes életét rajzolja meg hiteles színekkel.

Ez a gyenge asszony, aki valamikor zenéről és színekről álmódott, tragikus hirtelenséggel egyedül marad s hordoznia kell a vállaira szakadt súlyos terhet: gyermekei gondját. S ő felveszi a harcot. Pedig milyen kegyetlen volt ez a küzdelem: felőrölte nemcsak erejét, hanem álmait és vágyait is. Teljesen felolvadt gyermekei életében s szétszotogatta mindenét: nemcsak kenyeret és életet, de ezeket a lélekszépítő és erőtadó álmokat is. És késői öregségében, amikor boldog gyermekek és unokák veszik körül s körülötte az új élet száguld szédületes tempóval, kibékült lélekkel néz vissza a megtett útra, a kemény küzdelemre, amelyen meg tudott maradni erősnek és jónak, igaznak és becsületes embernek, mert ahogyan summázza életét:

„Im dalt fakasztott ajkamon
És lámpást adott kezembe az Úr!“

A te kezvedben is ott a lámpás, testvérem. Járod az életutat. Van úgy, hogy akadályok jönnek s te magasra tartod és boldogan diadalmaskodsz minden akadályon. Máskor meg a siker s öröm pillanataiban kabátod alá rejted, hogy senki ne lássa s szeretnéd elhitetni magaddal, hogy nincs szükséged rá.

Pedig nincs messze tőled, itt van közel hozzád: ez az asztal a Jézus asztala, amelynek ma éppen az a hozzád szóló üzenete, hogy Jézus a „világ világossága“.

Jöjj ez asztalhoz, afia, testvérem, hozd magaddal fogyó olajú s az élet küzdelmeiben bekormozódott üvegű lámpásodat. Úgy szeretném, ha egyakarattal állnók körül ez asztalt, mint ahogy együtt voltak a tanítvá-

nyok az első pünkösdi reggelén. Úgy szeretném, ha sebesen zúgó szélként minket is megérintene a pünkösdi lélek s mint Péter apostol, tudnók kiáltani: diadalmas fényvel lobog, messzire sűgárázón világol az evangélium, bizonyosság reá ez az asztal, az emlékezés asztala.

Jöjjetek mindannyian, álljuk körül! Engedjük, hogy életünkre ráragyogjon az ő szeretetének, szelíd jóságának, s rendíthetetlen hitének és példamutató életének világossága, hogy mi is világolhassunk. Ott és akkor, amikor szükség van reánk. Legyünk egyszerűek, mint az országút, hogy minden emberhez elmehessünk, és elvigyük az egyakaratot és békességet. Legyünk jók, mint a levegő, hogy minden embert megölelhessünk, minden szenvedőt felkarolhassunk, minden könnyet felszáríthassunk. Legyünk édesek, mint szánkban a mindennapi kenyér áldott íze, hogy mindenkit etethessünk a jóság kenyérével. Legyünk vidámak, bizakodók, erősek a hitben, mint ahogyan a borban ott feszül a hegyoldalak évezredes ereje, hogy minden embert boldogságra deríthessünk és mindnyájan Istenhez érkezhessünk. Ámen.

SZABÓ ÁRPÁD

AZ ÉN HITVALLÁSOM

2 Kor 13, 5

Felejthetetlen élményt nyújtott nekem a Frank Anna naplójáról készült film és ugyanazt a tárgyat feldolgozó rádiójáték. Valószínűnek tartom, hogy a gyülekezet körében sokan vannak, akik ismerik ennek a leánykának tragédiával végződő, megható történetét.

A második világháború utolsó éveiben, Európa egyik városában két család együtt rejtette, mentette az életét, egy nagy emeletes ház padlászóhelyiségeiben. Majdnem két esztendő tölthettek itt. S e hosszú idő alatt, az állandó zsúfoltság, a mindennapi testi, lelki közelség, a fokozódó egymásrautaltság, a félelem, aggodalom és bizonytalanság közepette rendre megmutatkozott mindenkinek a lelke, a jelleme, s láthatóvá vált a belső embere. A történet középpontjában az egyik család leánykája állott, akiben éppen akkor kezdett kibontakozni a „nő” és fordult csodálkozó lélekkel és csodálkozó szemekkel az élet felé s a másik család fia felé, akiből ugyancsak ebben az időben kezdett kibontakozni a „férfi”.

Könnyekig megható volt, amikor ezek a gyermekifjak odalopóztak a padlás szűk ablakához, s lopva kinéztek a külső világba, amelytől ők olyan régóta el voltak zárva. Nézték a homokban játszódozó gyermekeket, a sétáló vidám fiatalokat, a virágzó tavaszt, a boldog szabadságot... Aztán egymásra néztek... majd nagy szomorúsággal és végtelen fájdalommal lehajtották a fejüket.

Beszélgetéseik mindennapivá váltak. Egy alkalommal vallási kérdésekre terelődött a szó. A beszélgetés rendjén a kisleány — szinte — indulatosan kiáltott fel: „Valamiben mégis hinni kell“. Máskor az emberekről beszélgettek s akkor határozottan jelentette ki: „Én hiszem, hogy az emberek jók“. S bár személy szerint meghatározni aligha tudta volna, mégis mikor ezeket mondotta, gondolnia kellett azokra, akik a legnagyobb rosszat cselekedték vele, akik elvették tőle a legdrágábbat, az ifjúkor küszöbét átlépő gyermek édes szabadságát.

Aztán következett a szomorú vég. Az utolsó megrázó percekben némán, könnyes szemmel szedték össze apró batyujukat és sorakoztak fel, ki-ki az övéi mellé a bejárattal szemben. A fiú szülői háta mellett elhaladva, mintha megtorpant volna, mintha gondolkozott volna, hogy ebben a sorsdöntő pillanatban hol is van az ő helye, édesapja, édesanyja mellett-e? ... Aztán mégis tovább lépett s megállott a kislány háta mögött. Ez lassan hátrafordította fejét, ártatlan szemei tele voltak könnyel, de könnyein keresztül mosolygott, amikor mondta ezt a befejező nagyszerű vallomást: „És én mégis hiszem, hogy az emberek jók“.

Frank Anna azonban többé nem került vissza az életbe. De megmaradt a naplója, melyet naponként írogatott. Az első részét egy kislány írta, az utolsó sorait már sok boldog és sok szomorú élménnyel gazdagított lelkű nő jegyezte fel. Naplójában leírta gondolatait, érzéseit, élményeit, amiket mondott és cselekedett, s amiket mondtak és cselekedtek azok, akik az ő környezetében éltek.

És azóta ez a napló hirdeti könyvalakban, rádión keresztül, filmen és íme a keresztény szószékről is: „Valamiben mégis csak hinni kell“, valamiben, ami jó, igaz, szép, tiszta, békés és emberhez miltó... És ha majd sokan lesznek, akik embertársaik részéről elszenvedett bántalmak idején is hirdetik és aszerint is cselekednek: „én hiszem, hogy az emberek jók“... akkor nem lesznek a földön a Frank Annához hasonló tragédiák.

Az én rövid hitvallásom ez: hiszek Istenben és hiszek az emberben. Valamiben mégis csak hinni kell. Lehetetlen, hogy tévednénk, amikor azt állítjuk, hogy a gondolkozó és érző emberek legnagyobb része hisz az élet szépségében, értelmében, céljában; a jó és igaz végső győzelmében; a szeretet hatalmában; a béke életet és értékeket termő áldott alkalmában; a megbocsátás fenségében; az erkölcsi világrendben. Mindehhez, mi vallásos emberek még hozzátesszük a következőket: a vallás minket megtanít arra, hogy az igaz eszméje nemcsak egyéni, személyes meggyőződésünk, hanem a legfőbb lénytől származik: Istennek ihletése, sugallata bennünk, nemcsakupán lelkünk pusztá hangja, hanem egyszersmind a végtelen Akarat szózata lelkünkben; a jóság nem csupán lelkünk törvénye, hanem a világegyetemnek is a legfőbb törvénye, melynek minden értelmes lény alá van vetve és az egész teremtett világ annak betöltésére törekszik. (Channing).

Nekünk vallásos embereknek Isten és a benne való hit a legfőbb biztosíték, hogy érdemes, lehet és kell igaz, becsületos, jó életet élni; hogy érdemes dolgozni, küzdeni s ha kell áldozatot hozni a szeretetben, megértésben és békességben épülő boldog emberi holnapért.

Nekünk vallásos embereknek az isteni gondviselés a legerősebb bizonyosság, hogy minden helyzetben tudunk szolgálni, — csak akarnunk kell — a legnagyobb célnak, hogy az ember Isten gyermeke, s e földi élet Istenországja legyen.

Mégis, miért van az, hogy a magukat vallásosnak valló emberek között is aránylag olyan kevesen vannak, akik elnyerik Istennek legnagyobb ajándékát, a biztonságnak és a bizonyosságnak állandó érzését? ...

Megpróbálok feleletet adni erre a kérdésre.

Akinek egy mákszemnyi köze van a termőföldhöz, az mind tudja, hogy a földnek adni kell, s csak úgy szabad termést várni tőle. Adni kell táplálékot, munkát, gondozást, sőt — akármilyen különösen hangzik — még szeretetet is ... S aki nem így közeledik hozzá, az megcsalja, de nem a földet, hanem saját magát.

Így vagyunk önmagunkkal is. Ma már a legegyszerűbb ember is tudja, hogy testétől csak úgy várhat eredményes és kitartó munkát, ha kellőképpen táplálja és gondozza, s ha nem feledkezik meg a pihentetéséről sem. Értelmünknek is adni kell, s csak úgy várhatunk tőle ... adni kell alkalmat, hogy tudásunk ismeretének, tapasztalásának, helyes ítéletének a körét állandóan bővítse. Lelkünknek is adni kell, ha kapni akarunk ... adni kell lehetőséget, hogy belső élményekben napról-napra gazdagabb legyen ... Meg kell jegyezni, hogy emberi mivoltunknak a legfőbb feltétele nem az, hogy milyen sokat tudunk, milyen széles külső tapasztalásunk köre, hanem sokkal inkább az, hogy milyen gazdag vagyunk belső élményekben. Csak az élményekben gazdag lélekben fogamzanak meg a szeretetnek és részvételnek érzései s csak az ilyen lelkű ember lehet igazán jó. Bizony mondom, hogy aki nem így közeledik önmagához, aki mindig csak vár, csak kapni akar a testétől, esztől, lelkétől, de sohasem ad, az hamar eljut a legfájdalmasabb dologig, az önszemrehányásig.

Nem volt soha és a mi modern társadalmunkban sincs egyetlen olyan közösség, vagy intézmény, amelynek nem volna ez az alaptörvénye.

Adj a családnak szeretetet, ragaszkodást, védj meg annak tisztaságát és szentségét saját rosszabb éned, indulataid, szenvedélyeid ellen, és minden más kívülről jövő támadás ellen s adni fog neked is a családnak meghitt melegséget és boldogságot.

Adj egyháznak érdeklődést, ragaszkodást, erkölcsi és anyagi támogatást s kapsz tőle olyan lelki kincseket, amelyeknek az értékét felbecsülni nem lehet.

Adj hazádnak tiszteletet, hűséget, jó szolgálatot s kapni fogsz oltalmat és olyan érzést, amelyet nélkülözni nem lehet: a valahová tartozás megnyugtató érzését.

Adj élettársadnak megérteni akaró szeretetet, jóságot, előzékenységet, figyelmet, gyöngédséget és türelmet s ugyanazt kapod tőle.

Adj embertársaidnak szerető készséget, segítséget, jóakaratot s azzal viszonzozzák.

Szolgálj a békét teljes erődből s ad neked alkalmat értéket termő, boldog emberi életre.

Adj az életnek köteleességtudást, a köteleességnek hivatást, a hivatásnak szeretetet, s meglásd az élet nem marad hálátlan.

Jézus majdnem kétezer évvel ezelőtt finom lelki érzéssel felismerte és hirdette, hogy szeretetet csak szeretettel, jóságot jósággal, irgalmat irgalommal lehet kiérdemelni. „Amint akarjátok, hogy az emberek veletek cselekedjenek, ti is aképpen cselekedjétek azokkal“ (Lk. 6 : 31).

Ma már mindenki tudja, hogy nincsen a világon olyan hatalom és olyan krózsusi gazdagság, amelyikkel egy parányi szeretetet ki lehetne erőszakolni. Hatalommal le lehet győzni az embert, meg is lehet semmisíteni, gazdagsággal sok mindent lehet vásárolni, a gyengébb jellemű embert meg is lehet venni... de szeretetre kényszeríteni senkit sem lehet.

Aztán jön valaki, sem nem hatalmas, sem nem gazdag, de érdekelni, önzetlen szeretetet és szívből jövő részvétet kínál, s azt adnak neki érte.

Vannak emberek, akik életbölcességük mérlegét így állítják fel: mit ér nekem, mit ad nekem az Isten, az élet, a haza, az egyház, a család, mit adnak az emberek, mit ad a béke?

Oh, kedves felebarátom, hogy sajnállak téged, amiért így gondolkazol. Csak arra kérlek, próbáld meg egyetlenegyszer, őszintén, becsületesen magad felé fordítani a kérdést. Nem úgy, ahogy eddig tetted, hanem ellenkezőleg. Mit érek én és mit adok én az Istentől elkezdve mindenkinek, akiktől és amiktől szüntelenül várok és kapni akarok. Meglátod, milyen más életszemlélet és milyen más élet születik meg benned.

Mindezt pedig csak azért mondtam el, hogy könnyebben eljuthassak ideig: Istennek is adni kell, hogy kaphassunk tőle.

Megvan! kiált fel valaki magában. Hiszen ennek a felfogásnak gyengéje éppen ott van, ahol az erőssége akar lenni. Elhiszem, hogy a világon mindenütt adni kell, hogy a kapás jogcímét megszerezzük, de Isten egyedül kivétel. Ő az örök adakozó. Ő mindig csak ad és semmit sem vár. És személyválogatás nélkül mindenkinek ad. „Felhossa az ő napját mind a gonoszokra, mind a jókra és esőt ad mind az igazaknak, mind a hamisaknak“. (Mt 5:45).

Ez igaz és mégsem gyengíti felfogásunkat.

Ugyebár, azt mondjuk, hogy két lény van a világon, aki mindig csak ad, és soha nem vár érte semmit. A földön az édesanya és mindenütt az Isten.

De figyelj csak meg, hogy az édesanya s általában a szülő odaadhatja gyermekének mindenét, amiye csak van, a gyermek azonban csak akkor érzi, hogy mit kapott, amikor ő maga is kezd adni.

Az Isten is mindent ad az ő gyermekeinek, de csak az az ember, és csak olyan mértékben érzi, veszi tudatosan Isten adományát, amilyen mértékben ő is adni kezd az Istennek.

Nem a kapás, az elfogadás, hanem az adás erősíti a lelki kapcsolatot. Amit kapunk, azt természetesen találjuk. Ha nem vártuk, ha érdemtelenek vagyunk reá, akkor is hamar megszokjuk, hamar és könnyen el is felejtjük. De amit adtunk, azt soha nem felejtjük el. Mentől többet adunk valakinek, annál erősebben hozzá vagyunk kötve.

Ezért van az, hogy a szülő közelebb áll gyermekéhez, mint a gyermek öhozá.

Hát, ha ez így van, akkor mit adhatok neked, óh Uram, én szegény ember, hiszen égen és földön minden a tied? Magunkat kell adni Istennek! Nem alkalmi, anyagi és érzelmi ajándékokat, hanem az egész életünket, gondolkozásunkat, érzésvilágunkat. A szeretet törvénye, Isten törvénye szerint kell berendeznünk életünket.

A régi görögök és rómaiak vallása kezdetleges volt a mi vallásunkhoz képest, de azért abban is voltak értékes vonások. Isteneikről szobrokat készítettek. Nagyokat és pompásokat, amelyeket a tiszteletükre emelt templomokban és tereken állítottak fel. De készítettek kicsiket, arasznyi házi isteneket, amelyeket otthonaikban, a házi szentélyben helyeztek el. Nem az az értékes, hogy isteneikről szobrot csináltak, hanem az, hogy bevitték az otthonaikba.

Vidd be Istent otthonodba! nem a szobrát, hanem a szellemét!

Magadat, otthonodat add Istennek, s meglátod, hogy a tied lesz az Ő legnagyobb áldása, a biztonság és bizonyosság állandó, boldogító érzése.

Adni kell az Istennek, hogy tudatosan elvehessük az Ő adományát!

Én hiszem, hogy az emberek jók... Hát akkor miért van annyi gyűlölködés? Összeszorul az embernek a szíve, ha arra gondol, hogy a mindennapi életben mennyi mindenért, milyen kicsi dolgokért, legtöbbször meggondolatlanul bántják az emberek egymást. S még jobban összeszorul a szíve, amikor olvassa és hallja a rádión, hogy milyen kegyetlenül pusztítják az emberek a drága életet és az életnek hasonlóan drága értékeit. Pedig minden erőszakkal elpusztított emberi élet, megannyi vigasztalan édesanya, nekibúsult édesapa, elárvult hitves és gyermek, az emberi méltóságnak a megalázása és a jóra hívott emberi életnek a megfertőzése.

És én mégis hiszem, hogy az emberek jók.

Tudod-e, hogy a régi görög bölcsök azt hirdették, hogy aki tudja, mi a jó, az cselekszi is azt?

Mi már tudjuk, hogy ez így nem igaz. Az ember nem azért cselekszi a rosszat, mert nem tudja, mi a jó, hanem azért, mert kedve telik benne s még sokkal inkább azért, mert nincsen elég akaratereje, hogy legyőzze az önzést, a kapzsiságot, a harag, a megtorlás és a bosszú érzését, a gonosz indulatot és a szenvedélyt.

Ha valami fontos ma és szükséges, akkor a legfontosabb és legszükségesebb a jóra való akaratnak a nevelése, erősítése, gyakorlása.

És ezt most rögtön elkezdheted. Ne várd, hogy mindig más közeledjék hozzád, más adja először a megértést, a megbékülést, a megbocsátást. Próbáld meg, kezd el a közeledést te! De vigyázz! A szenvedéllyé erősödött rosszat nem lehet csak ésszel legyőzni. A szenvedélyek nem hallgatnak az ész tanácsára. A gonosz szenvedélyek úgy seprik, úgy sodorják el az értelem erőit, mint a lavina az eléje került papír-akadályt.

Fokozd szenvedéllyé a jót. A gonosz szenvedélyek el? állíts nemes szenvedélyeket.

Én hiszem, hogy az emberek jók, s milyen mértékben erősítik magukban a jóra való akaratot, olyan mértékben Isten fiaivá lesznek.

Vizsgáljuk meg magunkat, ha hitben vagyunk-e Istennel és az emberekkel szemben. Próbáljuk meg magunkat mindnyájan. A legnagyobbtól

a legkisebbig mindenki. És ennek az önmegpróbálásnak a jelszava legyen: adjuk egész életünket az Istennek, az életnek, az egyháznak, a házáknak, a családnak, az embereknek, a békének, az Istenországnak! Ámen.

KÖKÖSI KÁLMÁN

ZSOLTÁROK ÚTJÁN: ISTEN FELÉ

Zsolt 42, 4

A Zsoltárok Könyvét az áhítat könyvének nevezi a keresztény ember, mert benne jut kifejezésre a legtisztábban s a legnagyobb formában az ember imádságos érzülete és Isten melletti állásfoglalása. Megtaláljuk benne az érzések sokszínű skáláját s azt a boldog bizonyosságot, hogy ezek az érzések mind Istenben gyökereznek; tőle indulnak ki és hozzá térnek vissza. Nem akarjuk ez alkalommal vizsgálat alá venni és részletesen ismertetni e gazdag érzésvilágot. Csupán kettőt szeretnénk kiemelni belőle, mely aranyszálként húzódik végig szentkönyvünk zsoltárain s megerősíti bennünk a hitet, hogy az ember Isten melletti magatartását e kettő határozza meg és teszi életformáló erővé: a bizalom és a hálaadás. E kettő az, mely nélkül vallásosságunk, Istenben való hitünk pusztá külsőség s önmagunk becsapása által Isten és ember felé látszatvallásosság.

A bibliai nép életében a szenvedések és megpróbáltatások tüze tette kristálytisztává és emelte mindenek fölé az Istenben való bizalom érzését. A zsoltáriró így vall erről a bizalomról: „Szeretlek Uram, én erősségem. Az Úr az én szabadítóm és kősziklám: őbenne bízom“. Minél erősebb lett ez az érzés, annál tisztább és erősebb lett a hit, hogy nem hiábavaló e bizalom: „Uram te voltál nekünk hajlékunk nemzedékről nemzedékre. Minek-előtte hegyek lettek és föld és világ formáltaték, öröktől fogva mindörökké te vagy Isten“. És mert e nép érezte, tapasztalta életében Isten gondviselését, megtartó szabadítását, lelkében megszületett a hálaadás: „Áldjad én lelkem az Urat és egész bensőm az ő szent nevét. Áldjad én lelkem az Urat és meg ne feledkezzél semmi jótéteményéről“.

A zsoltárok nagy része a fogság alatti nehéz idők és a fogság utáni kor terméke. A 42. zsoltár is, melyből szentleckénket vettük, a babiloni vizek partjaira való visszaemlékezésből született. Ott élt a nép a folyó partján és szomorú sorsán még kicsorduló könnyei sem segítettek. A múltját, elveszett hajlékát siratta és Sionra emlékezett. Hárfáikat a fűzfákra függesztették, mert nem énekelhettek a Sionról idegen földön. Lelkükben azonban ott élt az Isten utáni vágyakozás s a szenvedés nem tudta elfojtani a feltörő szavakat: „Mint a szarvas kívánczik a folyóvizekre, úgy kívánczik az én lelkem hozzád, óh Isten“. És bennük élt a kérdés is, amit próbáltak ugyan mindennap elfelejteni, de nem lehetett, mert

újra és újra visszajött. Talán az ellenség, a győzelmes babiloni tette fel és ismételte nap-nap után, vagy éppen a kétség, a csüggedés lopta be lelkükbe. S ha fájt is a gúny, ez volt a fájdalmasabb, az önmarcangolás idegőrlő lelkitusája. A zsoltáriró szemét most is elfutja a könny, amikor már csak emlékezik: „Könnyhullatásom volt kenyerem éjjel és nappal, amikor mindennap azt mondták nékem: hol van a te Istened?”

Ez a kérdés nem a 42. zsoltár korának sajátos terméke. Nem a gúnyos babiloni férfi szájából hangzott el legelőszőr és utoljára, s nem csupán a fogságban vergődő lélek önmarcangolásának felszínre jutása. Ott szunnyadt már az őseMBER primitív lelkében, Ádám és Éva riadt menekülésében, Ábrahám hazát kereső, fiát feláldozni kész szívében. Ott volt Jákobnál Béthélnél, amikor szomorú menekülésében fáradtan hajtotta le fejét kőpárnájára. Ott volt a prófétákkal lelkitusáik között és bizonyosságtevésükben; ott Jézussal, a pusztá kísértésében, a keresztfá fájdalmas perceiben s az első keresztények halálbamenő bátorságát ez koszorúzta meg a mártírság glóriájával.

Nem is a kérdés a fontos, hanem a felelet, mert a feleletben benne van a vallásos ember történelme, Istenhez való viszonyának mibenléte. Benne van az ember lelki életének fejlődése a természet megszemélyesítésétől a legmagasabbfokú egy Isten imádásig. Teológia tehát e kérdésre adott válasz: a hívő ember istenismeretének tudománya. Ennél is több: hitvallás. Millió és millió Istenben bízó ember hitének, vallásos meggyőződésének megvallása. Bizonyosságtevés arról, hogy a feltett kérdésre csak úgy lehet felelni, ahogyan a lélekben él és hat ez a válasz. A zsoltáriró is válaszolt és ez a válasz boldog volt és újjongó, a bizonyosságtevő örömet sugározza, amikor megvallja hitét: „Ha a mennybe hágnak fel, ott vagy, ha a sírba vetek ágyat, ott is jelen vagy. Ha a hajnal szárnyaira kelnék is és a tenger túlsó szélére szállanék: ott is a te kezéd vezérelne engem és a te jobb kezéd fogna engem“.

Hosszú az út, amíg eljutunk a boldog felismerés élményéhez. Péterből, az ingadozó, Mesterét megtagadó tanítványból a kőszikla, a bátor hitvalló, az üldözö Saulból Pál, a kereszténység legnagyobb apostola. És sorolhatnám a végtelenségig. Volt idő, amikor a lélek mélyén ott szorult a kérdésre adott válasz, — mert a dogmák kényszerítő rendszere s a hatalmát féltő egyház nem engedte felszínre jutni. De mégis hallatta hangját, érezttette erejét, mint a patak morajlása bent a föld mélyén s csak az alkalmas pillanatra várt, hogy kirobbanjon s elsöpörje a kényszer gátjait.

És ez a pillanat eljött. Igaz, tizenhat századnak kellett eltelnie, amíg a szabadságra megérett ember meg merte vallani Istenről való felfogását, lelke istenélményét.

Talán nagyszerűbb pillanata nem volt az emberi történelemnek, mint a wormszi birodalmi gyűlés és a tordai országgyűlés időben és térben távoleső, de tartalmában annyira megegyező mozzanata. Mindkettő hitvallástétel. A lélek embere — legyen bár a neve Luther Márton, vagy Dávid Ferenc — ott áll a körben. Sisakok, dárdák, koronák, zászlók veszik körül. Lelkükben az Isten élt, akit láttak és tapasztaltak. S ezt többé nem lehetett letagadni és elfelejteni sem lehetett. Erről vallomást kell tenni,

még ha az élet rá is megy. S ők vallomást tettek: nem tehetek másképp, a hit Isten ajándéka. Ez lett a mi örökségünk. A lelkiismeretszabadság és szabad vizsgálódás nagy elvei mellett, hitünk bátor megvallani tudása, s a készség, hogy keressük, kutassuk életünkben s a világ nagy kérdései mögött az Istent. S ez az istenkeresés boldog reátalálásban legyen életünk értelme, lelkünk nyugalma és cselekedeteink mozgatója.

A kérdés hozzánk is szól, mint ahogy szólt minden kor gyermekéhez. S ahogyan válaszolt rá mindig és mindenütt az ember, nekünk is válaszolnunk kell. Nem tudunk kitérni előle, mindenütt megtalál és előállít. Mert a kérdésre adandó válaszban önmagunkat mutatjuk meg, azt a lélekarcot, melyet magunkban megformáltunk, s ha nem őszinte a felelet, talajnélkülivé válik minden, életünk, eszményeink és céljaink. Az is természetes, hogy nekünk a saját korunk, gondolkodásunk, értékvilágunk nyelvén kell ezt a választ megfogalmaznunk. Nem lehet a múltba felejtkezni s letűnt korok emberének istenélményét magunkénak elfogadni, vagy éppen önmagunkra erőszakolni. Nekünk az értelem fényénél kell vizsgálnunk a lélek mélységeit s onnan hozni fel azt a megnyugtató választ, melyet erre a kérdésre adni tudunk: „Hol van a te Istened?”

Kettős irányban hat ez a kérdés s szólít közösséget és egyént egyaránt vallástételre.

A közösség mi vagyunk, Jézus tanításai alapján Istenországát munkáló unitárius egyház. Az az egyház, mely két évvel ezelőtt állított ünnepi fényel ragyogó, nagyszerű emléket 400 éves fennállásának. Amikor az utód őszinte hálájával néztünk vissza négy évszázad történetére, vajon nem ezt a kérdést láttuk-e munkálni, fejlődést, jövődőt építően? Igen, a dávidferenci példa nyomán, minden egyház- és templomépítő püspökünk, próféta-lelkű prédikátoraink, hűségesen kitartó és áldozatos lelkű világi híveink, szóban és tettben, mély hálaadással és gyermeki bizalommal vallották, hogy „Istenben élünk, mozgunk és vagyunk“ s Ő is mibennünk munkál. Ennek a szent örökségnek a továbbfolytatása a jelen feladata s a jövődő célja. Úgy éljük meg és teljesítsük hivatásunkat, hogy munkáljuk Istenországá békéjét.

Akit e kérdés keres, hogy számonkérjen, vagy simogatón, hogy felemeljen, te vagy testvérem, afia. Aki imádkozva dolgozik és tetteiben imádkozik az istenfiúságra hivatott ember öntudatával és élő hitével. Amikor a kérdést feltesszük, azt szeretnénk, hogy öntudatos, felemelő és tiszta legyen, mint ahogyan tiszta, felemelő és öntudatos a te egyistenhited és gyermeki szereteted, az élet adója és gondviselője iránt.

Nézz önmagadba, amikor a kérdés elhangzik s tárd fel őszintén lelked érzéseit. Vizsgálj meg és tégy mérlegre minden gondolatot, mint Jákob a Jabbok révénél: vajon Istent hordozzák-e, róla vallanak-e, benne gyökereznek-e? Nézz végig életed megtett útján, megfakad-e benned a zoltáríró hálaadása és felujjong-e az ő erős bizodalma? Meglátod-e Istent minden gondolat mélyén, életed nehéz óráiban, a sikertelenség csüggedésében s az örömök derült ragyogásában egyaránt? Ha igen, vadd meg a zoltáríróval együtt a te Istenedre találásod és benne való életed boldog élményét: „Ha mennybe hálok fel, ott vagy, ha a sírba vetek

ágyat, ott is jelen vagy. Ha a hajnal szárnyaira kelnék is és a tenger túlsó szélére szállanék: ott is a te kezéd vezérelne engem és a te jobb kezéd fogna engem“.

De ha dermesztő csend üli meg a szívet, ha nem visszhangzik a lélek a feltett kérdés nyomán, akkor indulj el a tékozló fiú otthontkereső vágyával a te szerető Atyád felé. Verj aranyhídat imádságból, hálád és bizalmad Isten felé szálló sóhajából; hitedből, mely bár kevés és bizonytalan, de mégis vágyik az Istenben való bizonyosságra; reménységedből, mely biztat, hogy az az út hozzá vezet; szeretetedből, mely a te reátalálásod legbiztosabb záloga.

És valld szóval, hirdesd megszépült, igaz étellel:

„Uram, hogy hol vagy, nem kérdezem már,
Bennem lakol s én Benned lakozom.
E földön itt örök szerelmed őriz,
S ha mennem kell, megyek: van otthonom“.
Amen

(Énekeskönyv 150. ének).

SZABÓ ÁRPÁD

ISTENNEL AZ EMBER SZOLGÁLATÁBAN

Mk 10, 42—44

Az embernek van egy arca, mely jelentőségében semmivel sem kisebb, a láthatatlan emberarc! Ahányan itt ülünk, ahányan csak élünk, annyiféle gondolatot, érzést, indulatot, akaratot hordozunk magunkban. Van, aki jóindulattal, van, aki rosszindulattal, van, aki hittel, van, aki kritikus műgonddal figyel minden szót. Van, akinek gondolata másfelé jár s a rohanó élet dolgait rendezgeti. Minden ember sajátosan zárt világ, „kozmosz“, melynek tökéletes megismerésére tudományos módszereinkkel hiába vállalkozunk. Mert nem lehet mérni az intelligenciát, az intuiciót, az érzések sokaságát, a vágyat, az ihletet. És logikátlan sokszor a szerelem, a gyűlölet, a harag, a félelem, a gyávaság, a bátorság cselekedete.

Tegyünk rövid úrutazást a lélek végtelen világában. Ábrahám kész feláldozni egyetlen gyermekét, Izsákot! Jézus széttárja karját, hogy a keresztthez szegezzék! Dávid Ferenc mögött becsapódik a börtöncella vasajtaja! Mert egyesek és milliók lelkében törvény a reformatori állásfoglalás: „Itt állok, másként nem tehetek“. Itt nem az ész, itt a vallás embere győz!

A kőbaltás ember rajzol barlangja falára. A fáraók száz ezrekkel piramist építtetnek. Michelangelo vakulásig dolgozik, Milton a szavak, Beethoven a hangok paradicsomában lel teljes boldogságot. Itt nem az ész, nem a vallás, itt egyesek és milliók lelkében a szépség győz!

A héber két kőtáblát, a keresztény egy keresztet, a husziták kelyhet, a protestánsok csillagot visznek maguk elé, s a jelvényért egyesek és milliók meghalnak. Itt győz a jel! A jelben az ember s a szimbólumban az eszme!

Törvények ezek, miként a gravitáció, a fénysebesség, az energia megmaradásának elve. Törvény: a hit, szépség, jelkép, igazság, jóság, szabadság, az ember lelki világában.

Templomaink homlokzatán is áll egy jelszó: „Az egy Isten tiszteletére“. Jelenti, hogy akár egyszerű fehérre meszelt falusi, vagy díszesebb városi templom, benne minden imádság, dicséret, zsoltár, minden szó az egy Isten tiszteletére hangzott, vagy hangzik el. Miként a látható emberi test egy láthatatlan világot zár magába, úgy minden unitárius templom belső falán létezik és van egy láthatatlan írás, jelemond, szimbólum, parancs, törvény, mely így hangzik: „Istennel az ember szolgálatára!“

Az Isten gyermekei vagyunk. Az istenfiúság kötelez! Kötelez a szolgálatra, a tökéletesedés elősegítésére, mert Isten azt akarja, hogy üdvözüljünk és az igazság ismeretére eljussunk. (1. Tim. 2:4). Minden ember egyéniség, önálló világ. Saját kozmoszának értéksorrendjében legdrágább az élet, mely minden lehetőség, eredmény alapelve. Kötelező parancs, törvény az élet megvédése és bűn bármilyen formában való kioltása. Egy élet azonban kevesebb, mint kettő, a család kisebb, mint a közösség, bármilyen nagy csoport kevesebb, mint az emberiség. Ezt a tételt nevezhetjük Istenországa gravitációs törvényének, mert azért jött Jézus, az Embernek Fia, hogy Ő szolgáljon és adja életét sokakért. Jézus a tanítványok rangvitáját kívánja örök időkre lezárni. Ő, aki a lélek tulajdonságainak legtökéletesebb ismerője, a fejlődés útjában álló legnagyobb akadályt, az emberi önzést kívánja elhárítani, mivel ez az egyetemes emberiség gyermekbetegsége. Ez állja útját a tökéletesedésnek!

A gyermek mindent magának akar! Étel, italt, játékot; hogy anyjának fájdalmat okoz, hogy gyermektársa sírva fakad? — nem érdekli őt. Kezdetleges gondolkozásával, életigenlésével ő és csakis ő mindennek a központja. A tanítványok is megmaradtak a gyermeklélek önző világában. Mindent nekem! Én legyek az első, a nagyobb, mert én vagyok a jó, az igaz, a hú, a megbízható, a világ közepe! És szól Jézus: „Aki nagy akar lenni köztetek és aki első akar lenni, mindenkinek szolgája legyen!“

Csak annyiban vagy jó, amennyiben jósággal másokon segítesz! Csak annyiban vagy igaz, amennyiben igazságod több a farizeusok igazságánál. Csak annyiban vagy hú, amennyiben betartod parancsolataim. Csak annyiban vagy a világ közepe, amennyiben másokat tudsz szolgálni és másokat tudsz középpontba állítani. Nem azért jött az Embernek Fia, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon!

A tanítványok lehajtják fejüket, s az új törvény a születő, az induló keresztény eszme alaptörvénye lesz. Szent elkötelezés: a másokért

való szolgálat. A lemondásban való felmagasztosulás! Az apostolok és hívők elsők lesznek, nagyok lesznek a másokért való szolgálatban.

Szomorú ténye az emberi gyarlóságnak, hogy a tanítványok evangéliumi rangvitája újra és újra ismétlődik. Azok a tanítványok, akik Jézustól vették tudásukat, a hatalom, a gazdagság és jólét birtokába jutva, úgy kezdenek uralkodni és hatalmaskodni, mint a pogányok fejedelmek. Megkövetelik a nekik való szolgálatot. Azok számára, akik idézni próbálják a Mester szavait, felgyúlnak a máglyák: a Themze és a Konstanzi tó partján, a genfi mezőn, vagy Granada piacterén. Máglyák tüze azonban nem tudja elhamvasztani, kinszenvedések jajkiáltása nem tudja elnémítani a jeruzsálemi úton elhangzott új, de örök parancsot: „Aki első akar lenni, mindenkinek szolgálja legyen!”

Tanítsatok minden embert, mert a tudás mindenkié! Adjatok egyformán a gazdagságból, mert a jólét mindenkié! Szolgáljátok az embert, mert az Isten azt akarja, hogy minden gyermeke megnyugvásban, békében és örömben éljen és üdvözljön!

A tiszta jézusi evangéliumért való küzdelem nagy viharában jött Dávid Ferenc. Betöltője kívánt lenni a lélek jézusi törvényének: mindenkinek szolgálni. Ezért hirdeti 1568-ban: minden ember higgyen, üdvözljön lelkiismerete szerint. Legyen szabad a lelkiismeret, a prédikátori szó, legyen szabad az ember.

Jézus megrázó és teremő élete és halála után másfé ezer évvel így nyer szervezett formát az új egyház, a mi egyházunk: „Az egy igaz Isten tiszteletére és az ember szolgálatára“.

Csak a forma, a keret új. Tanítása, hitelve, jelmondata, célja a régi. Az, amit legelőször Galileában, Judeában, a Genezáret tavánál, a Jordán partján, Kapernaumban, Jeruzsálemben hirdetett, tanított Isten legjobb fia, Jézus: az Isten és emberszeretetet!

A sokezer éves emberi múlt, a kétezer éves keresztény múlt, a négyszáz éves unitárius egyházi múlt mind tanúbizonyság, hogy csak az lett nagy, az lett első, aki szolgálni tudta az embert! Tudományban, vallásban, művészetben csak az tökéletesedik, amit egyén vagy intézmény megtud tenni, ha áldozathozatallal is, másokért, az emberért.

Jézus tanítása világos, törvénye egyszerű: szolgálj az embert! Nem a bölcsesség emberét, nem a vallás emberét, nem a szépség emberét, nem a jelképek emberét, nem a fehéret, feketét, sárgát, nem ezt, vagy azt, nem! — Mindenkit! Mert nem azért jött az Embernek Fia, hogy őt szolgálják, hanem hogy ő szolgáljon!

Minden hívő ember, aki belép az egy igaz Isten tiszteletére épített templomba, minden hívő ember, aki hallja és követni akarja Jézus tanítását, értelmébe, szívébe kell írja, cselekedetével kell igazolja: élek nem a magam, hanem élek a mások szolgálatára.

A tanítványok rangvitája nem ünnepi, nem hétköznapi alkalom, hanem szükségszerű parancs. Ujságok hasábjain olvassuk rádiók hangszóróján át halljuk, televíziók képernyőjén látjuk és a szószékről is hirdetjük: Brazília őserdeiben indián törzseket irtanak ki, még vannak egyes országok, ahol virágzik a rabszolgaság, Vietnámban naponta ezer és ezer tonna bomba robban, falvak és városok semmisülnek meg, gyermekek,

anyák, férfiak, asszonyok véreznek, a világ különböző részein százezrek halnak éhen. Az emberiség szenved, mert bár rakétaival bolygók között szálldos, de önzését még nem tudta legyőzni. Ne várj senkire! Légy te, aki szólsz és szolgálj! Szolgálj az embert, szolgálj mindenkinek, most és mindörökké! Ámen.

SZABÓ DEZSŐ

KÖNYVSZEMLE

Négyszáz Év. 1568—1968. Emlékkönyv az Unitárius Egyház alapításának négyszázadik évfordulója alkalmából. Kolozsvár, 1968. 198 l.

Az 1568. évi tordai országgyűlés és az unitárius egyház alapításának 400 éves évfordulójára jelent meg ez az értékes munka.

A tordai országgyűlés történelmi nevezetességű határozata, amint a könyv előszavában az Egyházi Képviselő Tanács megállapítja, „törvénybe iktatta az evangélium szabad értelmezésének és a prédikátor szabad megválasztásának elvét, s megtiltotta, hogy hitéért bárkit üldözzenek. Meghirdette a vallásszabadságot“ (9. lap). Ez a határozat, melynek értelmi szerzője Dávid Ferenc, az erdélyi unitárius egyház megalapítását jelentette.

A könyv első fejezete — Útjelző évszámok az Unitárius Egyház múltjából (17—54. lap) — egyháztörténeti adatokat közöl. Az évszámok, hitvalló állásfoglalások, példaadó cselekedetek, Isten- és emberszolgálat adatainak tükrében az unitarizmus 400 éves küzdelmes múltja elevenedik meg, Dávid Ferentől napjainkig. A felsorolt adatok az egyház múltjának megismerését szolgálják, ugyanakkor azonban útmutatók is az unitárius hit- és életfelfogás megéléséhez.

A múltat idézi „A hit Isten ajándéka“, „Idézetek Dávid Ferenc munkáiból“ c. második fejezet is. (55—76. lap). A nagy gonddal kiválogatott idézetek, „Isten, Szentlélek, Jézus, Biblia és Ember“ csoportosításban Dávid Ferenc eredeti tanítását szólaltatják meg. Ismeretes, hogy a vallási türelmetlenség évszázadokon át milyen elfogultan ítélte meg az unitárius egyház alapítójának személyét és teológiáját. Az idézetek Dávid Ferenc igazolását kívánják szolgálni, aki nem „Krisztus-tagadó“ és „innovátor“, amiképpen teológiai ellenfelei tartották, hanem Jézus követője, az evangéliumi kereszténység helyreállításának fáradhatatlan munkása.

A munka következő fejezetei az ötödik évszázad küszöbén álló egyház hitelveinek, istentiszteletének és szervezeti szabályzatának összefoglaló képét nyújtják (76—116. lap). Ezt követi az unitárius egyház püspökeinek és főgondnokainak névjegyzéke (117—119. lap), valamint a jelenlegi egyházi névtár (120—128. lap).

A könyv befejező része 63 oldalon válogatott egyházi műemlékek fénykép-felvételeit közli. Középkori és reformáció utáni időben épült templomok, fa haranglábak, különböző korokból származó művészi kivitelű úrasztali kelyhek, kanccsók és terítők mind azt mutatják, hogy az unitárius egyház a 400 éves múlt minden mostohasága ellenére felbecsülhetetlen értékű műemlékeket őrzött meg, alkotott és gondoz.

A könyv végén rövid román és angol nyelvű összefoglalót találunk.

A címlapot Major Zsuzsanna tervezte, a műemlékek fényképfelvételeit Kabay Béla készítette.

Dr. KISS ELEK: Unitárius Káté. Kolozsvár, 1968. A Románia Szocialista Köztársaságban levő Unitárius Egyház kiadása. 75 l.

Az unitárius egyház 400 éves évfordulójának emlékére jelent meg ez a hittani munka, mely káté formájában az unitárius hit- és életfelfogás tömör, közérthető összefoglalását adja. A káté felnőtteknek szól azzal a céllal, hogy megismertesse velük Jézus evangéliumának valódi jelentését és tartalmát. Jézus tanításának kikristályosodott formáit, a hitelveket a szerző a következőkben foglalja össze:

1. Hit: az egy Istenben, aki lényegében és személyében egy, és aki Jézus tanítása szerint Gondviselőnk; 2. a világmindenség egységében; 3. a hívő emberben, aki Istennek gyermeke és munkatársa; 4. Jézusban, a tökéletes emberben, tanítómesterünkben; 5. a Jézus által hirdetett Istenországának megvalósulásában, mely ország igazság, szeretet és ember-testvériség; 6. a lélek megszentelő erejében és örök életében; 7. a fejlődő élet örökkévalóságában; 8. a keresztyén egyház nemes hivatásában. (13. lap).

A felsorolt hitelveket: előismeretek, evangélium, káté, izenet, Istenország, hitvallás, Biblia, egyház, ünnepek, keresztesítés, úrvacsora, konfirmáció cím alatt, 199 kérdés-feleletben tárgyalja a szerző.

A káté az ötödik évszázadba lépő unitárius egyház hitének életfeladatát így határozza meg: „A tökéletesség megvalósítására kell állandóan törekednünk földi életünkben, s majd az ún. halál utáni örökéletben is. E törekvésünkben az Ő országának vagyunk tagjai életünk minden fokán és állapotában“ (74. lap). Az unitárius hívő kategorikus imperatívusza ezek szerint: „Bárminő helyzetben istenfiúi, emberi hivatásunkat kell megélnünk“. Az unitárius élet- és világszemléletnek ezt a meg-

győződését kívánja Dr. Kiss Elek munkájával ismertetni és a hívek lelkében öntudatosítani.

Szerző új értékkel gyarapította az unitárius kátéirodalmat.

Dr. KISS ELEK: Unitárius Imakönyv közhasználatra. Cluj—Kolozsvár, 1969. Unitárius Egyház kiadása. 2. kiadás. 101 l.

Az imakönyv az 1965-ben megjelent I. kiadásnak változatlan újranyomása. Az ünnepi, hétköznapi és, alkalmi imádságok a ma hívő emberének vallásos szükségletét kívánják kielégíteni. Az imakönyv teológiájának alapját az a meggyőződés képezi, hogy az imádkozás lényegében véve Isten felé való fordulás és személyes, gyermeki viszony létesítése a Gondviselő Atya és hívő gyermeke között. Az egyszerű formában írt és mély hitet sugárzó imádságok megkönnyítik a lélek számára az Atya előtti leborulást, az alázatos, de bízó imádkozást. Az imakönyv arra buzdít, hogy minél gyakrabban imádkozzunk és hálaadással tárjuk fel kívánságainkat a jó Isten előtt.

ALEXANDER GORDON: Heads of English Unitarian History (Az angol unitarizmus vázlatos története). London, 1970. Cedric Chivers Ltd. 138 l.

A könyv, mely az 1895-ben megjelent első kiadás változatlan újranyomása, az angol unitarizmus vázlatos történetét tárgyalja a XVI. századtól a XIX. századig bezárólag. A munka kiegészítő részét képezi Richard Baxter és Joseph Priestley életrajza. A szerző, Alexander Gordon (1841—1931) lelkész, majd a manchesteri unitárius teológiai intézet rektora, kiváló egyháztörténész, a 16—17. század unitárius forrásirodalmának egyik legjobb ismerője.

Alexander Gordon személyét közelebbről ismerjük. Mint az angol unitárius egyház képviselője, 1879-ben meglátogatta egyházunkat és résztvett Dávid Ferenc halálának 300. évfordulója alkalmából Székely-

keresztúron tartott zsinaton. A Keresztény Magvetőnek 1887—1893 között munkatársa volt és „Angolországi levél“ cím alatt ismertette folyóiratunk olvasóival a nevezetesebb angol egyházi eseményeket.

Az 1887. I. 22-i levelében* a következőket írta:

„Az önök szép hazájába, a Dávid Ferenc emlékünnepele tartásakor, 1879-ben tett látogatásom emlékei frissen élnek lelkemben. Az az ismeret, melyet akkor az önök nemes egyházának történelméről és intézményeiről nyertem, és a személyes ismeretség, melyet annak lelkes zászlóvivői közül egy nehánnyal volt szerencsém kötni, új és maradandó benyomásokkal gazdagították lelkemet a mi hitelveink életrevalóságáról és expanzív erejéről. Enyedinek, Szentábraháminak, Székely Sándornak, Jakab Eleknek, Orbán Baláznak és más theologiai és történelmi íróiknak munkái jelentékeny helyet foglalnak el könyvtáramban és gyakran fordulnak meg kezemen. Folyóiratuk olvasóihoz tehát, mint kedves barátokhoz, mint a hit és a szabadság barátaihoz írok... Az önök egyháza nem csupán régi és nagy emlékekben gazdag; az élő egyház, melynek szíve ver s nemes. Minket nagyon meghatott a testvéri szeretetnek az az önkéntes nyilatkozata, mellyel egyházuk tagjai a mi Essex Hall-unk (az angol unitárius egyház londoni székháza) költségeire oly szép összeget írtak alá. Annál drágább lesz előttünk az az épület, hogy Önök is segítettek abban, hogy azt magunkénak mondhassuk; hogy a mi törekvésünk, munkánk Önök előtt is kedves“.

Alexander Gordon értékes történelmi munkájának kiadása régóta érzett szükségletet elégít ki az angol unitárius egyházban.

MURIEL HILTON: Matches in the Darkness and other essays (Gyufaláng a sötétségben, esszék). London, 1970. The Lindsey Press. 27 l.

A könyv Muriel Hilton unitárius világi prédikátornőnek az „Inquirer“ c. folyóiratban megjelent válogatott esszéit tartalmazza. Tárgyuknál fogva vallásos meditációk, melyek az egyén és az egyház felelősségét domborítják ki az emberi hivatás megvalósításáért. Ez a hivatás pedig nem más, mint égő gyertya, izzó fény lenni. A hivatását megélő ember a „világ világossága“, akinek életét az állandó szolgálat határozza meg. „Higgyetek a világosságban, hogy a világosság fiait legyetek“ — ez a meditációk lényege és üzenete.

* Megjelent a Keresztény Magvető 22. évfolyamában, 61—62. l.

Adventures in Religion (Nézetek a vallásról). London, 1968. The Lindsey Press. 100 l.

A kilenc tanulmányt tartalmazó kis könyvet Eric Shirvell Price lelkész a „Faith and Freedom“ (Hit és Szabadság) nevű angol unitárius folyóirat két utolsó évtizedének terméséből válogatta össze. Ezek a tanulmányok a haladó szellemű vallásos gondolkozás nagyszerű megnyilatkozásai, amelyek közül kiemeljük Albert Schweitzer „Hit a ma szabad vallásában“ és Paul Tillich „Psychoanalízis, existenciálizmus és teológia“ című dolgozatait, azzal, hogy mindegyik tanulmány segít a modern teológiai kérdésekben való elmélyülésben.

Points of Belief (Hitelvi kérdések). Essays in Liberal Religion. Edited by John Rowland. London, 1968. 82 l.

John Rowland tenderdeni lelkész, az angol unitárius egyház sajtóosztálya vezetőjének szerkesztésében jelent meg ez a nyolc teológiai esszéet tartalmazó munka. A szerzők közül öt unitárius, kettő anglikán és egy kvéker, akik mind a szabadelvű keresztény vallás kérdéseit tárgyalják a ma hívő emberének szemszögéből. „Lélektan és vallás“, „Az új keresztény hullámhossz“, „Világvallások és szekularizáció“, „Új szimbolizmus“, „Isten és vallás“, „Előre és fölfelé nézés“ c. esszék az unitárius és szabadelvű keresztény teológia útmutató állásfoglalását tükrözik. A munkának mintegy utóírata D.H. Lawrence „Az én hitvallásom“ c. esszéje, mely a híres írónak „keresztény és humanista“ hitfelfogását mutatja be.

A munka új megvilágításban vizsgálja napjaink ökumenikus törekvéseit. A cél nem az elérhetetlen hitelvi és szervezeti egység keresése, hanem ember és világ aktív szolgálatában való összefogás. A hívő ember mai nagy problémája D.H. Lawrence megfogalmazásában az, hogyan tud Istennel élő kapcsolatot létesíteni. Életünk e nagy kérdésének megoldásában kíván segítséget nyújtani az angol unitárius egyház által kiadott munka.

PHILLIP HEWETT: *On Being a Unitarian* (Unitárius vagyok). London, 1968. The Lindsey Press. 171 l.

A szerző vancouveri (Kanada) unitárius lelkész, a fiatal teológus nemzedék egyik tehetséges és nagy reményekre jogosító tagja. Nem született unitáriusnak. A keresés és meggyőződés nehéz útján jutott el az unitarizmus hitvilágába. Vallására úgy tekint, mint az evangéliumban példázott „kincsre“, vagy „lámpás“-ra, melynek hivatása, hogy világosságot adjon az embernek.

Mint egyetemi hallgató és lelkész, gyakran találkozott azzal a kérdéssel, hogy mit hisznek az unitáriusok. A vancouveri gyülekezetében is sok szó esett az unitárius vallásról. A feltett kérdésre kívánt Phillip Hewett feleletet adni, mégpedig a személyes hitvallás formájában. Benne a hívő ember és teológus beszél a vallásról, Istenről, emberről és az unitárius egyház hivatásáról. Vallomásának lényege: nem az a fontos, hogy te mit hiszel egyénileg, vagy mi a te egyházad hitvallása. A vallás élet, és az életet nem lehet szavakba, hitvallási formákba zárni. A fontos az, hogy te hogyan élsz, mit tesz a te egyházad az emberért, az életért.

Hiánypótló, értékes munka, mely elősegíti az unitárius vallás közelebbi megismerését.

TÖKÉS ISTVÁN: *A Második Helvét Hitvallás Magyarázata*. Kommentár Bullinger Henrik művei alapján. Kolozsvár, 1968. A Romániai Réformátus Egyház kiadása. 1. k. 600 l., 2. k. 512 l.

A nagy munka közvetlen célja Tőkés István szerint az, hogy „a II. Helvét Hitvallást a szerző Bullinger Henrik saját szavaival magyarázzuk“. Háttére „a Hitvallás megjelenésének 400 éves évfordulója (1568—1968), azaz a visszatekintés. Azonban a magyarázat magában hordozza az előrenézés reményességét is, tudniillik a gyülekezetek és az egyetemes Egyház építését, mint a munka közvetett célját“ (19, 1).

A hitvallás latin szövegét W. Niezel kiadásából vette át, a fordítást pedig korábbi magyar fordítások figyelembevételével készítette el.

Elismerés illeti Tőkés Istvánt a „tizenkét éven át folytatott tanulmányozás“ gyümölcséért, mely a református teológiai irodalom maradandó értékű alkotása. Munkája kiadásával a református egyház méltó emléket állított a Hitvallás 400. évfordulójának.

SEMĂNĂTORUL CREȘTIN

Revista Bisericii Unitariene din R.S. România

Anul 77

1971

Nr. 1—2

CUPRINSUL

Către cititorii Semănătorului Creștin!	5
Dr. Elek Kiss: În slujba lui Dumnezeu și a omului	8
Dr. Lajos Kovács: Rezultatele studiului biblic privind persoana și învățătura lui Iisus	14
Declarația Sinodului	24
Dr. Lajos Kovács: Raport despre Sinodul jubiliar ținut în zilele de 17—19 august 1968	26
András Bodor: Noi date despre un proces acum 400 de ani	52
Lucrări omiletice	63
Recenzii	94

Colectivul redacțional:

Președinte: P.S.S. Dr. ELEK KISS, episcopul Bisericii Unitariene. Membrii: Dr. LAJOS KOVÁCS (redactor responsabil), Dr. JÁNOS ERDŐ (redactor responsabil adjunct), ÁRPÁD SZABÓ și DEZSŐ SZABÓ (redactori), FERENC

SEBE și Dr. JÁNOS SZATHMÁRY.

Redacția: Cluj, B.-dul Lenin nr. 9. R. S. România,

Tel. 146—09.

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church in R. S. Romania

Volume 77

1971

Number 1—2

CONTENTS

Editorial	5
In the Service of God and Man, E. Kiss	8
The Results of Biblical Criticism in Connection with the Personality and Teachings of Jesus, L. Kovács	14
The Declaration of the Synod held in 1968	24
Report about the Synod held between 17—19 August, 1968, L. Kovács	26
A New Contribution to Francis Dávid's Trial, A. Bodor	52
Sermons	63
Book Review	94

EDITORIAL COMMITTEE:

President: Dr. ELEK KISS, bishop of the Unitarian Church in Romania. Members: Dr. LAJOS KOVÁCS (managing editor), Dr. JÁNOS ERDŐ (assistant managing editor), ÁRPÁD SZABO and DEZSŐ SZABÓ (editors), FERENC SEBE and Dr. JÁNOS SZATHMÁRY.

*Editorial office: Cluj, B.-dul Lenin nr. 9. R.S. România.
Tel. 146—09.*

